KLASİK TÜRK EDEBİYATI YAZILARI

(Mecmûa Tasnifi, Gazel Şerhi, Küçürek Hikâye,
Mesnevî Şerhi Sözlüğü, Münşeat Mecmûaları)

Prof.Dr. Atabey KILIÇ
Öğr.Gör. Mustafa ALKAN
Öğr.Gör. Şemseddin BAYRAM
Şeyma Nur ZARARSIZ
Dilek ÜNLÜ

İKSAD
Publishing House

KLÂSİK TÜRK

EDEBİYATI YAZILARI

(Mecmû'a Tasnifi, Gazel Şerhi, Küçürek Hikâye,
Mesnevî Şerhi Sözlüğü, Münşe'ât Mecmû'aları)

Prof. Dr. Atabey KILIÇ
Öğr. Gör. Mustafa ALKAN
Öğr. Gör. Şemseddin BAYRAM
Şeyma Nur ZARARSIZ
Dilek ÜNLÜ

İKFAD
Publishing House

Copyright © 2018 by iksad publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other non commercial uses permitted by copyright law. Institution Of Economic Development And Social Researches Publicationsẓ

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E posta: kongreiksad@gmail.com
www.iksad.net
www.iksad.org
www.iksadkongre.org

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications - 2018©

ISBN: 978-605-7923-26-4

Cover Design: İbrahim Kaya

November / 2018

Size = 148x210 cm

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ:

Mustafa ALKAN

(3 - 4)

BİRİNCİ BÖLÜM:

MECMÛ'A TASNİFİNE KATKI: ŞEHİR MECMÛ'ALARI VEYA TEZKİRE BENZERİ MECMÛ'ALAR VE BU KALEMDEN OLMAK ÜZERE KAYSERİLİ BAŞKÂTİB-ZÂDE RÂGIB GÜVEN BEY MECMÛ'ALARI

(5 - 41)

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

İKİNCİ BÖLÜM:

NEŞÂTÎ'NİN "NEYLER" REDİFLİ GAZELİNİ ŞERH DENEMESİ

(42 - 78)

Öğr. Gör. Mustafa ALKAN

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

DÎVÂN ŞİİRİNDE KÜÇÜREK ÖYKÜ FORMLARI VE NEDÎM DİVÂNI'NDA KÜÇÜREK ÖYKÜ ÖRNEKLERİ

(79- 121)

Öğr. Gör. Şemseddin BAYRAM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

MESNEVÎ ŞERHLERİ SÖZLÜĞÜ 2

(122 - 168)

Şeyma Nur ZARARSIZ

BEŞİNCİ BÖLÜM:

EDEBÎ TÜR OLARAK MÜNŞE'ÂT MECMÛ'ALARININ TÂRİHÎ ÖNEMİ VE 18. YÜZYILA AİT BİR MÜNŞE'ÂT MECMÛ'ASINDA YER ALAN BİR RESMÎ MEKTUBUN TÂRİHÎ YÖNDEN İNCELENMESİ

(169 – 190)

Dilek ÜNLÜ

ÖN SÖZ

Klâsik Türk edebiyatı metinleri eski kültürümüz üzerine bilgi toplanabilecek en kıymetli ürünlerdendir. Bu metinler yıllardır akademisyenler tarafından Türk edebiyatı, felsefesi, sosyal hayatı ve kültürü gibi birçok yönden incelenmekte ve değerlendirilmektedir. Bu metinler üzerine yapılan akademik çalışmalar çoğunlukla makale ya da sempozyumlarda sunulan bildiriler şeklindedir. Bize göre bu çalışmalar bu hâlleriyle çok az insana ulaşmakta ve okuyucu kitleleri sınırlı kalmaktadır. Tabiî ki internet üzerinden bu çalışmalara rahatlıkla ulaşılmaktadır, ancak iki kapak arasına girmeyen metinlerden yeterince istifade edilemediği de bir gerçektir. Bu çalışmaların bir kitap bünyesinde birleştirilmeleri çalışmalara topluca ulaşım açısından önemlidir.

Elinizde bulunan bu çalışma 4-6 Mayıs 2018 tarihlerinde Şanlıurfa'da düzenlenen 2. GAP Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Kongresi ile 2. Uluslararası Mevlana İlahiyat ve Felsefe Kongresi'nde sunulan dört bildiri ve gazel şerhi ile ilgili olarak kaleme alınan bir yazıdan meydana gelmektedir. Kitap, beş bölümden oluşmakta ve bu bölümlerde mecmûa tasnifi, gazel şerhi,

küçürek hikâye türü, Mesnevî şerhi sözlüğü ve münşe'ât mecmûaları üzerinde durulmaktadır.

Her biri bir bilimsel dergide makale olabilecek nitelikte olan bu çalışmaların iki kapak arasında toplanmasında amaç, hem bu çalışmalara toplu hâlde ulaşılabilmesini sağlamak hem de Erciyes Üniversitesi Eski Türk Edebiyatı alanı doktora öğrencileri için güzel bir hatırayı kalıcı ve hatırlanır hâle getirebilmektir.

Gerek sempozyuma katılım hususundaki teşvikleri ve gerekse bu kitabın oluşmasındaki rehberliği için kıymetli hocamız Prof. Dr. Atabey KILIÇ'a teşekkürlerimizi arz eder ve çalışmamızın Türk edebiyatı alanında araştırma yapan ilim câmiasına hayırlar getirmesini temenni ederiz.

Yayınlayanlar Adına

Mustafa ALKAN

Kasım-2018 Afyonkarahisar

BİRİNCİ BÖLÜM:

MECMÛ'A TASNİFİNE KATKI: ŞEHİR MECMÛ'ALARI VEYA TEZKİRE BENZERİ MECMÛ'ALAR VE BU KALEMDEN OLMAK ÜZERE KAYSERİLİ BAŞKÂTİB-ZÂDE RÂGIB GÜVEN BEY MECMÛ'ALARI

Atabey KILIÇ*

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi KAYSERİ.

atabey@erciyes.edu.tr

GİRİŞ

Türk kültürü, edebiyatı ve tarihi açısından son derece önemli eserler sınıfında bulunan mecmû'alar ile ilgili bir tasnif denemesini 3 Mayıs 2011 tarihinde Mimarsinan Üniversitesi'nce düzenlenen Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları'nda bilim âleminin takdirlerine sunmuştuk. 2012 yılında "Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmû'a: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı" başlığı altında yayımlanan sempozyum bildirilerinin ardından, özellikle Eski Türk Edebiyatı sahası başta olmak üzere, mecmû'alarla ilgili önemli sayıda çalışma yapılmıştır. Yeni yayınlar ve ele geçen eserlerden hareketle bu tasnif denemesine yeni ilâvelerin yapılması da kaçınılmaz olmuştur. Biz bu tebliğ çerçevesinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nce 2009 yılında ilk cildi, 2015'de de 4. cildi yayımlanan Kayseri Ansiklopedisi'nde yer alan "Mecmûa-i Eş'ârlar (Şiir Mecmû'aları)" maddesinde kısaca tanıttığımız 15 kadar mecmû'a arasından, 1889'da Kayseri'de doğup yine aynı şehirde 1950 yılında vefât eden

Başkâtib-zâde Râgıb Bey tarafından derlenen üç ayrı mecmû'a hakkında ek bilgiler vermeye çalışacağız.

Arapça "cem" جمع kökünden gelen "mecmû'a" مجموعه , çeşitli sözlüklerde genellikle *"toplanılmış, bir araya getirilmiş anlamına gelen mecmû' kelimesinin müennesidir."*(Kut, 1986: 170) şeklinde tarif edilmektedir. Terim mânâsı ise, "*aynı veya farklı türden seçilmiş çeşitli hacimlerdeki metinlerin ve risalelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan eserlerin ortak adı"* (Uzun, 2003: 265-268) şeklinde verilir.

"Genellikle bir veya daha fazla yazar, yahut şâire ait çeşitli şekil ve hacimlerdeki dinî, din dışı nesir ya da şiirlerden oluşan ve Mecmû'atü'l-ehâdîs, mecmû'a-i fetâvâ, mecmû'a-i ed'iye, mecmû'atü'r-resâil, mecmû'a-i eş'âr, mecmû'a-i tevârîh, mecmû'a-i fevâid gibi derleme kitaplar olarak görülen" (Uzun, 2003: 265) mecmû'alar, şekil ve içerik bakımından genellikle yazarların kendi istekleri doğrultusunda şekillenir; dil, muhtevâ, üslûp bakımından belli bir düzene ve özene sahip olanlarla birlikte rastgele veya herhangi bir tertibe uymadan bir araya getirilmiş bir vaziyette de karşımıza çıkarlar. Yakın

zamana kadar dikkatlerden uzak kalmış olan ve ilk kez ciddî mânâda Mehmed Fuad Köprülü [1] tarafından önemli kaynaklardan olduğu zikredilen mecmû'alar ile ilgili günümüze kadar çeşitli tasnif denemeleri yapılmıştır.

Mecmû'aların yapılmış başlıca tasnifleri ise aşağıdaki gibidir:

Agâh Sırrı Levend tarafından yapılan ilk tasnif denemesi,

"1. Nazîreler Mecmû'aları

2. Meraklılarca toplanmış, birer antoloji niteliğinde seçme şiirler mecmû'aları

3. Türlü konulardaki risalelerin bir araya getirilmesi ile meydana gelen mecmû'alar

4. Aynı konudaki eserlerin bir araya getirilmesiyle oluşan mecmû'alar

5. Tanınmış kişilerce hazırlanmış birçok yararlı bilgileri, fıkraları ve özel mektupları kapsayan mecmû'alar"

(Levend, 1998: 166-176) başlıklarından oluşur.

[1] (Köprülü, 1986: 3-47)

Prof. Dr. Günay Kut tarafından yapılan aşağıya aldığımız tasnif ise Agâh Sırrı Levend'in sınıflandırmasıyla epeyce benzerlik gösterir:

> *"I. Nazire mecmuaları*
>
> *II. Seçme şiir mecmû'aları (mecmû'a-i eş'âr, mecmû'a-i devavin)*
>
> *III. Aynı konu ile ilgili eserlerin bir araya gelmesiyle oluşan mecmû'alar (mecmû'a-i edviye, mecmû'a-i ed'iye, mecmû'a-i tevârih, mecmû'a-i muammeyât, mecmû'a-i münşe'ât, mecmû'atü'r-resâil gibi)*
>
> *IV. Karışık mecmû'alar. (Bu tür mecmû'alar nazım nesir karışık olabileceği gibi Arapça, Türkçe ve Farsça gibi değişik dillerde de yazılmış olabilirler.)*
>
> *V. Tanınmış kişiler veya derleyeni belli kişilerce hazırlanmış mecmû'alar"*
>
> (Kut, 1986: 170)

Gördüğümüz lüzûm üzerine, mecmû'alar ile ilgili bir tasnif denemesini 3 Mayıs 2011 tarihinde Mimar Sinan

Üniversitesi'nce düzenlenen Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları'nda bilim âleminin takdirlerine sunmuş ve mecmû'aları,

"*1.Cilt ve tertip hususiyetleri bakımından*

1.1. Cönkler

1.2. Mecmû'alar

1.2.1. Tertip durumuna göre mecmû'alar

1.2.1.1. Mürettep mecmû'alar

1.2.1.2. Mürettep olmayan mecmû'alar

1.2.2. Mürettip durumuna göre mecmû'alar

1.2.2.1. Mürettibi bilinen mecmû'alar

1.2.2.2. Mürettibi bilinmeyen mecmû'alar

1.2.3. Aynı zümreye mensup şahsiyetlerin eserlerinin toplandığı mecmû'alar

2. Şekil bakımından

2.1. Manzum metinler mecmû'aları

2.1.1. Kaside mecmû'aları

2.1.2. Gazel Mecmû'aları

2.1.3. Nazire mecmû'aları

2.1.4. Mu'ammâ mecmû'aları

2.1.5. Manzûm lugât mecmû'aları

2.1.6. İlâhî mecmû'aları

2.1.7. Şehrengiz mecmû'aları

2.1.8. Na't mecmû'aları

2.1.9. Hilye mecmû'aları

2.1.10. Mi'râciyye mecmû'aları

2.1.11. Matla' mecmû'aları

2.1.12. Mersiye mecmû'aları

2.1.13. Çeşitli mesnevîlerden seçkileri barındıran mecmû'alar

2.1.14. Güfte mecmû'aları

2.1.15. Müstezâd mecmû'aları

2.1.16. Tarih mecmû'aları

2.1.17. Musammat mecmû'aları

2.1.18. Kıt'a ve rubâ'î mecmû'aları

2.1.19. Dîvân mecmû'aları

2.2. Mensur metinler mecmû'aları

2.2.1. Lugaz mecmû'aları

2.2.2. Fetva mecmû'aları

2.2.3. Tefsir mecmû'aları

2.2.4. Şerh mecmû'aları

2.2.5. Sakk mecmû'aları

2.2.6. Mekân tasvirlerini içeren mecmû'alar

2.2.7. Münşe'ât mecmû'aları

2.2.7.1. Derleme münşe'ât mecmû'aları

2.2.7.2. Tek şahsa ait inşa örneklerinden oluşan münşe'ât mecmû'aları

2.3 Karışık manzum ve mensur eserler mecmû'aları

2.3.1. Fevâyid ve eş'âr mecmû'aları

2.3.2. Farklı türleri barındıran mecmû'alar

3. Dil bakımından

3.1. Arapça mecmû'alar

3.2. Farsça mecmû'alar

3.3. Türkçe mecmû'alar

3.4. Çok dilli mecmû'alar

4. Muhteva bakımından

4.1. Din

4.2. Tasavvuf

4.3. İlm-i nücûm/fal ve remil

4.4. Hikâye/latîfe

4.5. Hezel ve hiciv

4.6. Edviye

4.7. Mûsıkî

4.8. Hat ve kitâbet

5. Şahısların tertip ettiği veya şahıslar için tertip edilen mecmû'alar" (Kılıç, 2012: 75-96) şeklinde tasnif edebileceğimizi söylemiştik.[2]

Aradan geçen zaman zarfında, mecmû'alarla ilgili elimize geçen yeni malzemelerin, özellikle Ahmet Emin Güven Beyefendi'nin bize teslim ettiği, babası merhum Başkâtib-zâde Râgıb Bey Mecmû'aları diye adlandırabileceğimiz üç adet mecmû'adan hareketle, bu

[2] Ayrıca bkz.: (Gürbüz, 2012: 99-113)

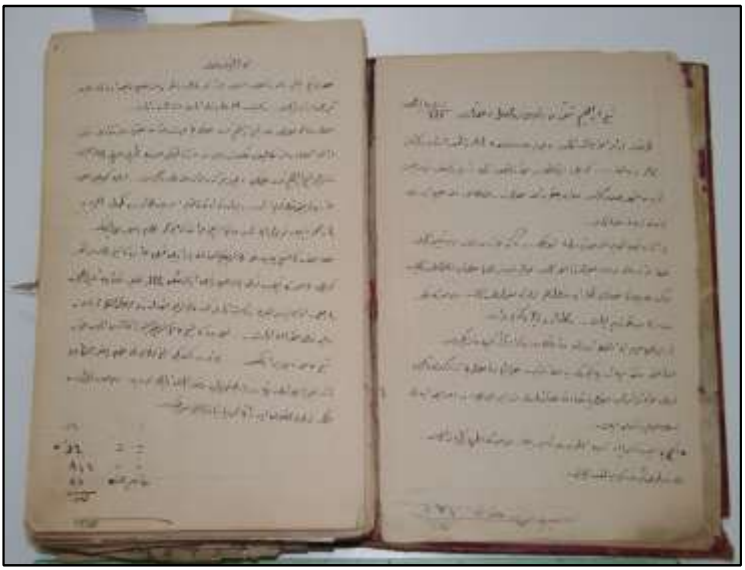
sınıflandırmanın son kısmına "*Şehir Mecmûaları*" veya "*Konusunu Bir Şehirden Alan Mecmû'alar*" ile "*Tezkire Benzeri Mecmû'alar*" ve "*Şecere*" başlıklarını ekleme gereğini duyduk.

1889 tarihinde Kayseri'de doğmuş olan Râgıb Bey, Kayseri kültürü ve tarihi üzerine çalışmalar yapmış, bunları da üç ayrı mecmû'a ile bir dosya muhteviyâtı oluşturacak kadar yazılı perâkende evrakta toplamıştır.

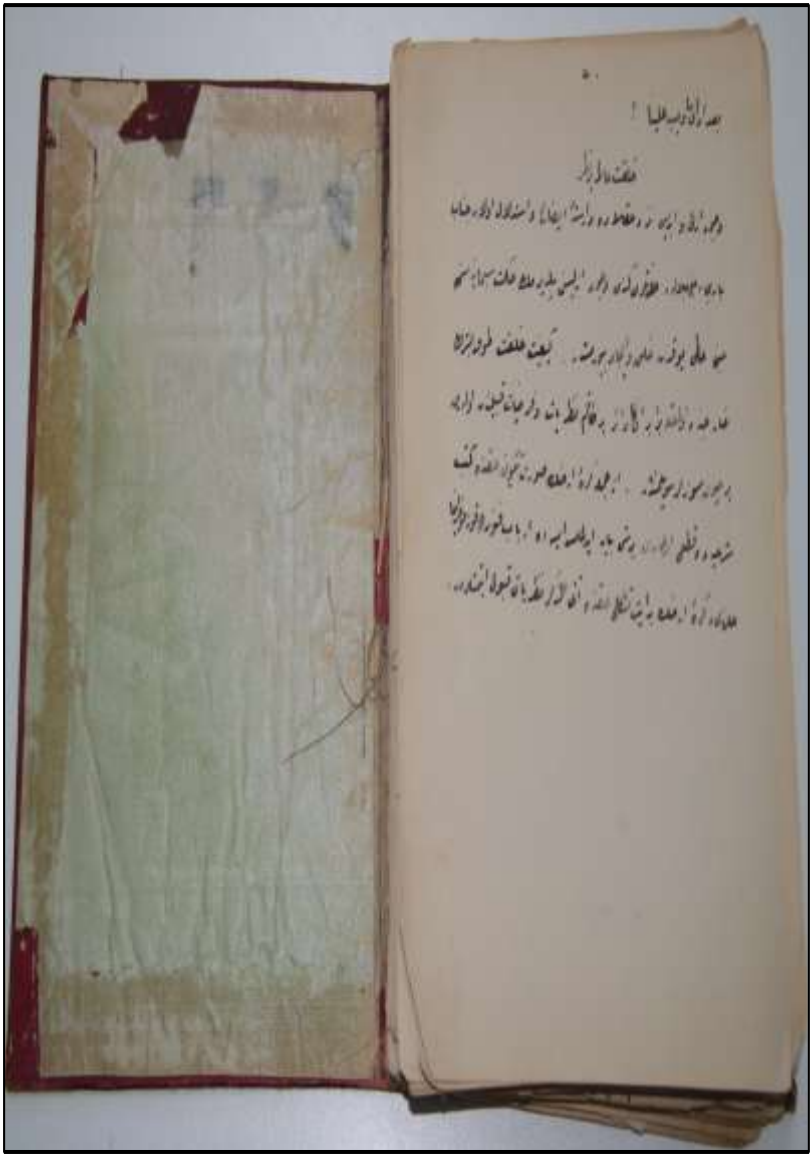
Mecmû'alardan ilkini kısa Kayseri tarihine, han, hamam, mescit, medrese ve eski yapıları ile kendi hayatını (çocukluğu, öğrenimi, İstanbul yüksek tahsil dönemi, askerlik, harp, esâret anıları vs.) ailesini ve yakınları olan şairleri tanıtmaya hasretmiştir. Şair Hüsnî, Hakkî, Enver, Kâmî, Emîn, Rüşdî ve benzeri şahsiyetlerin biyografilerine ve eserlerinden örneklere bu mecmû'a yoluyla ulaşılmıştır.

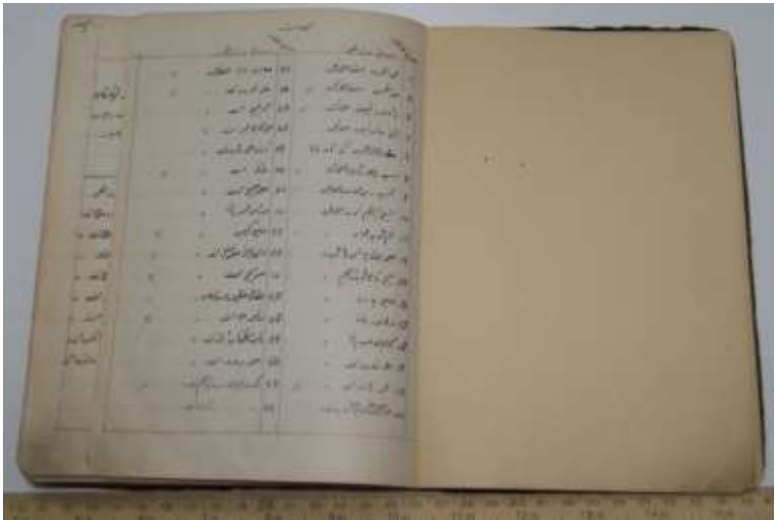
Mecmû'alarından ikincisini[3] *liseyi bitirdiği zamanlarında "Usûl-i Kitâbet" öğrenmek maksadıyla, stajyer olarak devam ettiği merhum Ahmed Nazif Efendi'nin Mir'ât-ı Kayseriyye ve Meşâhîr-i Kayseriyye adlı eserindeki Kayseri yöresel kültür değerlerinde vâki eksiklikleri tamamlamak kastiyle meydana getirmiştir.* Burada, Kayseri'nin ilmî hayatını araştırmış, şahıslar ve eserleri, *bilhassa biyografileri hakkında ulaştığı bilgileri, çoklarına kaynak vererek bir kısmını da kendi bilgisine dayanarak, bu mecmû'ada vermiştir.*[4]

[3] GÖLLÜ, Ş. (2017). Ahmet Emin Güven Husûsî Kütüphânesi'nde Bulunan Râgıb Bey Mecmû'ası (1a-88a) (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), *Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri; SÜYRÜĞE, N. (2017). Ahmet Emin Güven Husûsî Kütüphânesi'nde Bulunan Râgıb Bey Mecmû'ası (88b-143a) (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), *Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

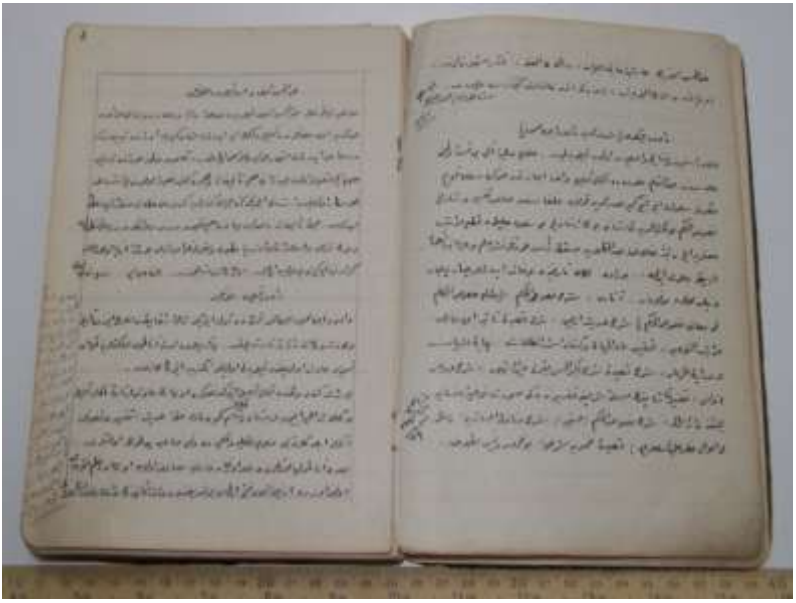
[4] GÜVEN, A. E. (2001). *Kayseri'de Yazma Mecmualar (ve muhtevalarından seçmeler)*, Kayseri Yakın Tarihinden Kültürel Araştırmalar VII, Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 125. XLII-XLV. Kayseri.

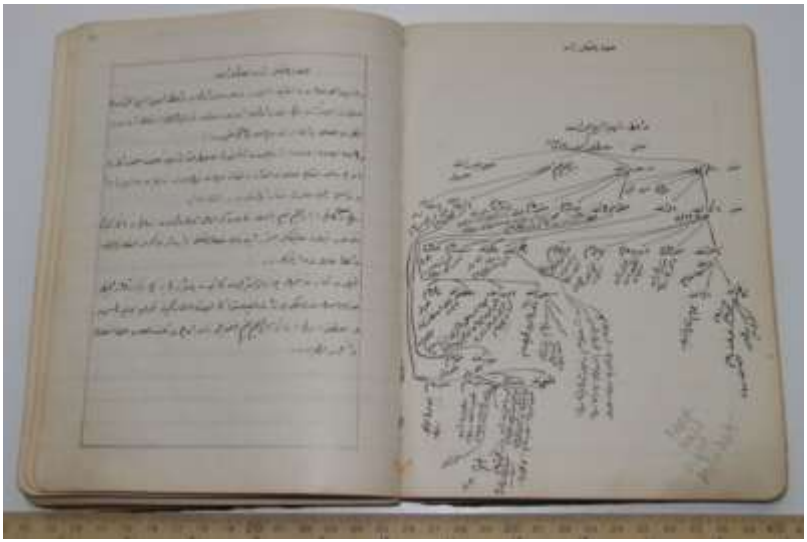

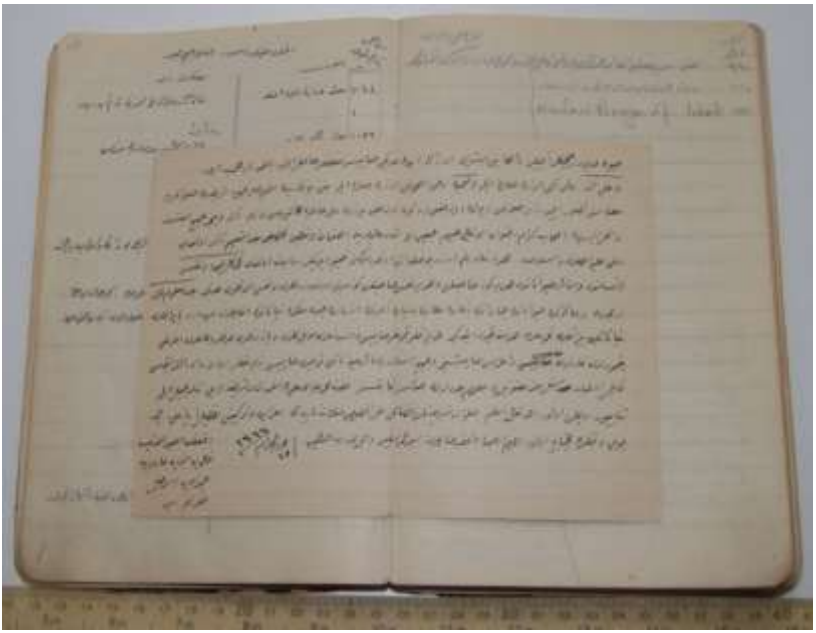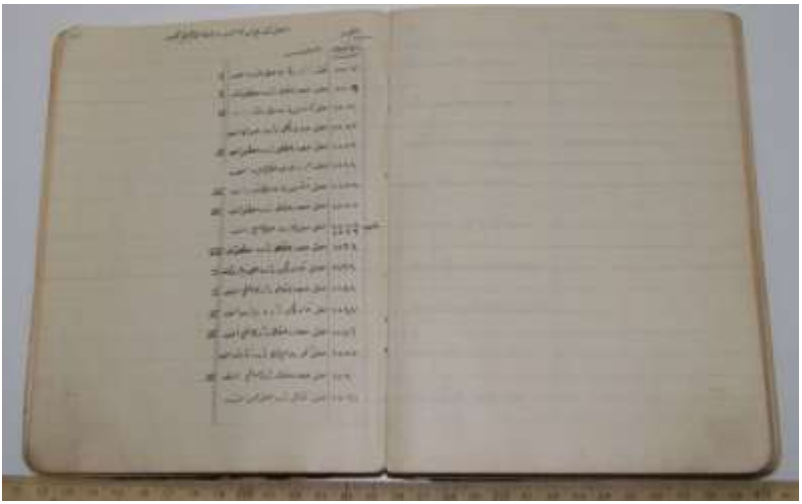

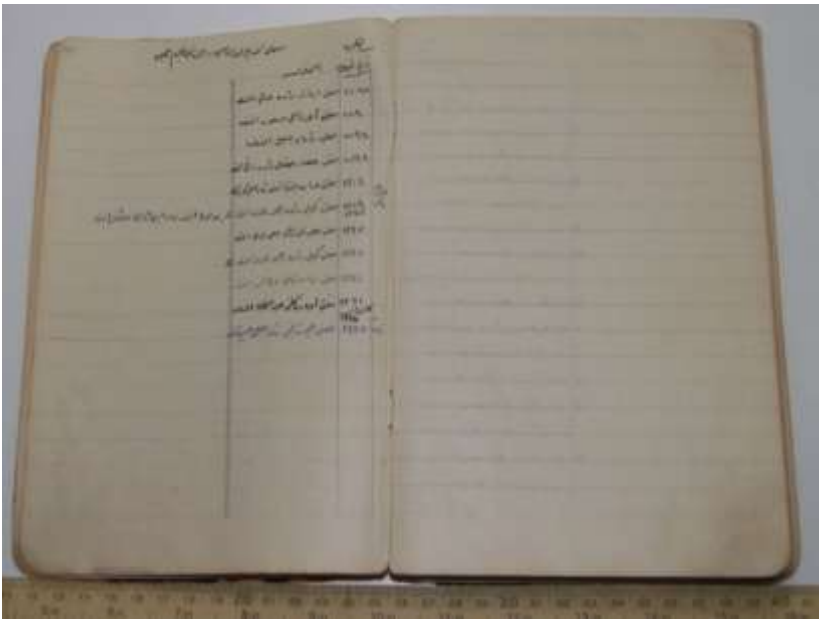

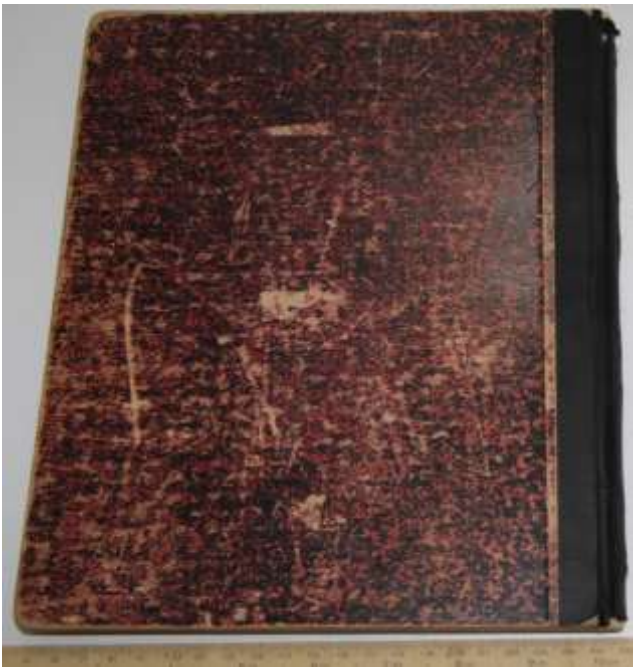

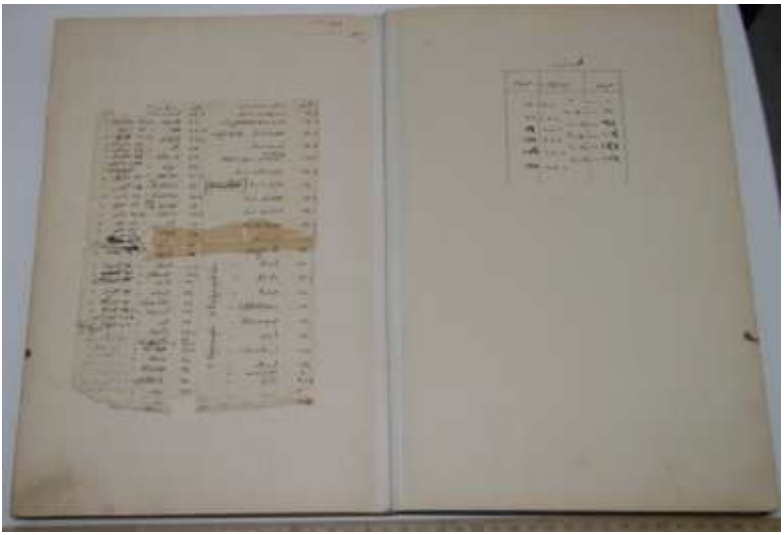

Üçüncüsünü ise tamamen Kayserili olan ailelerin şecerelerine (soyağacı) ayırmış, Şeyh İbrâhim-i Tennûrî'den (XV. yy. başları) itibaren kendi zamanına kadar (1949-50), Şeyh İbrâhim-i Tennûrî soyundan gelen dağılımı ve diğerlerini, vakıfnâmeler, siciller, resmî kayıtlar, özel mecmû'alar vs.ye dayanarak tespit etmiş, çok az da olsa yanlarında kısa bilgiler vermiştir.

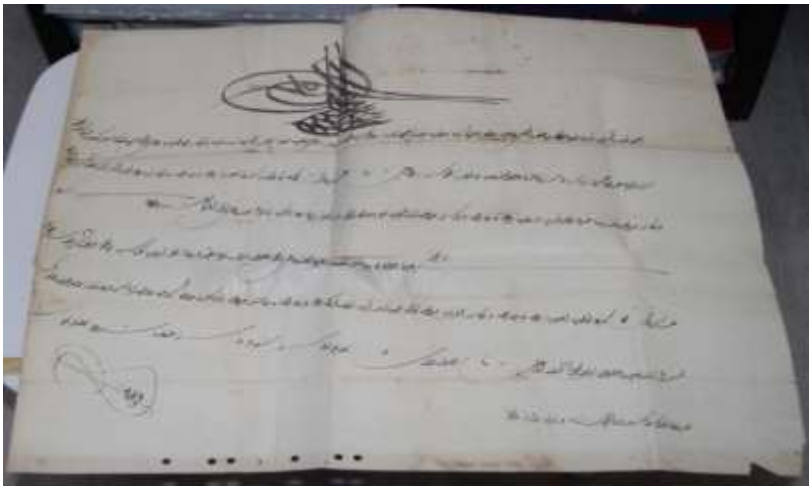

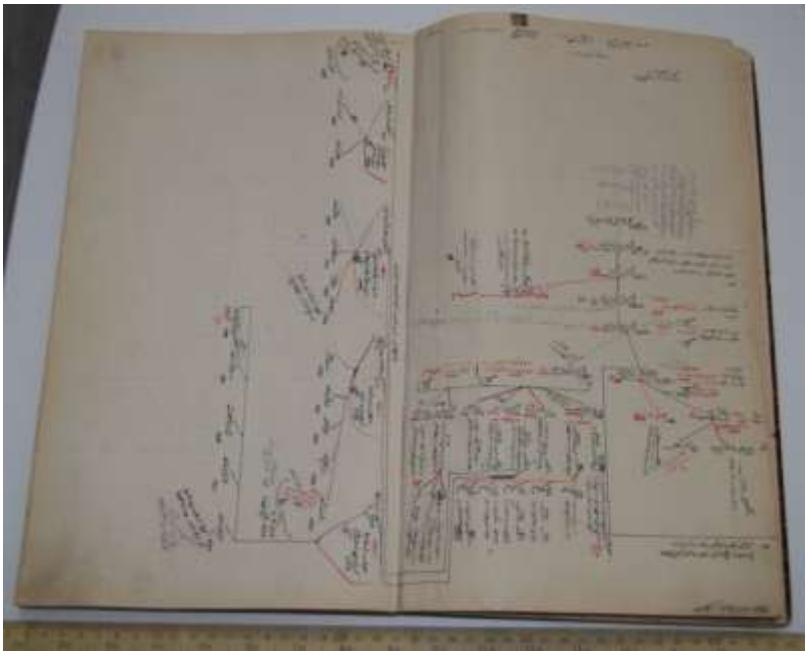

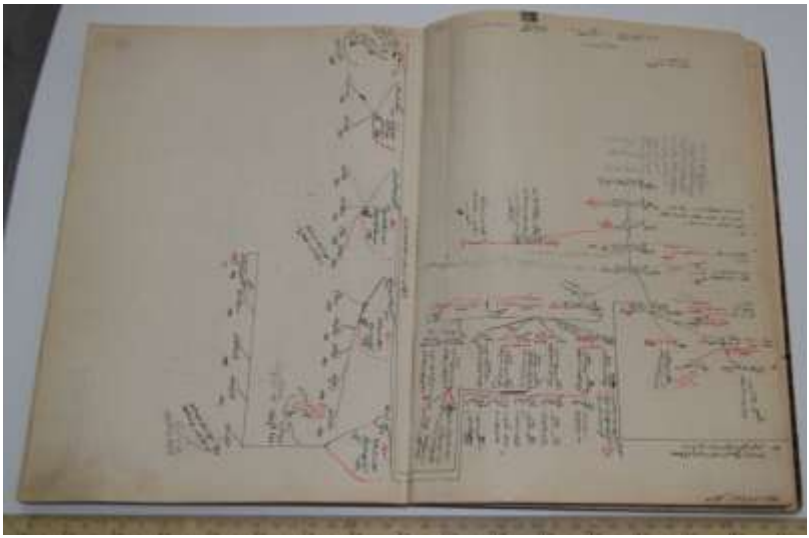

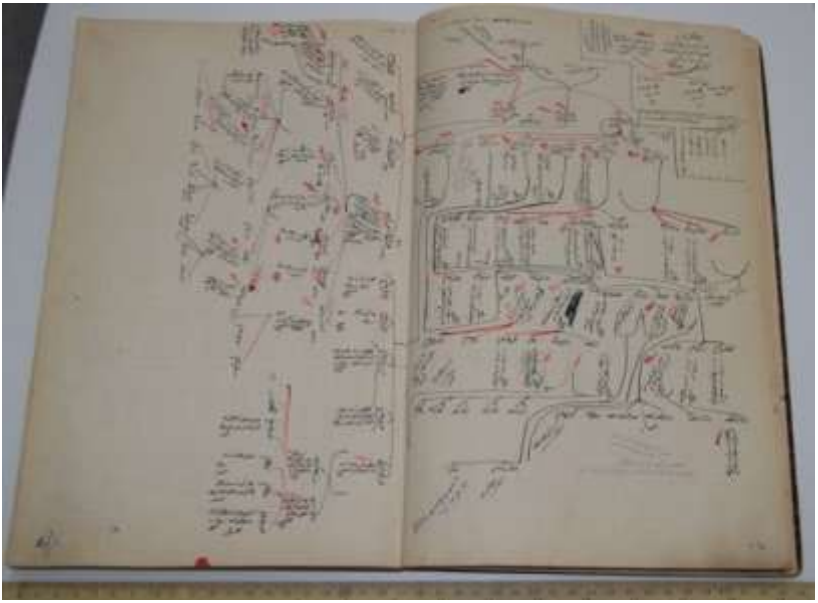

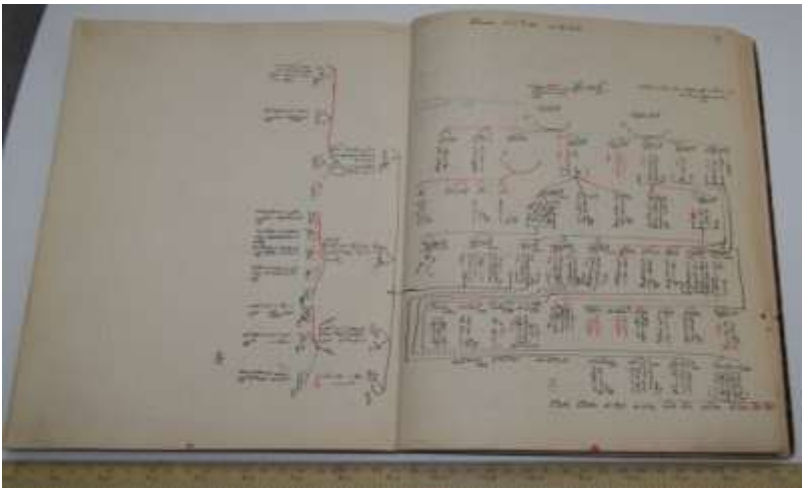

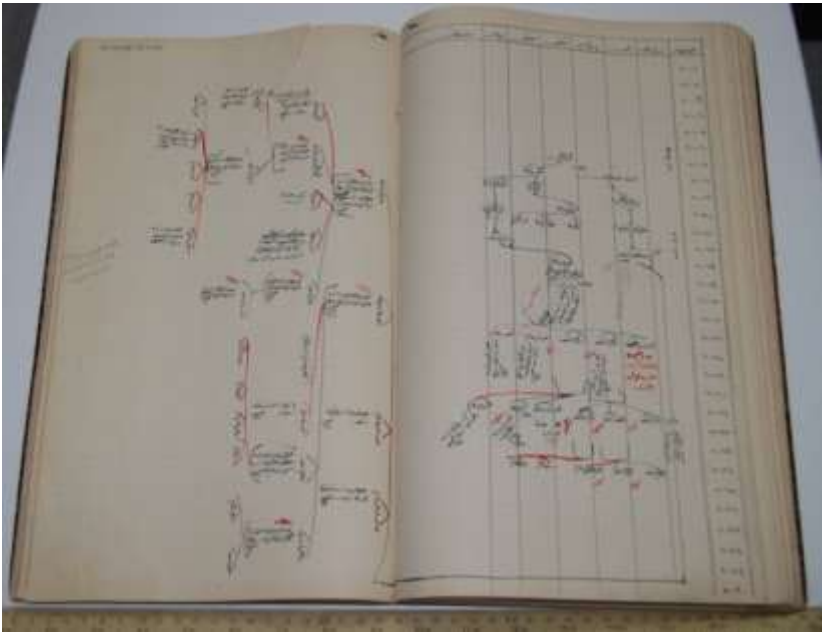

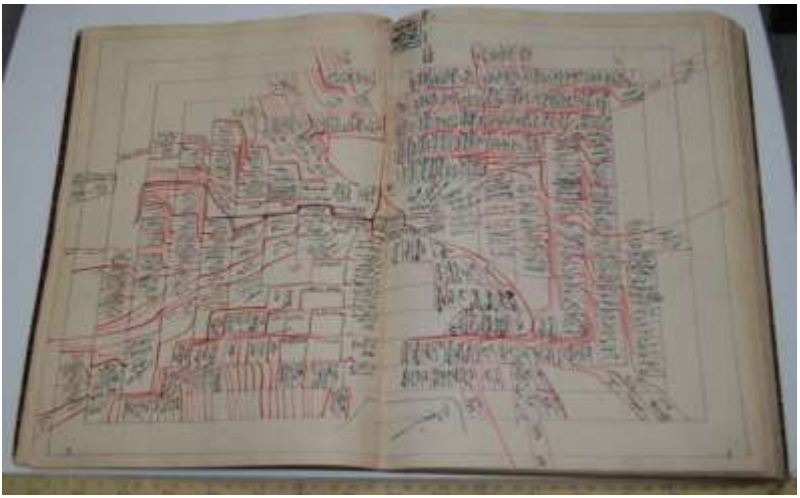

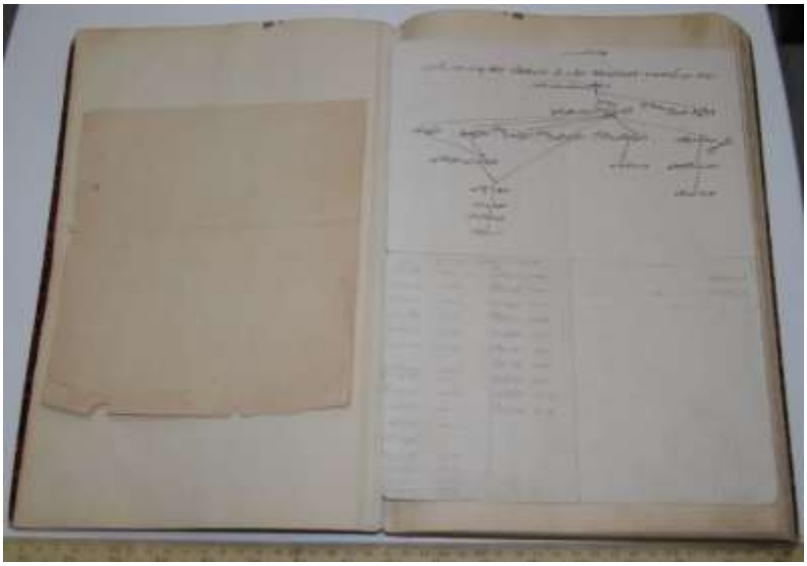

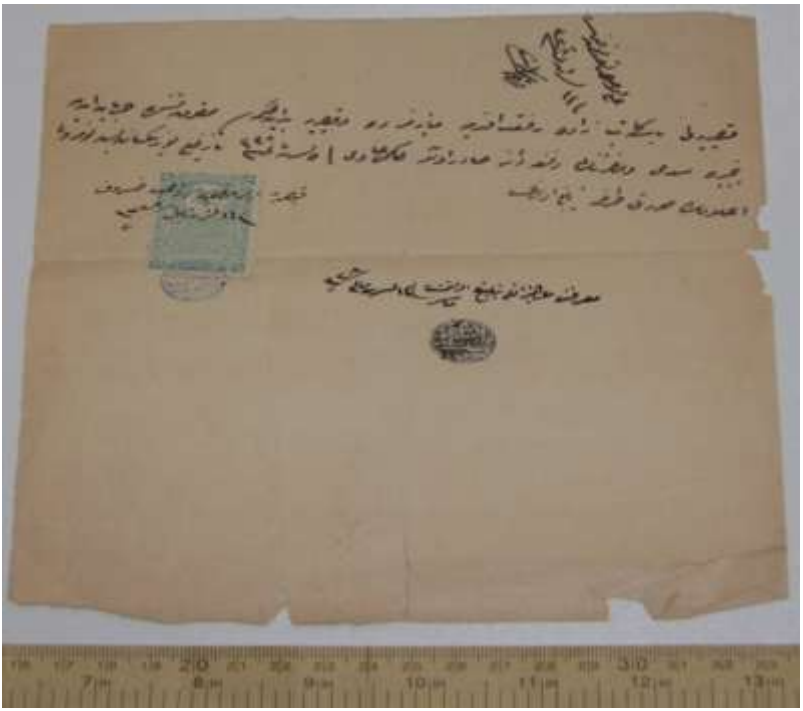

Ahmet Emin Güven Bey tarafından emâneti şahsımıza bırakılan bu mecmû'alardan muhtasar olanını şöyle tavsif etmek mümkündür:

"Şirazesi dağılmış, sırt kısmı olmayan siyah, ince mukavva bir cilt içerisinde açık krem, çizgili, kalınca kâğıda yazılan mecmû'a 14x20,5-14x20,5 cm ebadında, toplam 143 varaktır. Mecmû'anın muhtelif yerlerinde olmak üzere yaklaşık

30-35 varak boştur. Varak numaraları günümüz rakamlarıyla yazılmış, diğer kısımlarda ise genellikle rik'a hattı, deftere sonradan eklenen bazı muhtelif kâğıtlarda da ta'lik ve nesih hatlar kullanılmıştır.

Mecmû'anın varak numarası verilmeyen ilk iki sayfası ve 1a'nın yarısında fihrist yer almaktadır. Bu fihristte Esâmî-yi Meşâhir başlığı altında "Mecdüddîn Efendi Hazretleri, 'Abdülmuhsin Efendi Hazretleri, Dâvûd-ı Kayserî Hazretleri, Şeyh Hâmid-i Kayserî Hazretleri, Sultân Cemâlüddin ve Ak Baba, Seyyid Burhânüddîn Hazretleri, Seyyid Zeynel 'Âbidîn Hazretleri, Şeyh İbrâhîm-i Tennûrî Hazretleri, Necmüddîn-i 'İmâd, Şeyh Tâcüddîn İbrâhîm, Halil Paşa, Dilâver Paşa, Küçük Hasan Paşa, 'Ali Tennûrî Efendi, Muhammed Remzî Efendi, Sâdık Baba Hazretleri" gibi 100 isim bulunmaktadır.

Fihristte yer alan bu isimlerin temel özelliği ya Kayserili olmaları ya da Kayseri'de bulunmuş veya yaşamış olmalarıdır. Bu isimler içerisinde âlim, müftü, şeyh, müderris, hoca, paşa gibi muhtelif sınıflardan insanlar yer almaktadır. Mecmû'a da

zaten bu kişilerin hayatlarını, eserlerini varsa manzûmelerinden örnekleri içermektedir. Bu özelliğiyle mecmû'a biyografik bir eser, yani bir nevi *tezkire* hüviyeti arzetmektedir. Şahıslar tanıtılırken, öncelikle nereli olduğu, Kayseri'ye sonradan geldiyse nereden geldiği, Kayserili ise hangi aileden olduğu, ne zaman doğduğu, kimlerden ilim tahsil ettiği, mesleği ve hangi vazifelerde bulunduğu, ölüm tarihi ve yeri, biliniyorsa kabrinin nerede olduğu gibi ana hatlarıyla bilgi verilir. Akabinde eğer tanıtılan ismin şâirlik yönü varsa şiirlerinden bazı örnekler sunulur. Mecmû'ada yer alan bu şiirlerin büyük çoğunluğu aruzla yazılmıştır. Hatta hakkında bilgi verilen bir müftü efendiye manzum olarak yöneltilen bir sualin manzum fetvâsı da bulunmaktadır.[5]

[5] (GÜVEN, A. E. (2001). *Kayseri'de Yazma Mecmualar (ve muhtevalarından seçmeler)*, Kayseri Yakın Tarihinden Kültürel Araştırmalar VII, Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 125. XLII-XLV. Kayseri.); (Kılıç, 2015: 344-347); (Kılıç, 2017: 16-19); (Kılıç, 2017: 28-33); (Kılıç, 2017: 118-121); GÖLLÜ, Ş. (2017). Ahmet Emin Güven Husûsî Kütüphânesi'nde Bulunan Râgıb Bey Mecmû'ası (1a-88a) (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), *Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri,; SÜYRÜĞE, N. (2017) Ahmet Emin Güven Husûsî Kütüphânesi'nde Bulunan Râgıb Bey Mecmû'ası (88b-143a) (İnceleme-Metin-

SONUÇ

Bahsi geçen ve üzerinde iki yüksek lisans tezi yaptırdığımız muhtasar mecmû'a, Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından yakın zamanda neşredilecektir.

Sözlük-Tıpkıbasım), *Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

KAYNAKÇA

GÖLLÜ, Ş. (2017). Ahmet Emin Güven Husûsî Kütüphânesi'nde Bulunan Râgıb Bey Mecmû'ası (1a-88a) (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), *Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

GÜRBÜZ, M. (2012). *Şiir Mecmû'aları Üzerine Bir Tasnif Denemesi.* Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı (Haz. Hatice Aynur vd.): Turkuaz Yayınları 99-113. İstanbul.

GÜVEN, A. E. (2001). *Kayseri'de Yazma Mecmualar (ve muhtevalarından seçmeler)*, Kayseri Yakın Tarihinden Kültürel Araştırmalar VII, Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 125. XLII-XLV. Kayseri.

KILIÇ, A. (2017). Başkâtip-zâde Râgıb Bey Mecmû'asından Seçmeler: Seyyid Bürhâneddîn Hazretleri. *Kayseri Büyükşehir Belediyesi Düşünen Şehir Dergisi*, 3. Sayı: 118-121.

KILIÇ, A. (2017). Başkâtip-zâde Râgıb Bey Mecmû'asından Seçmeler: Şeyh İbrâhîm-i Tennûrî Hazretleri. *Kayseri Büyükşehir Belediyesi Şehir Kültür Sanat Dergisi*, 12. Sayı: 28-33.

KILIÇ, A. (2015). *Mecmua-i Eş'ârlar (Şiir Mecmuaları).* Kayseri Ansiklopedisi: Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 4. C. 344-347. Kayseri.

KILIÇ, A. (2012). *Mecmûa Tasnifine Dâir*. Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları. VII: Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı. (Hazırlayan Hatice Aynur vd.): Turkuaz Yayınları. 75-96. İstanbul.

KILIÇ, A. (2017). Seyyid Burhâneddîn-i Velî Hazretleri ve Ma'ârif İsimli Eserine Dâir, *Kayseri Büyükşehir Belediyesi Şehir Kültür Sanat Dergisi*, 1. Sayı: 16-19.

KÖPRÜLÜ, F. (1986). *Türk Edebiyatı Tarihi'nde Usûl.* Edebiyat Araştırmaları: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 3-47. Ankara.

KUT, G. (1986). *Mecmua, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*: Dergâh Yay. 6. C: 170. İstanbul.

LEVEND, A. S. (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi*: Türk Tarih Kurumu Basımevi. I. Cilt. 166-176. Ankara.

SÜYRÜĞE, N. (2017). Ahmet Emin Güven Husûsî Kütüphânesi'nde Bulunan Râgıb Bey Mecmû'ası (88b-143a) (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), *Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

ŞAHİN, O. (2005). Mecmu'a-i Münşeat, TDK Ktb. A.363/1: İnceleme-Metin- Tıpkıbasım, *Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

UZUN, M. (2003). *Mecmua*, TDV İslam Ansiklopedisi. C. 28: 265-268.

İKİNCİ BÖLÜM:

NEŞÂTÎ'NİN "NEYLER" REDİFLİ GAZELİNİ ŞERH DENEMESİ

Mustafa ALKAN*

* Öğretim Görevlisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi; Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. alkan@aku.edu.tr

Prof. Dr. Tunca Kortantamer'e göre metin şerhi, "Bir metni, daha iyi anlaşılsın diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması"dır. (Kılıç, 2007: 416'dan naklen Kortantamer, 1994: 1-10) Bu tanımdan hareket edersek demek ki bazı metinlerin anlaşılması için onların açıklanmaya, izâh edilmeye ihtiyacı vardır. Günümüzde edebi metinler açısından klâsik Türk edebiyatına ait birçok metnin bu kültürden yavaş yavaş uzaklaşan insanımıza açıklanmasına daha çok gerek vardır. Çünkü günümüz insanı, gerek dil olarak gerekse sanat anlayışı ve hayal dünyası açısından klâsik edebiyatımıza ait metinleri anlamadığını -bu metinleri anlamak açısından bir gayreti olmadığı hâlde- yaygın olarak dile getirmektedir.

Klâsik edebiyatımıza ait metinlerde anlamın giriftliği ve yoğunluğu Sebk-i Hindî üslûbu üzere yazılan gazellerde özellikle fazladır. Çünkü bu üslûbun temel nitelikleri belâgat ve fesahat kurallarından uzaklaşmadan yeni, orijinal ve girift mazmunlar, ince hayaller, anlam kapalılığı ve yoğunluğu, tasavvufî düşüncenin çokça kullanımı olarak sıralanabilir. O

nedenle bu kapalı, girift ve yoğun anlamı açıklamaya, şerh etmeye daha ziyâde ihtiyaç vardır.

Biz bu yazımızda Sebk-i Hindî üslûbunun güçlü temsilcilerinden 17. yüzyılın en önemli şairlerinden Neşâtî'nin bir gazelini, dilimiz döndüğü kadar, geleneksel şerh yöntemiyle açıklamaya çalışacağız.

Öncelikle ifade edelim ki bir metnin anlaşılması ve yorumlanması kişiden kişiye değişebilen, şahsa özgü bir husustur. Bu durum, tabiî ki, kimseye, geleneğin, gelenekleşmiş şiir kültürünün dışına çıkıp istediğini söyleyebilme hakkı vermez. Ancak bu alanda herkes, ilminin genişliği ölçüsünde söz söyleyebilir ya da şiiri ilminin genişliği oranında anlayıp yorumlayabilir. İşte biz bu yazımızda, anladığımızı zannettiğimiz kadarıyla, Neşâtî'nin "neyler" redifli gazelini, klâsik Türk şiir kültürü ve Sebk-i Hindî üslûbu çerçevesinde açıklamaya çalışacağız.

İlk olarak gazelin tam metnini vermek gazeldeki bütünlüğü görmek açısından uygun olacaktır.

GAZEL-İ NEŞÂTÎ

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü faʿūlün

- - . / . - - . / . - - . / . - -

Ser-mest-i ezel bezm-i mey-i sāġarı neyler
Ḫoş-ḥāl-i fenā gülşen-i verd-i teri neyler

ʿUryāni-i ṣubḥ-dem-i ḥaşrī bilen ʿārif
Çün şemʿ giyüp farḳına tāc-ı zeri neyler

Mürġānı üşürmiş başına Ḳays-ı dil-efgār[1]
Ḥayret-zede-i deşt-i maḥabbet seri neyler

İtmiş tutalum bād ile dil ṭarḥ-ı tekellüf
Şāneyle olan renciş-i müşkilteri neyler

Olsa ne kadar ḥüsn ile raʿnā dil-i ʿāşıḳ
Bī-şīve olan dilber-i sīmin-beri neyler

Yārāna naẓīre dimeyüp gāhī Neşātī
Bilsem ʿacabā ḫāme-i siḥr-āveri neyler (Kaplan, 1996: 112)

[1] Kaynak olarak kullandığımız Mahmut Kaplan'ın eserinde, (Kaplan, 1996:112) vezin gereği "dil-efgār" şeklinde okunması gereken ifade "dil-figār" şeklinde okunmuştur.

Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, klâsik Türk edebiyatındaki nazım türündeki eserlerin şerhi ile ilgili olarak beyti, "cüz'-i tam" (bütünün parçası) ifadesiyle nitelemekte, gazel, kaside ve bazen da kıtalarda bu "cüz" (parça) kavrandığı takdirde "küll"ün (bütünün) kavranabileceği düşüncesinden söz etmektedir. (Tarlan, 1937: 13) Çoğunlukla, geleneksel metin şerhinde nazım birimi beyit olan eserlerin şerhi de beyit beyit yapılmaktadır. Biz de bu şekilde bütün olan gazelin anlaşılabilmesi için parça olan beyitleri tek tek şerh etme yoluna gideceğiz. Önce beytin kendisi sonra verilmesi gerekli görülen kelimelerin sözlük ve terim anlamları, beytin diliçi çevirisi, izâhı ve edebî sanatları izleyeceğimiz sıra olacaktır.

1.Beyit

Ser-mest-i ezel bezm-i mey-i sāġarı neyler

Ḫoş-ḥāl-i fenā gülşen-i verd-i teri neyler

ser: baş, kafa.

mest: içki ve benzeri sarhoşluk veren bir şeyin etkisiyle şuûru zayıflamış, kendinden geçmiş kimse, sarhoş.

ezel: 1.başlangıcı olmayan geçmiş zaman, başlangıcı tasavvur edilemeyen zaman. 2. ruhlar âleminin başlangıcı (ezel bezmi).

bezm: 1. içkili, eğlenceli yiyip içme ve sohbet meclisi. 2. topluluk, meclis.

mey: şarap.

sāġar: şarap kadehi.

ḫoş-ḥāl: iyi, güzel hâl.

fenā: gelip geçici olma durumu, devamlı ve kalıcı olmama, ölümlü ve son bulucu olma, ölümlülük, fânîlik.

gülşen: gül bahçesi.

verd: gül.

ter: tâze.

[Ezel meclisinin sarhoş başı şarap meclisinin kadehini neyler? Yokluğun hoş hâli(ne erişen) taze gül bahçesinin gülünü neyler?]

Beyit, Sebk-i Hindî üslûbunun önemli bir niteliği olan tasavvufî düşünce ile örülüdür. Burada dikkatimizi çeken önemli nokta beytin bir mukâyese üzerine binâ edilmiş

olmasıdır ki mukâyese edilen kavramlar "elest bezmi" ile "bezm-i mey-i sāġar" ve "ḫoş-ḥāl-i fenā" ile "gülşen-i verd-i ter"dir.

Ezel bezmi ya da elest bezmi; Allah'ın, yarattığı bütün ruhları bir araya toplanarak onlara "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" diye nidâ edip ruhların da "Belâ"[2] (evet) cevabını verdikleri meclistir. Bu durum A'râf Suresi 172. ayette[3] bildirilmiştir. Sonra da insanlar bu cevaplarının doğruluğunun imtihân edilmesi için dünyaya gönderilmişlerdir. İşte Allah ile ruhlar arasında yapılan bu konuşmanın meydana geldiği ortam ya da duruma "Bezm-i Elest" (Elest meclisi) denir.

Elest bezminde ruhlara bir de şarap sunulmuştur ki bâde-i elest (elest şarabı) denir. (Cebecioğlu, 2014: 63) Bu şârap aşk

[2] Ruhlar Allah tarafından sorulan "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" sorusuna Arapça'da "evet" anlamına gelen "Belâ" ifadesi ile karşılık vermişlerdir. O nedenledir sınanmak için belâlar dünyasına gönderilmişlerdir. Dünyâ hayatı ise klâsik edebiyatımıza ait metinlerde "belâ âlemi" olarak nitelendirilir. Bu dünyâ, belâ, mihnet ve imtihan dünyasıdır.

[3] "Hem Rabbin Âdemoğulları'nın bellerinden zürriyetlerini alıp da onları nefislerine karşı şâhid tutarak: "Rabbiniz değil miyim?" diye şâhit gösterdiği vakit "Evet Rabbimizsin şâhidiz!" dediler. Kıyâmet günü "Bizim bundan haberimiz yoktu!" demeyesiniz! (A'râf Suresi 172. ayet) (Yazır, Tarihsiz: 174)

şarabıdır. Çünkü insanın da bütün âlemin de yaratılış sebebi aşktır. Gizli hazîne olan Allâh kendisine ve âlemlerin yaratılış sebebi olan Hz.Peygamber'e duyduğu aşkın neticesinde bilinmeyi istemiş ve âlemleri yoktan var etmiştir. O hâlde insanoğlu elest bezminde içtiği aşk şarabıyla sarhoştur yani elest bezminin sarhoşudur ki başka şaraba ihtiyâcı yoktur. Şair bunu "mey-i sâgarı neyler?" ifâdesi ile vurgulamaktadır.

Şâirin "ser-mest-i ezel" tabirinde kullandığı "ser" kelimesinden kasıt âşık ya da şâirin kendisidir. Nitekim insanı ifade etmek için mecâz-ı mürsel yoluyla parça olan baş söylenir ve bütün olan insan, insan vücûdu kast edilir.

Elest bezminin şarabıyla sarhoş olan âşık, Yaratıcı'nın yarattığı bu âlemin hârikalarını temâşa eder ve bundan dolayı sekr (kendinden geçme, sarhoşluk) hâlindedir. O hâlde geçici süreyle insanın aklını, şuurunu alan dünyevî şarabın aşk sarhoşuna verebileceği bir "hoş-hâl" de yoktur. Çünkü âşık "fenâ"nın hoş hâline erişmiştir.

Fenâ; "Arapça, fânî olmak, yok olmak" mânâsına gelir. "Nesnelerin, sûfînin gözünden silinmesine fena denir. Zıddı

bekâ'dır. Hint Nirvana'sı farklı bir muhtevaya sahiptir. Hint mistisizminde hiçlik, fenayı ifâde etmesine rağmen, İslam tasavvufunda kul hiç olmaz, hiçin yerine Allah'ın sıfatları geçer. Bu, şu mânâdadır: Kul, insan olarak taşıdığı sıfatları ve huyları terk eder, fenaya ererek, tam hâle gelir, olgunlaşır. Ancak, bu giden kötü sıfatların ve ahlâkın yerini, Allah'ta mükemmel olarak bulunan İlâhî sıfatlar veya İlâhî huylar alır. Yani Hint mistisizmindeki gibi, yokluğa gidiş, yokluk, hiçlik söz konusu değil, aksine mükemmel olan Allah'ın sıfat ve ahlâkında yenilenme, yükselme hususu gündemdedir. Kuşeyrî, fenayı üçe ayırır: 1. Kulun kendinden ve kötü sıfatlarından fânî olması, 2. Hakk'ı temaşa eden kulun, Hakk'ın sıfatlarından da fânî olması, 3. Hakk'ın varlığında yok olan kulun, kendi fenâsını görmesinden de fânî olmasıdır. M. İbn Arabî, fenâ kelimesine, tasavvufî olmaktan ziyade, felsefî mâhiyyette yedi mana verir ve bu açıdan değerlendirme yapar. O'na göre; fenâ, kulu Allah'a ulaştırır. Bu durumda kul, bütün nefsî arzularını terk eder ve kendini Allah'ın irâdesine teslim eder. Fenâ hâli, kulun benliğinin kaybolması ile tevhidin gerçekleşmesi

demektir. Bu hâl, tevhidin en yüksek derecesidir. Kul, Allah tefekküründe o derece boğulur ki, benlik bilincini de kaybeder hâle gelir. Buna "fena fi't-tevhîd" denilir. Fenâ hâlinde kulun niyetleri, davranışları, ahlâkî plânda düzelme gösterir. Tefekkür planında görülen bu durum, fiillere de yansır. "Fena-fi'llâh" tâbiri de şu şekilde açıklanır: Kulun zât ve sıfatının, Hakk'ın zât ve sıfatında fânî olması. Kul, bu durumda bütün dünyevî ilgilerinden uzaklaşır, Allah'ın birlik dergâhına tam bir teveccühle yönelir." (Cebecioğlu, 2014: 161)

Allah'ta kendini yok edip fenâ mâkâmına eren âşığın "hoş hâli" gül bahçelerinin tâze güllerinden daha hoştur ki âşık gül bahçesinin taze güllerine meyletmez. Gerek şarap kadehi gerekse gül bahçesinin taze gülü, dünyalık nesnelerdir. "Gül bahçesi" tabiri dünyanın, taze gül de bu dünyanın içindeki çeşitli varlıkların, dünya nimetlerinin, dünya güzelliklerinin ya da dünyevî güzellerin, hulâsa dünyaya ait bütün varlıkların simgesidir. Bu dünyânın varlığından geçip "fenâ"nın şarabını yudumlayan âşığın gözünde ne bu dünyanın ne de dünyanın

içindeki varlıkların bir önemi vardır. Çünkü o, asıl güzelliği, hoş hâli, "fenâ"da bulmuştur.

Tasavvufta kâl ehli ve hâl ehli olmak üzere iki grup insan vardır ki bunlardan kâl ehli işin sözünü eden, kitâbî bilgiye sahip ancak bunu yaşantısına yansıtamayan insanlardır. Hâl ehli insanlar ise marifete yani Allah'ı bilmeye yaklaşan (Allah'ı tam manasıyla bilmek, idrâk etmek mümkün değildir.) insanlardır ki bu bilgiye erişen insanın daha başka şeylere gönül vermesi mümkün değildir. O hâlde burada "hoş-hâl-i fenâ" ile hâl ehli insanların durumu ortaya konmaktadır, onlar gül bahçesinin taze gülüne meyletmezler.

Bilindiği üzere şarap ve gül kırmızı renklidir; ayrıca gülün şekli ile şarap kadehinin şekli arasında da benzerlik söz konusudur. Şâir o nedenle bu iki kavramı bir arada kullanmayı tercih etmiştir.

Beyitte;

"Ser-mest-i ezel" ifadesindeki "ser" kelimesi ile âşık, kişi ya da şâirin kendisi kast edilmiş, parça olan ser (baş) söylenmiş ve bütün olan "âşık, insan" kastedildiğinden **mecâz-ı mürsel,**

İlk mısrada, “bezm” ve “mey-i sâgar”; ikinci mısrada da bunların karşılığı olarak “gülşen” ve “verd-i ter” kelimeleri birbirine uygun olarak kullanıldığından **leffü neşr-i müretttep,**

“Gülşen” kelimesi ile mecâzen dünyâ kast edildiğinden **mecâz-ı mürsel,**

“Verd-i ter” (tâze gül) tabiri ile mecâzen dünyadaki nesneler, varlıklar ve dünyevî nimetler kast edildiğinden, **mecâz-ı mürsel,**

“Neyler?” ifâdesi ile de cevap beklemeksizin soru sorulduğundan **istifham**

sanatları yapılmıştır.

2.Beyit:

ʿUryāni-i ṣubḥ-dem-i ḥaşrî bilen ʿārif

Çün şemʿ giyüp farḳına tāc-ı zeri neyler

ʿuryān: çıplak olmak, çıplak.

ṣubḥ-dem: sabah vakti.

ḥaşr: 1. toplama, bir araya getirme. 2. Cenâb-ı Hakk’ın kıyâmet gününde, dünya hayâtında işlediklerinin hesâbını sormak üzere ölüleri diriltip bir araya toplaması.

3. ölülerin diriltilip bir araya toplandığı zaman, kıyâmet. 4. tasavvufta "Ölmeden evvel ölünüz" sırrına ererek benliğini yok edip Hakk'ın varlığı ile dirilme, kendini yok ettikten sonra ebedî diriliğe kavuşma.

ʿārif: irfan sâhibi olan (kimse), bilici.

çün: çünkü.

cemʿ: 1. toplama, toplanma, bir araya gelme, getirilme. 2. tasavvufta yaratılmışları görmeyip bütün varlıkları Allah'ın sıfatlarının zuhûru bilerek varlıklarının izâfî olduğunu idrak etme mertebesi. 3. tasavvufta varlığından tamâmen soyunup kendinden geçme ve bütün mevcûdatta Allah'ın tecellîlerini müşâhede etme mertebesi.

farḳ: 1. iki şeyin birbirinden ayrılmasını sağlayan değişik taraf, başkalık, farklılık 2. iki şey arasında zaman, mesâfe, fiyat, miktar vb. nicelikler bakımından fazla veya eksik kalan kısım. 3. tasavvufta yaratılmışlarda Hakk'ı değil sâdece mahlûkâtı görme hâli [Farkın cem' hâlinden sonra gelen "fark ba'de'l-cem'" denilen mertebesinde ise

kul çokluk âleminde birliği, birlik âleminde çokluğu, varlıkta hem yaratanı hem yaratılanı görür.]

tāc-ı zer: altın tâc

[Haşrin sabah vaktinin çıplaklığını bilen ârif, farkına şem‘ giydiğinden altın tâcı neyler?]

Şâir, beytin anlamını ârif, haşr, fark ve şem‘ üzerine kurmuştur.

Ârif, “irfân” kökünün ism-i fâili olup Allah’ı bilen kişi anlamındadır. Âlim, Allah’ı ilim tahsili yoluyla bilir, ârif ise bu bilgiye ilham, hâl ve keşif ile ulaşır. O hâlde ârif Allah’ı keşf ve müşâhede ile bilen kişidir. Âlim olmak için belki okuma yazma bilmek gerekir ancak ârif olmak için illâ okuma yazmaya gerek yoktur; ümmî bir insan da riyâzet yoluyla nefsî olgunluğa eriştiğinde Allah’ı bilme noktasına erişebilir. Belki Allah’ı tam mânâsıyla, yüzde yüz olarak idrâk etmek, nisyân ile mâlül olan insan için mümkün değildir. Ancak ârif Allah’ı irfânıyla sıradan insanın ötesinde müşâhede ve idrâk eder. Ârif kişi, Allah’ı yakîn ilmiyle tanıdığı için ona “ehl-i yakîn” de denir. Bununla beraber “ehl-i din”, “veli”, “kutb” ve genel

olarak da "ârif-i billâh" (Allah'ı irfân ile bilen) tabirleri ârifi anlatmak için kullanılır.

Beyitte geçen ârifin özelliği haşri, haşrin sabah vaktinin çıplaklığını bilmesidir. Anlaşılır ki haşri bilmek için öncelikle ârif olmak gerekir. Pekiyi haşr nedir? Ârif olarak bilmesek de ilmen ifadeye çalışalım.

"Haşr"ın sözlük manası "toplama, bir araya getirme"dir. Cenâb-ı Hakk'ın kıyâmet gününde, dünya hayâtında işlediklerinin hesâbını sormak üzere ölüleri diriltip bir araya toplamasına haşr denir.

Kuran'da bu hususta gelen âyet-i kerîmelerde toplanmaya dikkat çekilmekte ve ayrıca insanlar için korkunç bir gün olacağından bahsedilmektedir.[4] Nitekim o gün dünya hayatında aldatanla aldanan açıkça ortaya çıkacaktır. İnsanların

[4] "O gün onları hep birlikte mahşere toplayacağız, sonra meleklere şöyle diyeceğiz: "Şunlar size mi tapıyorlardı?" (Sebe Suresi, 40. ayet; Yazır, Tarihsiz: 434)
"İnsanlar toplanıp haşrolunduğu vakit onlara düşman olurlar ve ibadetlerini inkâr ederler. (Ahkaf Sûresi, 6. ayet; Yazır, Tarihsiz: 504)
"Ebû Hüreyre (r.a.)'dan. Rasûlullah (s.a.v.): **Kıyamet günü insanlar öyle terlerler ki sonunda dökülen terleri yerin yetmiş arşın dibine ulaşır. Kimisine de terleri ağzına gem olup kulaklarına kadar ulaşır**." buyurmuştur. **(**Buhârî, Rikak 47, 2013: 434)

o günkü hâli dağılmış çekirgeler gibi olacaktır ve kendilerini çağıran sese doğru koşacaklardır.[5]

Mahşer yeri, Hazreti Peygamber'in ifadesine göre beyaz, ince undan yapılmış çörek gibi kırmızıya çalan beyaz bir yerdir ve dümdüz olup hiçbir alâmeti, işâreti yoktur.[6] Dirilişten sonra bütün canlılar hesap ve kısâs için bu düzlükte toplanacak her canlı diğerinden hakkını alacaktır. Mahşerde toplanan insanların o gün karşılaşacakları durum ve görecekleri muameleler herkesin dünyadaki amellerine göre olacaktır.

Beyte göre ârif, haşr vaktindeki bu tabloyu ve o günün dehşetini çok iyi bilmektedir. O nedenledir ki onun dünya hayatı, bir nevi, bu haşr vaktinin korkusuyla geçer. Çünkü o gün bütün gerçekler çırılçıplak ortada olacaktır. Hiçbir şeyi saklamak, gizlemek ya da inkâr etmek mümkün olmayacaktır.

---

[5] "Gözleri düşkün düşkün, kabirlerden çıkarlar… Sanki yayılmış çekirgeler gibi çağırana koşarak, kâfirler: "Bu, pek zorlu bir gündür!" derler. (Kamer Suresi, 7-8. ayet; Yazır, Tarihsiz: 530)

[6] Sehl b.Sa'd (r.a): "Hz. Peygamber (s.av.)'i: **"Kıyamet günü insanlar beyaz, ince undan yapılmış çörek gibi kırmızıya çalan beyaz bir yerde toplanacaktır."** diye buyururken işittim demiştir. Sehl b. Sa'd (r.a) veya râvîlerden başka birisi **"Orası öyle düz ki üzerinde birisine yol belleği olacak bir işâret bile olmayacak."** demiştir. (Buhârî, Rikak 44, 2013: 433)

Şâir bu durumu "uryāni-i ṣubḥ-dem-i ḥaşr" yani "haşrin sabah vaktinin çıplaklığı" ifadesi ile ortaya koymaktadır.

"Çıplaklık" kelimesinde dünyadaki bütün değerli giysi ve tâcların o gün bir kıymetinin olmayacağının da imâsı vardır. Çünkü bütün değerli giysiler ve tâc u tahtlar bu dünyada kalacak, insanları birbirinden ayıran hiçbir alâmet olmayacak ve rivâyete göre o gün bütün insanlar çıplak (uryân) olacaktır. Buna rağmen bütün insanlar, kendi başının derdine düştüğünden, hiç kimse, başkalarının çıplaklığının farkında bile olmayacaktır.[7]

Bu kadar korkunç bir günün farkında olan ârif için o güne hazırlık dünyada farktan kurtulmakla mümkün olabilir.

Fark; "Arapça, ayırt, başkalık alameti, ayırmak, seçilmek gibi mânâlara gelir. Tasavvufî olarak "senden alınana cem, sana verilene fark" denir. Çoklukta birliği, birlikte çokluğu, herhangi bir karşılıklı engelleme olmadan görmek demektir.

[7] Hz. Âişe (r.a): "Rasûlullâh (s.a.v): **"Sizler yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak kıyâmette toplanacaksınız."** buyurdu. "Ey Allah'ın Rasûlü, o zaman kadınlar ve erkekler birbirlerine bakarlar." dedim. **"Ancak onların içinde bulundukları durum, bununla ilgilenmelerinden daha zor olacaktır."** buyurdu." demiştir. (Buhârî, Rikak 45, 2013: 434)

Yine bir tarife göre, beşerî hâllere yaklaşma ve kulluğu yerine getirme açısından kulun kesbine, fark denir. Allah tarafından olan ihsan ve lütuflar da, cemʿdir." Cebecioğlu, 2014: 159) Buna göre ârifin o gün İlâhî lütuflara mazhar olup haşrın dehşetinden emin olabilmesi için İlâhî lütfa yani cemʿe ihtiyâcı vardır.

"Farkına şemʿ giymek" ifadesi gönülde İlâhî nura yani irfan nûruna erişebilmektir ki ârif zaten irfan ehli olan kimsedir.

Şemʿ yani mum, meşʿale anlamında olup tasavvufta İlâhî nurun simgesidir. Bu nur sûfînin kalbini yakar ve o kalpte irfan nuru parıldar.

Şemʿ kelimesi şiirlerde "şemʿ-i İlâhî" tamlamasıyla birlikte kullanılır, şemʿ ile pervâne yani kelebek, tasavvufî metinlerde ve eski şiirimizde çokça kullanılan mazmûnlardır. Buna göre pervâne, mumun etrafında döner, buna uzun süre devam eder, sonunda alevin çekici gücü onu kendi içine çeker ve pervanenin tüm vücûdu alevde yanarak yok olur. Sûfînin, ârifin durumu da aynı bunun gibidir, aşkın yakıcı alevine

tutulan sûfi ya da ârif varlığını aşk ateşinde yakar. Mevlevîlikteki semâ bir nevi pervânenin şemʿin etrafında dönüşünü simgeler.

Şeyh Gâlip

"**Aşk bir şemʿ-i İlâhîdir benim pervânesi**

Şevk bir zencîrdir gönlüm anun dîvânesi" derken aşkı şemʿ-i İlâhî olarak nitelemiştir.

Demek ki çıplaklığını şemʿ yani İlâhî nûr ile örtenin dünyada da uhrâda da altın tâclara ihtiyâcı yoktur. Buradaki "tâc-ı zer" yani "altın tâc" ifâdesini dünyalık nesneler ya da dünyâ makamları olarak düşünmek mümkündür. Farkına şemʿ giyenlerin dünyâlığa ihtiyâcı yoktur.

Beyitte;

Subh-dem-i haşr ifadesi ile haşr günü hatırlatıldığından **telmîh,**

şemʿ giy-mek ifadesiyle mum kelimesine giyilme gibi bir özellik verildiğinden ad aktarması yapılmış; bu nedenle **mecâz-ı mürsel,**

tâc-ı zer ifadesi simgesel ve mecâzen dünya varlıkları manasında kullanıldığından **mecâz-ı mürsel** sanatları yapılmıştır.

3.Beyit:

Mürġānı üşürmiş başına Ḳays-ı dil-efgār

Ḥayret-zede-i deşt-i maḥabbet seri neyler

mürg: kuş.

mürgan: kuşlar.

Kays: Mecnûn'un edebî metinlerde geçen diğer adı.

dil: gönül.

efgâr: yaralı.

dil-efgâr: yaralı gönül.

hayret: Bir durum veya bir şey karşısında ne yapacağını, ne hüküm vereceğini bilememe, şaşırma, şaşırıp kalma, şaşkınlık.

-zede: Sonuna geldiği kelimelere "vurulmuş, tutulmuş, yakalanmış, uğramış gibi anlamlar katarak Farsça birleşik sıfat yapan ek.

hayret-zede: hayrete uğramış.

deşt: çöl.

mahabbet: sevgi, aşk, sevda.

deşt-i mahabbet: aşk çölü, muhabbet çölü.

ser: baş.

[Gönlü yaralı Kays (Mecnûn), kuşları başına toplamış. Aşk çölünün hayrete uğrayan (kişisi) başı neyler?]

Kays, Leylâ vü Mecnûn mesnevisindeki Mecnûn'dur ki anlatıla geldiği üzere Leylâ'ya duyduğu aşk netîcesinde çöllere düşmüş ve çöllerde saçları âdetâ söğüt dalları gibi uzamış. Kuşlar da onun saçlarının arasına yuva yapmışlar. Nitekim Fuzûlî bir beytinde Mecnûn'un bu durumunu şöyle dile getirmekte ve âdetâ bir Mecnûn portresi çizmektedir:

Âşiyân-ı mürg-i dil zülf-i perişânındadır

Kanda olsam ey perî gönlüm senin yanındadır

[Gönül kuşunun yuvası dağınık saçlarındadır. Ey perî nerede olursam (olayım) gönlüm senin yanındadır.]

Neşâtî de bu beyitte aynı mazmûnu kullanarak İlâhi aşk bağlamında Kays olarak nitelendirdiği âşığın kendi nefsinden geçişini [ser (baş)] anlatmaktadır.

Kays tasavvuf terminolojisinde Mecnûn adıyla vardır ve "mecânîn-"i ukalâ (akıllı mecnunlar), "akıllı deliler" anlamında kullanılan bir tabir de bu terminolojiye yerleşmiştir.

Mecânîn-i ukalâ, sürekli cezbe hâlinde bulunan mecnûnlar, irşâddan sakıt olmuş, kendi maişetlerini tedarik edemeyen kimselerdir. Meczûblaşma olayı, zikir ile meşgûl olan sûfiye, Allah'ın isim ve sıfatlarından gelen tecelliler neticesinde ortaya çıkar. Bu tecellilere dayanma gücünü kaybeden sûfînin akıl nûrunun yanması meczuplaşmadır. Bu durumdaki kişiler, sürekli olarak, zât tecellisini yaşamaktadırlar ve bu kimselerde erkeklik ve irşâd başta olmak üzere, kendi geçimlerini bile sağlayamama hususları mevcuttur. Artık bunlar, bir tür delidir. (Cebecioğlu, 2014: 323)

Gönlü yaralı olmak gerek beşeri aşkta gerekse İlâhî aşkta âşığın temel niteliğidir. Aşka dûçâr olanın çektiği ızdırap kırık bir gönlü netice verir. Kays da gönlü kırıklardandır. Burada Kays mazmunu ile dile getirilen âşık ya da sûfî de gönlü kırıklar zümresindendir. Çünkü o da, dünyâda aşka düşmesinden dolayı, belâlarla iç içedir.

Allah'ın yeryüzündeki tecellisini seyreden sûfî, bu âlemin içerisinde Allah'ı idrâk etme durumunda hayretle karşı karşıya kalır. Çünkü âlemin nizâmı onu yaratan Allah'ın büyüklüğünü fark ettirir ve bu durum sûfîyi hayrete sevk eder.

Hayret, şaşkınlığı ifâde eden Arapça bir kelimedir. "Hayret, Allah hakkında hırslı olmakla, ümitsiz olmak arasında bir duraktır. Aynı şekilde, korku ve rıza (râzı olma), tevekkül ve recâ (ümit) arasında bir duraktır. Hayret, derin düşünce ve Allah huzurunda, hakikat ehlinin, âriflerin kalplerine gelen bir hâldir. Âriflerin bazısı; hayreti, kavuşma; onu iftikâr (muhtaç olma, muhtaçlığını beyan etme); onu da tekrar hayretin izlediği kanaatindedirler. Bunun manası şudur: Tahayyürü (şaşma, hayrete düşme) recâ (ümit) takip eder, onun peşinden arzulanan kavuşma gelir. Bundan sonra sûfî Allah'a olan ihtiyâcı sebebiyle tekrar hayrete düşer. Zira Rabbi, Ganî'dir, Samed (her şey O'na muhtaç, O hiçbir şeye muhtaç değil)dir. Kul ise noksanlı ve muhtaç durumdadır. Allah'a kavuşma isteğinin devamlı oluşu sebebiyle, daha önce düştüğü hayrete tekrar düşer. Ârif, bu durumda, hayret ve kavuşma ile sürekli iftikâr

(muhtaçlılık) hâlindedir. Marifet, hayret ve sıkıntıyı gerektirir. Ârifin üzerinde hüzünler zuhur eder. Allah'a kavuşması arttıkça, bu yakınlıktaki uzaklığı da artar. Özetle ifade etmek gerekirse, hayret; Allah'ın gücüne, sun'una, hikmetine karşı duyulan aşırı bir arzudur. Yaşanmadıkça bilinmez." (Cebecioğlu, 2014: 202)

Hayret makâmındaki bir sûfînin Allah'ı idrak etmesi neticesinde Allah'tan başkasına ihtiyâcı yoktur. Öyle ki şair "başı neyler?" ifadesiyle böyle bir kişinin Mansûr gibi başından da geçebileceğini ifâde etmektedir. Muhabbet çölünde hayrete uğramış olan âşık için, muhabbet yolunda, başın bir önemi yoktur.

Beyitte;

Kays hatırlatıldığından **telmîh,**

"Aşk çölü" ifâdesinde aşk kavramı çöl ile somutlaştırıldığından **mecâz-ı mürsel**,

"Başı neyler?" ifadesinde cevap beklemeksizin soru sorulduğundan **istifham**

sanatları vardır.

4.Beyit:

İtmiş tutalum bād ile dil ṭarḥ-ı tekellüf

Şāneyle olan renciş-i müşkilteri neyler

bād: yel, rüzgâr.

dil: gönül.

ṭarḥ: 1.atma, koma, bırakma. 2. dağıtma, bölme, ta'yin. 3. kurma, tertipleme, düzenleme. 4. matematikte çıkarma. 5. güzel sanatlarda süslemeli desen 6. bahçede çiçek dikmek üzere ayrılan yer.

tekellüf: 1. külfetli, zahmetli iş görme 2. özenme, bir işi gösterişli bir hâle koymak için uğraşma. 3. gösteriş, yapmacık.

ṭarḥ-ı tekellüf: zahmetli iş tertipleme.

şāne: tarak.

renciş: inciniş, sızlanış, eziyet veriş; azar; keder.

müşkilter: çok müşkül, çok zor, çok çetin.

renciş-i müşkilter: çok çetin eziyet.

[Varsayalım gönül, rüzgâr ile zahmetli (bir) iş tertip etmiş; tarakla olan çok çetin eziyeti neyler?]

Divan şiirindeki yaygın hayâle göre aşığın gönlü sevgilinin saçlarının ucundadır ve sevgili dâimâ saçlarını dağıtarak ve yerlerde süründürerek âşığa eziyet etmektedir. Dolayısıyla saçların ucunda olan âşığın gönlü için rüzgârın sevgilinin saçlarını dağıtması zahmetli bir iş olacaktır.

Bâd yani rüzgâr tasavvuf terminolojisinde "her fâni (ölümlü) için varlığı zorunlu olan İlâhî inayet (lütuf)" manasındadır. (Cebecioğlu, 2014: 63) İnsanın var olabilmesi için bu inayete ihtiyacı vardır. Yukarıda, âşık için rüzgârın sevgilinin saçlarını dağıtmasını zahmetli iş olarak nitelemiştik. Ancak bu durumu bir lütuf ve âşığın varlık sebebi olarak da görmek mümkündür. Çünkü âşıklık iddiâsında bulunan bir kişi için bu zahmete katlanabilmek o kişinin iddiası için bir delildir.

Tasavvufî düşüncede, dağınık saçlar "kesret"in sembolüdür. Kesret; "çokluk (demektir.) Vahdetin zıddıdır. Varlıkların varlıklarını kendilerinden bilmek, onları müstakil varlıklarla var görmektir." (Cebecioğlu, 2014: 282) İnsanın kesrete düşme sebebi dünyadaki varlıklara gönül vermesidir. Nasıl ki âşık sevgiliye gönlünü kaptırdığında sevgilinin

saçlarının ucuna asılıyorsa insan da dünya varlıklarına gönlünde yer vermeye başladığında kesrete düşer. Beyitte saçları dağıtan şey rüzgârdır. O hâlde rüzgâr mecâzen kişiyi kesrete düşüren unsurlar yerine kullanılmıştır. Bu hâliyle âşık için en iyi yol, kesret sebebi olan her şeyi âşıklık yolunda bir lütuf olarak görüp kesret unsurlarını hakiki sevgiliye kavuşmada bir vâsıta olarak değerlendirmektir.

Nasıl ki hakiki manada dağınık bir saçı tarakla düzeltmek çok zahmetli ise kesret sebebi olan her şeyden geçip hakiki sevgilide fâni olmak ve vahdet sırrına ermek de müşkül bir iştir. Şair somutlaştırma yaparak kesretten vahdete giden çetin yolu dağınık saç ve tarak unsurlarıyla anlatmaya çalışmaktadır.

Şâir; gönlün rüzgârla tuttuğu müşkül işi bir nebze normal görse de tarağın vasıta olduğu dağınık saçları birleştirme, mecazen kesret unsurlarından kurtulup birliğe erme işine kalkışmasını, “neyler” ifadesiyle, müşkül bir işe girmek olarak görmektedir. Bu ifâdede başarılamayacak bir işe kalkışma îması hissedilmektedir.

Beyitte,

Bâd (rüzgâr) gönülle iş tertip etmesi açısından kişileştirildiğinden **teşhîs,**

Dil (gönül) söylenip kişinin kendisi kast edildiğinden **mecâz-ı mürsel,**

"Neyler?" ifadesiyle cevap beklemeksizin soru sorulduğundan **istifham**

sanatları vardır.

4.Beyit:

Olsa ne kadar ḥüsn ile raʿnā dil-i ʿāşıḳ

Bī-şīve olan dilber-i sīmin-beri neyler

ḥüsn: 1. güzel, iyi. 2. güzellik, iyilik.

raʿnā: 1. güzel, lâtîf, hoş görünen.

dil: gönül

bī-şīve: nazı, edası olmayan

dilber: gönlü alıp götüren güzel

sīmin-ber: gümüş vücutlu, vücudu gümüş gibi olan.

dilber-i sīmin-ber: vücudu gümüş gibi olan güzel.

[Her ne kadar güzelliğiyle lâtîf olsa da; âşığın gönlü, nazı olmayan gümüş tenli dilberi neyler?]

Beyitteki düşünce, sevgilinin işvesi, nazı etrafında şekillenmektedir. Şâir, beden güzelliği ne derece olursa olsun, sevgilinin esas güzelliğinin işve ile taçlanacağı kanaatindedir. İşve (naz), beden güzelliğini tamamlayan belki de beden güzelliğinden daha ziyâde kıymet verilen bir unsurdur. İşve yoksa beden güzelliğinin bir kıymeti de olmayacaktır.

Tasavvuf düşüncesinde şîve, (işve, naz), "cemâl ve celâl tecellileri"dir. (Cebecioğlu, 2014: 464) Âşığın fenâya ermek ve zâtında kaybolmak istediği Allah, cemâl ve celâl sıfatlarıyla âlemde tecelli eder. O hâlde âşık da âlemde Allah'ın sadece cemâline değil bazen de celâline muhatap olur. İşte şâir bunu "şîve", (işve, naz) kelimesiyle anlatmaktadır.

Hüsn, "güzellik, zâttaki kemaldir ki sadece Hak'ta bulunur. Âlemdeki bütün güzellikler, O'nun güzelliğindendir. Hüsn, İlâhî güzelliktir. (Cebecioğlu, 2014: 226) Allah, hüsn-i mutlaktır; kâinâttaki bütün varlıklara kendi güzelliğinden vermiştir ve yaratılanlardaki güzellik eksik Allah'ın güzelliği

ise tamdır. Âşık âlemde Yaratıcı'nın güzelliğini yani cemâlini temâşâ eder. Öyle ki âlem baştan sona onun güzelliğinin aynasıdır. Ancak âşık her zaman bu güzellikle sarhoş değildir, bazen de Yaratıcı'nın celâl tecellisine mazhar olur. Ancak hakiki âşık için cemâlin de celâlin de kıymeti âlîdir. Celâl sıfatının tecellisi Allah'ın âşığı bir terbiyesi ve âşığa kendini hatırlatmasıdır. Beyitten anlaşıldığı üzere âşık sadece güzelliği değil O'ndan gelen işveyi, celâli de önemsemektedir.

Dilber, "tasavvufta tutukluk (kabz) hâlini bildirir. Bu, gönülde üzüntünün sevgi ile birlikte bulunduğu bir hâldir." (Cebecioğlu, 2014: 131) Dilber, sadece güzelliğiyle sevilmez onun işvesi ve celâli de ayrı güzeldir. O hâlde bu kabz hâlinin içinde de ayrı bir hoşluk mevcuttur ve şâir dilberin işvesinin olmaması hâlinde âşık tarafından güzelliğine çok kıymet verilmeyeceğini "neyler?" kelimesiyle ifade etmektedir.

Beyitte;

Parça olan gönül söylenip bütün olan kişinin kendisi kast edildiğinden **mecâz-ı mürsel,**

Dilber-i sîmîn-ber ifadesinde sevgilinin vücudu gümüşe benzetilmektedir.

Benzeyen: sevgilinin vücudu (var)

Kendisine benzetilen: gümüş (sîmin) (var)

Benzetme yönü: vücudun rengi (yok)

Benzetme edatı: (yok)

Sadece benzeyen ve kendisine benzetilen kullanıldığından **teşbîh-i beliğ,**

"Neyler?" ifadesi ile karşılık beklenmeksizin soru sorulduğundan **istifham**

sanatları yapılmıştır.

5.Beyit:

Yārāna naẓīre dimeyüp gāhī Neşātī

Bilsem ʿacabā ḫāme-i siḥr-āveri neyler

yārān: ("yār"ın çoğulu) **1.** dost **2.** sevgili **3.** tanıdık, ahbap **4.** yardımcı.

naẓīre: 1. örnek, karşılık **2.** bir şairin manzum bir eserine (çok zaman gazeline) başka bir şair tarafından

aynı vezin ve kafiyede olmak üzere yapılan benzer **3.** kadın adı.

gāhî: bazen, ara sıra.

ḫāme: kalem.

siḥr: **1.** büyü; gözbağcılık, büyücülük. **2.** büyü kadar tesiri olan şey, fettanlık. **3.** şiir ve güzel söz söyleme gibi insanı meftûn eden hüner, sanat

-āver: getiren, taşıyan

siḥr-āver: büyü getiren, büyü yapan

ḫāme-i siḥr-āver: büyü getiren kalem, büyü yapan kalem.

[Neşâtî dostlara nazire söylemeyip (söylemediği hâlde) bilsem acaba sihir yapan kalemi neyler?]

Beyit, şâirin kendi şiir yeteneğini üstü kapalı olarak dile getirdiği bir beyittir. Şâir, tecrit yoluyla, kendisinin büyü yapan bir kaleme sahip olduğunu ifade etmektedir ki bunun manası şiirinin sihirli olduğudur. Ancak şâir, sihirli bir kalemin dostların şiirlerine nazire söylenmesi hâlinde işe yarayacağını ifade etmekte; dostlara nazîre söylenmediği takdirde sihirli bir

kaleme yani sihirli sözlere, şiirlere, sihirli söz söyleme yeteneğine sahip olmanın bir önemi olmadığını düşünmektedir.

Neşâtî çokça nazîre söylemiştir. "Nazîre yazmayı âdeta alışkanlık hâline getirdiği söylenen şairin manzûmelerinin önemli bir kısmını nazîreleri oluşturur. Yaşadığı dönemden başlayarak kendi gazellerine de pek çok nazîre yazılmıştır." (Kaya, 2007: 18-19) Bu açıdan bakılıp beytin anlamı da düşünüldüğünde şâir; nazire söylemeyi, şiir söylemenin, şairliğin önemli bir yönü olarak görmektedir.

Beyitte;

Şâir kendisini mücerred, ayrı bir şahıs olarak düşünüp hitapta bulunduğundan **tecrid,**

"Neşâtî" ifâdesinde bir hitap olduğundan **nidâ,**

Şair kendi söz söyleme yeteneğini "hâme-i sihr-âver" (sihir yapan kalem) ifadesiyle kalem nesnesinde somutlaştırdığından **mecâz-ı Mürsel,**

"Bilsem, ʿacabā" ifadeleri ile şâir kendi şahsıyla ilgili bildiği bir durumu bilmez göründüğünden **tecâhül-i ârif,**

“Ḫāme-i siḥr-āveri neyler” ifadesiyle cevap beklemeksizin soru sorulduğundan **istifham** sanatları yapılmıştır.

Sonuç mâhiyetinde genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Neşâtî, Sebk-i Hindî üslubunun güzel bir örneği olan bu gazelinin esâsını **ezel, fenâ, cem, hayret, haşr** gibi dînî kavramlar ile **Kays (Mecnûn), şive, dilber, hâme** gibi eski şiirimizde teşbîh unsuru olarak çokça kullanılan kavramlar ve bunların tasavvuf düşüncesindeki özel anlamları üzerine kurmuştur. 17. yüzyılda yaygın olan Hint üslûnun bir temsilcisi olması hasebiyle bu şiiri; girift anlamıyla, derin tasavvufî fikirleriyle öne çıkmaktadır. Dil olarak ağır olmasa da gazelde zamanının ve Hint üslubunun özelliği olan yoğun Farsça kelimeler ve **“ser-mest-i ezel, bezm-i mey-i sāġar, ḫoş-ḥāl-i fenā, gülşen-i verd-i ter, ʿuryānī-i ṣubḥ-dem-i ḥaşr, Ḳays-ı dil-efgār, ḥayret-zede-i deşt-i maḥabbet, dilber-i sīmin-ber, ḫāme-i siḥr-āver,**” gibi üçlü ve dörtlü tamlamalar dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA:

BUHARİ, (2013), *El-Câmi'u-s-Sahîh,* Çeviren: KOCAER, A.F. İstanbul: Turkuvaz Matbaacılık. 2. Cilt. 433-434.

BABACAN, İ. (2010), *Klasik Türk Şiirinin Sonbaharı Sebk-i Hindi,* Ankara: Akçağ Yayınları.

CEBECİOĞLU, E. (2014), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* Ankara: Otto Yayınları.

DAĞLAR, A, (2007), Âyîneye Düşen Sır: "Nihânuz" Gazelini Şerh ve Tahlil Denemesi, *Turkish Studies İnternational Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* 2/4, 308-320.

DEVELLİOĞLU, F. (2006), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat,* Ankara: Aydın Kitabevi.

DİLÇİN, C. (2013), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi,* Ankara: TDK Yayınları.

ERKAL, A. (2009), *Divan Şiiri Poetikası (17.Yüzyıl),* Ankara: Birleşik Kitabevi.

GÜLEÇ, İ. (2011), Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli?, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* Sayı 42, 83-111.

KAPLAN, M. (1996), Neşâtî Divanı, İzmir: Akademi Kitabevi.

KAYA, B. A. (2007), *TDV İslam Ansiklopedisi Neşâtî maddesi*, İstanbul: TDV Yayınları. 33. Cilt. 18-19.

KILIÇ, A. (2007), Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi, *Klâsik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler* (s.416*)*Ankara: Turkish Studies Yayınları.

KILIÇ, A. (2009), Geleneksel Şerh ve Modern Metin İncelemelerine Eleştirel Bir Bakış: Metodlar, Çalışmalar, Beklentiler, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* 4/6. 326-334.

KILIÇ, A. (2018), Klâsik Türk Edebiyatında Şerh Geleneğine Dâir Notlar, *Al Farabi Uluslar arası Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı 2. 136-149.

KORTANTAMER, T. (1994), Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* Cilt VIII, 1-10.

KÜLEKÇİ, N. (1995), *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar,* Ankara: Akçağ Yayınları.

TARLAN, A. N. (1937), *Metinler Şerhine Dair,* İstanbul: Suhulet Basımevi.

YAZIR, E.M.H. (Tarihsiz) *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli,* Sadeleştiren: UYSAL, H., Konya: Kitapkent Yayınevi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

DİVAN ŞİİRİNDE KÜÇÜREK ÖYKÜ[1] FORMLARI VE NEDÎM DİVANI'NDA[2] KÜÇÜREK ÖYKÜ ÖRNEKLERİ

Şemseddin BAYRAM*

* Öğretim Görevlisi, Kayseri Üniversitesi Tomarza Meslek Yüksek Okulu; Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. semseddinbayram@kayseri.edu.tr

[1] Prof. Dr. Ramazan Korkmaz tarafından edebiyat dünyasına kazandırılan "küçürek öykü" terimi (Korkmaz ve Deveci, 2011:11-17), bahse konu edilen edebî türü tam olarak karşıladığına inandığımız için tercih edilmiştir. "Kısa öykü" türünden daha kısa bir tür olması yönünde düşünülerek "küçük" sıfatına Eski Türkçede mukayese amaçlı kullanılan *"daha"* anlamını veren *"-rAk"* ekinin eklenmesiyle oluşan "küçürek" teriminin kabullenilmesi (Buran, 2012:25) ve kullanışının daha basit olması tercih nedenlerimizdendir.

[2] Bu çalışmada "Nedîm Divanı" için Prof. Dr. Abdulbaki Gölpınarlı ve Prof. Dr. Muhsin Macit'in "Nedîm Divanı" adlı çalışmaları mukayeseli olarak kaynak alınmıştır.

Küçürek Öykü

Sürekli gelişen ve değişen dünya ve toplumsal yapı karşısında bireyin içsel çatışmalarını yoğun bir anlatımla dile getirmeye çalışan "küçürek öykü, adını ancak 20. Yüzyılın son döneminde duyurma imkânı bulmuştur. *Tarihsel kaynağını insanlığın öykü anlatma içgüdüsünün ilk meyvelerini verdiği dönemlere kadar götürülebilir. Biçim ve anlatım özellikleri açısından en belirgin öncülleri arasında meseller, hayvan masalları, fıkralar, aforizmalar ve anekdotlar sıralanabilir.* (Öz, 2008:189)

İnsanoğlunun zaman akışı karşısında yaşamı hızlandırma çabasının ve sınırsızlaşan yer edinme sorunu karşısındaki protestosunun bir ürünü olan bu öykülerin (Korkmaz ve Deveci, 2011:13) 1960'lı yıllarda ilk örnekleri verilmiş, bağımsız bir tür olarak ortaya çıkışı 1980'li ve 1990'lı yılları bulmuştur. ABD edebiyatında önemli bir yeri olan küçürek öyküler; *mini öykü, flaş öykü, çabuk öykü, ani öykü, minimal öykü, kartpostal öykü ve kısa kısa öykü* gibi adlarla da anılmaktadır. (Öz, 2008:191)

Küçürek Öykünün Belirleyici Özellikleri

Sözcük Aralığı: *Küçürek öykülerin en önemli niteliklerinden biri 100 sözcük*[3] *gibi bir anlatı yoğunlaşması ise, bir diğeri de izleksel kurgusunu bir varoluş sancısının/ kaygısının oluşturmuş olmasıdır. Bu kaygının olmadığı öyküler, küçürek öyküden çok anekdot, düzyazı, şiir, fıkra ve aforizma türüne daha yakın anlatılardır ama öyküsel kurgu asla değillerdir.* (Korkmaz ve Deveci, 2011: 16- 17)

Bakış Açısı: *Küçürek öyküler genellikle kahraman bakış açısı ve tanık bakış açısıyla anlatılır. Tanrısal bakış açısıyla yazılan öyküler tamamen gösterme tekniği üzerine kurulur.* (Korkmaz ve Deveci, 2011: 21)

[3] Küçürek öykülerdeki sözcük sınırı ile ilgili farklı görüşler de mevcuttur. P. Thereoux'a göre yaklaşık dört sayfa olmalı, Stern'e göre 250- 300 sözcük aralığında olmalı, Allen ve Gurley sözcük sayısı ile ilgili bir uzlaşının olmadığını ifade eder. Steve Moss'un hazırladığı "The World's Shortest Stories" adlı antolojide sözcük sınırlaması 55'tir. (Öz, 2008:193- 194)

Küçürek öykünün üslup kaygısı göz önünde bulundurulduğunda sözcük sayısı için Ramazan Korkmaz'ın da savunduğu 100 değerinin en uygun değer olabileceği kanaatindeyiz.

Olay Örgüsü: *Anlık bir oluşun, fark edişin ve isyan edişin çığlığı olan küçürek anlatılar, doruk noktasında özetlenmiş durum öyküleridir. Bu nedenle olay örgüsünün genel karakteri epizodiktir (Çıkarımsal bir gerçekliğe gönderme yapar).*

Bu öykülerde nedensellik bağı tamamen dışlanmaz. Bu öykülerdeki nedensellik bağı, gerilimin doruk noktasındaki olaya, aynı noktada kendini açımlayan başkişiye ve tüm bu olanların simgesel bir göstergesi olan mekâna içkindir. Sonuç ise, müstakil bir bölüm olarak değil, kimi zaman bir kelimenin çağrışımında, kimi zaman da bir tümcede saklıdır.

Dolayısıyla küçürek öykülerde ayrıntılar değil asıl sonuç hedeflenir. Son paragraf, son cümle, son satırda yer alan vurucu sonuç! Beklenmedik, kesin, keskin ve çarpıcı/ şaşırtıcı etki neredeyse sonuncu sözcüğe yüklenir. (Korkmaz ve Deveci, 2011: 28)

Kişiler: *Küçürek öykülerdeki kişiler, izleksel kurgunun akışına uygun seçilmiş ve tamamlanmış karakterlerden olur.*

Bu öykülerdeki biçim- içerik sıkılığı ve zaman sorunu, başkişileri tamamlayacak norm karakterleri ve fon karakterleri çok fazla öne çıkarmaz. Asıl öykü, kendisi de tek bir duyguyu temsil eden başkişi ile kart karakter/ler arasından geçer. Bu karakterleri, evrensel anlamda bütün insanlığa bağlar. (Korkmaz ve Deveci, 2011: 31)

Zaman: *Küçürek öykülerde "geçmiş ve gelecek", şimdiki zamana ait bir "an"da birleşerek kendini açımlar. Entrik kurguyu oluşturan bu an, varoluşçu felsefenin "şimdi ve burada"lıktaki "şimdi"sidir. Durum öykücülüğünün bir ürünü olan küçürek öykülerde zaman, an ile sınırlı olduğu için çoğu kez metin içi ve metin dışı göndergeler ile sezdirmelere dayanır.* (Korkmaz ve Deveci, 2011: 34)

Mekan: *"…Küçürek öykü yazarı daha çok mekânın içtenlik değeri taşıyan algısal yönünü ön plana çıkararak kurgular. Genellikle bunaltı, yurtsuzluk, zamansızlık ve yalnızlık gibi izlekleri esas alan küçürek öykülerde mekân büyük bir ağırlıkla labirentleşen kapalı ve dar mekânlardır. (Korkmaz, 2007: 399, 401)*

…Küçürek öykülerde mekân, insanın diğer insanlarla olan ilişkilerinde kendiliğini ortaya koyduğu yerdir. Bu öyküler, kendi oluş sancıları içerisindeki anlatı kişilerinin varoluş durumunu yansıtan ayna niteliğindedir. Yazar, mekân-insan bağdaşımını işlevsel nitelikler ile donatarak metne taşır ve bireyin 'şimdi ve burada'lığını öznelleştirir. (Deveci, 2007: 83)

…Bu öykülerde mekân, öykünün diğer unsurları ile birlikte yazarın niyetine hizmet eder. Diğer öykü türlerinde olduğu gibi mekân - insan ilişkisi bu tür öykülerin de ana matrisini oluşturur…

Dil ve Üslup: *Daha çok simgesel bir nitelik taşıyan mekân karakterler gibi derin ve açımlayıcı betimlemelerle verilmez."*(Korkmaz ve Deveci, 2011: 45- 52)

"Geleneksel öykü kalıplarının dışında az sözle çok şey anlatmak amacı taşıyan küçürek öyküler, kısa öyküden bile çok daha kısa olma özelliği biçim ve içeriğin bağdaştırıldığı bir yapının ürünleridir. Bu öykülerde ayrıntıların atılarak

betimlemelerin en kestirme yoldan özü ifade eder şekle büründürülmesi ile sağlanan yoğunluk, başat değer olarak kabul edilir. En iyileri çoğunlukla dolambaçlı bir dil kullanır ve derinlikli bir biçimde insanlık durumundan söz eder ve doğrusu bunu, başka bir biçimde bu kadar açık görülemeyecek şekilde yapar. (Casto, 2007: 87)

… Farklı anlatım teknikleri ve biçimleriyle kurgulanan küçürek öykülerde konuşma/ diyalog tekniği sıkça kullanılır. Konuşma türlerinden, dış diyalog, iç diyalog, monolog, iç monolog ve bilinç akımı anlatım tekniklerini kullanan küçürek öykü yazarı, dış gerçekliği olduğu gibi kopyalayarak değil, onu dil yoluyla aşarak imge dünyasının denetiminde verir.

… Küçürek öykülerde, tümce oluşturulurken seçilen sözcükler ve buna bağlı olarak oluşturulan sözdiziminde dil, metin ile okur arasındaki 'gönderici- mesaj- alıcı' ilişkisini de belirler.

… Birer durum öyküsü olan küçürek öyküler, şiirsel söyleyişleri ile yazarın sanat anlayışındaki etik ve estetik

yönünü açığa çıkarır. Şiir dilinin oluşumundaki cevhere ulaşmak kaygısı yazarın dil anlayışını belirlerken; şiir dilindeki sesler ve sözcükler, bunların tümce kuruluşundaki işlevi ise, küçürek öykünün temel belirleyici unsuru olur. Sözcüklerin, temel anlamları dışında sembol, imge, benzetme ve eğretileme başta olmak üzere yan anlam ve metin dışı çağrışım değerleriyle kullanılması, küçürek öykülerin yazım dilini şekillendiren önemli bir özelliktir." (Korkmaz ve Deveci, 2011: 55- 61)

Dîvân Edebiyatındaki Nazım Şekilleri ve Küçürek Öykü Örüntüsü Üzerine

"Eski Türk Edebiyatında hikâye, en geniş ifadesiyle "bir olayın anlatımı" şeklinde düşünülmüş, manzum olsun mensur olsun bir olayı anlatan tarih, masal, efsane, lâtife, destan, menkıbe vs. gibi tahkiye esasına dayanan bütün eserler genel olarak hikâye adıyla adlandırılmıştır. Aynı zamanda hikâye türünden bir eser de destan, kıssa, efsane, menkıbe, lâtife, tarih, nevâdir vb. gibi isimlerle de anılabilmektedir." (Kavruk, 1998:7)

Söz, ne kadar form değiştirse de içindeki ruhu muhatabına ulaştırmayı bilen sihirli bir aynadır. Ruhundaki bağlam, sözdizimindeki ve diğer yapısal farklılıkları aşarak mesajı hedefe ulaştırmayı amaçlar.

Öykü türünün zaman içerisinde postmodernizmin de etkisiyle "çabucak öze ulaşan ve pek az kelimeyle bir durumun veya anın ruhunu ortaya çıkaran" bir form hâline dönüştürüldüğü küçürek öyküler, dîvân edebiyatındaki "söz ipliğine inciler dizmek" düşüncesiyle örtüşmektedir. Çağının edebî ruhunu, öze ve dünyaya bakış açısını etkisinde bulunduğu edebî cereyanın anlatı türleriyle dile getirmeye çalışan dîvân şâiri; gazel, rubâî, tuyuğ, mesel gibi türlerle meramını anlatma yoluna gider. Varlık ve evren ilişkisindeki yorumunu, iç çatışmalarını ve beklentilerini sembolik değerlerle okuyucuya sunmaya çalışan şâir, bu amacıyla küçürek öykü yazarıyla benzer bir uğraşa girişir.

Küçürek öykülerin hacim olarak sözcük dağarcığı yönüyle 1500'ü geçmeyen hikâyelerin küçürek öykü sayılabileceği yönünde görüşlerin olmasıyla beraber Korkmaz,

bu dağarcığın 100'ü geçmeyeceğini belirtir. Klâsik Türk Edebiyatı anlatıları terci-i bent, terkib-i bent ve mesnevi gibi birkaç uzun anlatı metni haricinde genellikle bu sayıdan az sözcükten oluşmaktadır.

" 'Küçürek öykü üzerine ortaya konan görüşlerden hareketle küçürek öyküyle şiirin kesişme noktasında küçürek öyküdeki şiire yaklaşan, şiir söylemi kuran öğeler bakımından bakıldığında Klâsik Türk Edebiyatındaki şiir formları ve şiir formları içindeki şiirsel söylem ve üslup ile şiirsel söylemin kullanıldığı diğer formlar arasında bir ara tür özelliği' (Gariper, 2007: 2035) gösterir." (İçli, 2014:72)

Küçürek öykülerdeki birinci şahıs anlatıcı üslubu anlatım felsefesi yönünden Küçürek öykü ile Klâsik Türk Edebiyatında özellikle beyit, müfret, gazel, rubâî ve kıt'alar arasında benzerlik vardır. (İçli, 2014:73)

Modern anlatım türlerinin incelenmesi için girişilen adlandırma çalışmalarıyla kavram değeri kazanan bazı anlatım teknikleri dîvân şâirinin de başvurduğu yollardandır:

Küçürek öykü yazarı *konuşma türlerinden (diyalog, monolog, iç monolog…) ve bilinç akımı anlatım tekniklerini* kullanarak gerçekliği imge dünyasının yardımıyla aktarmaya çalışır. Dîvân edebiyatında ise "dedim dedi'li" gazeller, mesneviler içindeki küçük meseller diyalog tekniğinin sıklıkla kullanıldığı metin türleridir.

Fuzûlî'nin şu gazeli bu tekniğin kullanıldığı örneklerdendir:

"Sordum meğer bu dürc-i dehendir dedim dedi

Yok yok devâ-yı derd-i nihânın durur senin

…

Gül bergine batan ne dikendir dedim dedi

Müjgân-ı çeşm-i eşk-feşânın durur senin

Nesrine reng-i lâle nedendir dedim dedi

Gamzem hadengi dökdüğü kanın durur senin

…

Bunlar nedir ne dürr-i Aden'dir dedim dedi

Epsem Fuzuli eşk-i revanın durur senin"

(Fuzûli Dîvânı, Müseddes)[4]

Hayâli'nin şu gazeli de iç monolog tekniğinin kullanıldığı metinlere örnektir:

"Ben bir ednâ cür'adan kim aklı bî-hûş eyleyem

Vây eger bezm-i mahabbetde kadeh nûş eyleyem

…

Ey Hayâlî her bahâr-ı hüsne karşu nice bir

Bulanub ırmağ-veş derya gibi cûş eyleyem"

(Cengiz, 1983: 390)

Sâdi-i Şirâzî'nin Gülistan'ındaki şu küçük hikâyede gerek diyalog tekniği gerek mânâdaki derinliği ve varoluşa

[4] Kaynak: Dilek Batislam.(2000),"Divan Şiiriyle Halk Şiirinde Ortak Bir söyleyiş Biçimi (Mürâca'a – Dedim - Dedi)", Folklor/ Edebiyat, C. 16, S. 22, Ankara, s. 201-211.

yaklaşımı yönüyle gerekse tahkiye metodundaki başarısı ile küçürek öykü örneklerinden kabul edilebilir:

"Deniz kenarında bir kaplanın hücumuna uğramış, yarasına ilaçların fayda vermediği bir zâhit gördüm. Uzun zamandır bu yaranın acısıyla yaşamış. Yine de her nefeste Allah'a şükrediyor. 'Neyin şükrünü ediyorsun?" dediler. "Bir günaha değil de musibete uğradığıma." dedi.

Eğer o saygın dost, beni inleterek cellâda teslim etse,

Üzülürüm elbet ama cân telâşına düşerim sanmayın.

Asla beni öldürtmek istediğinden dolayı değil kederim,

Acaba ben ne günâh işledim de dostum incindi derim." (Koca, 2008:278)

Küçürek öykülerde mesaj/amaç, ruh-beden ilişkisine benzer bir tavır alır. Sözcük şekillerinin ardına saklanır ve hissedilmeyi bekler. Yazar, bunu bazen letirist yaklaşımla bazen de edebî tümcelerle sağlar. "*…Sözcüklerin, temel anlamları dışında sembol, imge, benzetme ve eğretileme başta*

olmak üzere yan anlam ve metin dışı çağrışım değerleriyle kullanılması, küçürek öykülerin yazım dilini şekillendiren önemli bir özelliktir."(Korkmaz ve Deveci, 2011: 61)

Dîvân şiirinde her ***beyit***, şiir sarayının ayrı bir hazinesi kabul edilir. Mânâ ve konu her defasında değişme meyli gösterir. Bazen şekil ve mânâ güzelliğiyle ait olduğu şiirden bağımsız olarak hafıza ve dillerde yerini alır. Gerek "Müfred" gerekse "musarra" beyitler inci kolye edasında mânânın ışıltısını muhatabına akseder. Çoğu berceste beyitteki yoğun mânâ; psikolojik, ontolojik dışavurum, özlü anlatım küçürek öykü benzerliği taşır.

Şu örnekler küçürek öykü tadı vermektedir:

" 'Şirler pençe-i kahrımda olurken lerzân

Beni bir gözleri âhûya zebun etti felek' (I. Selim)

'Gören sanır ki safâdan semâ'-i râh ederim

Döner döner bakarım kûy-ı yâre âh ederim'

(Esrar Dede)"(Dilçin, 2009:103-104)

Rubâîler ince ve keskin zekâ ürünü söyleyiş yapısı, beklenmedik nihayetleri ile küçürek öykülere benzer bir bilinçle yaratılır. Okuyucuda önce küçük bir şok etkisi yaratıp, derin düşüncelere sevk eden rubâîler çok farklı konularda yazılabilmektedir; tahkiye metodunun kullanıldığı örneklerinde postmodern hikâyenin başarılı birer örnekleri olarak karşımıza çıkabilir.

Örneğin; rubâî türünün dünya edebiyatındaki en önemli temsilcisi olan Ömer Hayyâm'ın rubâîlerinde rubâî-küçürek öykü benzerliğini ziyadece görebiliriz:

"Biz gerçekten bir kukla sahnesindeyiz:

Kuklacı felek usta, kuklalar da biz.

Oyuna çıkıyoruz birer, ikişer;

Bitti mi oyun, sandıktayız hepimiz."

(Hayyâm, 2003: 28)

Ontolojik endişeyi dışa vuran yukarıdaki örnekte Korkmaz'ın deyimiyle varoluş sancısını/ kaygısını (Korkmaz

ve Deveci, 2011: 16) dile getiren Ömer Hayyâm; teşbîh, istiâre sanatlarının numûnesini vermenin yanı sıra bizleri yaşama dair ince ve derin düşüncelere de sevk etmektedir.

Şu örnekler dahi aynı konuya/ düşünceye binâen yazılmış, küçürek öykü örneği olabilecek güzel bir metindir:

"Bir testi aldım çarşıdan ucuza;

Gizli gizli neler anlattı bana;

Bir şahtım, dedi; altın kupam vardı;

Şimdi neyim? Testi oldum şaraba." (Hayyâm, 2003: 57)

Kıt'alar; felsefî, tasavvufî bir fikir, bir hayat görüşü, bir nükte, bir kişiyi övme ya da yerme, bir olayın tarihini dile getirmek için yazılabilirler. Dîvân şiirinde genellikle 2 beyitle yazılan kıt'alar 10 beyte kadar yazılabilir. (İpekten, 2002: 52) Özlü bir anlatımı olan kıt'alar sözcük dağarcığı, nükteli ve özlü anlatımı yönüyle küçürek öykülerle benzerlik taşıyabilir.

Şeyh Gâlib'in şu kıt'ası küçürek öykü numûnesi olabilecek metinlerdendir:

"Bulandı yevm-i âşûrâda çarhın tâb-ı nâşâdı

Zemîn ü âsumân bu hüzn ile deryâ- yı Nîl oldu

Semâvât ehlinin göz yaşıdır bârân zann etme

Şehîd-i Kerbelâ'nın rûh-ı pâkiyçün sebîl oldu"

(Okçu, 2011: 591)

Dîvân edebiyatındaki bilmece türlerinden ***lügaz ve muamma*** metinlerinde dahi tahkiyeli anlatımı, nükteli ve özlü söyleyişi, düşünme yeteneği ve bilgi kapasitesini ölçme amacını görmek mümkündür.

Muammaya örnek olarak;

"Pür kılub nakş ü bigâr ile dili deyr eyledim

Yazdım ömrüm hâsılın tasvîrini seyr eyledim"

(Tarlan, 1936: 15)

Lügaza örnek olarak;

"Kimdir ol sûfî-i sâ'im kâ'im

Gece gündüz döner olmaz nâ'im

Devr usûlünde ‘aceb mâhirdir

Mevlevî oldugu pek zâhirdir

Okuyup virdini etmekde semâ’

Zikrini gizlice eyler ismâ’

Keşf eder ‘âleme râz-ı gaybı

Ya’ni bir vakte bırakmaz reybi

Hem çalar hem çagırır hem rakkâs

Sîm-tenlerle eder halvet-i hâs

Âdeme gâh olur çehre-nümâ

Şîşe ardında perîdir gûyâ

Gâh olur kim iki kat câme giyer

Gâh ‘uryân gezer ol sîmîn-ber

Oldu dîvâneligi şöhret-gîr

Pâyını eylediler der-zencîr

Olsa zincirden âzâde velî

Sar’a ugrar hele bir özge deli

Böyle bir velvele âfetdir ol

Belki ma'nâda kıyâmetdir ol"

(Sünbülzâde Vehbi, 2012: 554)

Aşk, sevgili ve şarap / şarap meclisi konularını ele alan ***gazeller***, Dîvân edebiyatında dinî ve tasavvufî konuları ve ahlakî, toplumsal konuları da kapsamına almıştır. Klâsik Türk şiirimizin en çok tercîh edilen nazım şekli olan gazeller şâirin sanatçılığını gösterdiği, söz söyleyişteki mahâretini sunduğu sahadır. Konusuna göre farklı anlatım tekniklerinden faydalanabilir.

Bâkî'nin şu gazeli güzel bir örnektir:

"Gönül câm-ı lebüñle sâkıyâ âvâre düşmişdür

Görelden çeşm-i mestüñ hâne-i hammâre düşmişdür

Belâ 'âşıklara rûz-ı ezelde kısmet oldukda

Tabîbüm derd-i hicrânuñ dil-i bîmâre düşmişdür

Benefşe kendüyi zülfüñe teşbîh itse incinme

Ki ol bir şâhid-i kâşânedür bâzâre düşmişdür

Ser-i zülfüñle zencîrin sürer dîvânedür sünbül

Gam-ı hâlüñle yanup lâleler kühsâre düşmişdür

Meded Bâkîye ey pîr-i mugân bir cür'a himmet kıl

Elin alup ayaklandur ki ol bî-çâre düşmişdür"

(Küçük, e-kitap: 172- 173)

NEDÎM DÎVÂNI'NDA KÜÇÜREK ÖYKÜ ÖRNEKLERİ

Dîvân Edebiyatı'nın en sevilen ve rağbet gören şâirlerinden biri olan Nedîm, şiirde mahallî unsurları arttırarak ve Dîvân şiirinin sözcüklerini soyut dünyadan kurtarıp somutlaştırarak şiire yeni bir boyut kazandırmıştır. Mahallî değerleri zaman, mekân, olay ve kişi ekseninde tahkiye ederek az sözle hem merak öğesi oluşturma hem odak noktasında okuyucunun hayal dünyasını işlevselleştirme, sürpriz sonla şaşırtma gibi modern hikâye anlayışının tekniklerinin de ilk örneklerini vermiştir, diyebiliriz." (Kortantamer, 1993:412)

“Nedîm’in mekân, çevre, olay, tip gibi temel elemanlar vasıtasıyla çok çeşitli tablolar ve küçüklü, büyüklü sahneler oluşturduğunu, bilhassa yaşanan hayatta alınan davranış biçimleri ve İstanbul Türkçesinin zengin günlük konuşma kalıplarının yardımıyla günlük hayatı yansıtan bir atmosfer oluşturan, bir ruh hâlini hissettiren; temsil, tiyatro ve film sahnelerini andıran başarılı düzenlemeler gerçekleştirdiğini gördük.” (Kortantamer, 1993:410) Lâkin Kortantamer’ in kısa hikâyeler olarak adlandırdığı metinlerden bazıları Korkmaz’ın tasvîr ettiği “küçürek öykü” kapsamına dâhil olunabilir. Bazıları da boyut olarak küçürek öykü formuna yakın görünseler de teknik yönden bazı farklılıklar da söz konusudur. Zira Korkmaz kısa öykü ile küçürek öykü arasındaki farklılığı şöyle aktarır:

“Kısa öykünün vurgusu tek bir izlek üzerinde yoğunlaşmaz ve çoğu zaman kısa öyküde ana izlek tartışmalıdır. Oysa küçürek öykünün çıkış noktası aynı zamanda dönüş noktasıdır…

Kısa öyküde çoğu zaman sıfır noktasından başlayıp gelişen vak'a kurgusu, doruk noktasına ulaştığında okuyucuyu da bir tür çatışmaya ve/ya çatışmada bir taraf olmaya hazırlamış olur. Küçürek öykülerde ise anlatı doğrudan çatışma noktasından başlar. Küçürek öykülerin fazla betimlemeye, kişisel analizler yapmaya, karakter geliştirici sınanmalara ihtiyacı yoktur.

Kısa öyküde başkişi genelde bir tür seçme ya da en azından bir seçim yanılması hakkına sahiptir. Bu koşul bir anlık bir sezgiye yol açabilir… Küçürek öyküler ise anlık gerilimlerin kurmaca unsurları oldukları için, çoğu zaman eyleme bile geçmeden sadece düşünsel tepkileri ile varlık bulurlar. Kahraman tepki verdiğinde, durum kahramandan daha geniş boyutlu ve daha güçlüdür.

Kısa öykülerdeki mekân… içerideki dışarıdalıktır. Kısa öyküde ise mekân, üzerinde yaşayanlarla karşılıklı etkileşim içindedir, yani yapıcı ve kurucu bir işlevi vardır... Kısa öyküde okuyucunun tanıklığında karakterin amana bağlı ruhsal bir

portresi çizilirken, küçürek öyküde okuyucu mekâna resmedilmiş bir portre ile doğrudan karşılaşır.

Kısa öykülerde zaman, kısacık bir ân'ın aktarımı sayılan küçürek öykülere göre daha geniş bir süreç olarak işlenir… Kısa öykü, küçük bir anı anlatırken içe doğru genişleyerek veya bir kahramanın uzun hayat sürecini anlatırken özetler… Küçürek öykü ise böyle bir hacimden yoksun olduğu için sırtını bir anlık teşhîse veya etkiye yaslar." (Korkmaz, Deveci, 2011: 65-76)

Nedîm'in şiirlerindeki aksiyon ve anlatımındaki yoğunluk, bu eserlerin kısa bir öykünün özet anlatımından kurtulup küçürek öykünün özü yakalayabilme heyecanına kapılmasına sebep olmaktadır. Gazellerde nispeten daha geniş bir anlatım imkânı bulan Nedîm, burada bazen anlık betimlemelere de yer verirken; kıt'a, rubâ'î, tarih, beyit ve müfredlerde giderek azalan anlatım imkânı nedeniyle bu nazım şekillerinde olayı dahi bazen bir iki kelimeyle hissettirerek anlatımı tamamlamaya çalışır.

Nedîm Dîvânı'nında ***beyit*** formunda karşımıza çıkan ve küçürek öyküye örnek gösterebileceğimiz bazı örnekler şunlardır:

"Görünce sinesinde tâb-ı mihr-i rûyun âh ettim

Bana bir sîm-pertev-sûz ile dil-ber duhan yaktı"[5]

dizelerinde şâir, sevgilinin yakıcı bakışlarının kendisindeki tesirini mübâlağa ile tahkiye eder. Sevgilinin yüzünü güneşe benzeten şâir, sevgilinin göğsünü de bir aynaya benzetir. Yüzünden aynaya yansıyan ışık âşığın sinesinde ateş yakar. O ateşin dumanı "âh" ile göğe yükselir.

Beytin bir vak'ası vardır. Lakin mazmunların çağrışım gücü aracılığıyla yukarıda izâh edildiği gibi daha derin hâdiselerden bahsedilir. O vak'a da *"şâirin, sevgilinin ışıldayan yüzünü görünce gönlünde yanan ateşle ah etmesi"*dir.

Beyit formundaki bir diğer örnek ise;

"Açılmış görmedik yâri der-âgûş eyleyenlerde

[5] AG: 390, MM:346. *" (Sevgilinin) sinesinde yüzünün güneşinin ışığını görünce ah ettim; o gönül çalan, gümüş bir mercekle bana duman yaktı."*

Anınçün çâk-i dâmen dahi olmaz pîrehenlerde”[6]

dizelerinde şâir, Hz. Yusuf’un Züleyha kıssasına telmîhte bulunarak sevgilinin iffetine çağrışımda bulunur. Benzetme yoluyla, sevgiliyle Hz. Yusuf arasında çağrışımda bulunur. Tek vak’alık bir anlatımda bulunur. Üçüncü tekil şahıs bakış açısı kullanılmıştır beyitte.

Rubâî formunda karşımıza çıkan küçürek öykü örnekleri şunlardır:

“Sâkî nigehin tamâm etti bana

Hayretle cihân yüzünü târ etti bana

Sahbâya bahâne bulma vallâh billâh

Nittiyse o çeşm-i pür humâr etti bana”[7]

dizelerinde şâir, bezm-i elestte Cenâb-ı Hakk’ın cemâliyle hayran olan ve hayrette kalan ruhların hâline telmîh

[6] AG: 390, MM: 346. *“Sevgiliyi, kucaklamak isteyenlerde açılmış görmedik; onun için gömleklerde yırtık dahi olmaz.”*

[7] AG: 385, MM: 341. *“Saki, bakışın artık yeter bana; şaşkınlıkla cihanın yüzünü karanlık etti bana; kadehe bahane bulma, vallahi billahi ne ettiyse o sarhoş eden gözler etti bana.”*

yapılmakta, çağrışımda bulunmaktadır. Her dizede ayrı bir olaya özüyle yer vermeye çalışan şâir, yaratılış gayesini ve dünya hayatını yoğun bir anlatımla bize tahkiye etmektedir. Kahraman bakış açısının kullanıldığı metnin olay örgüsü ise şöyledir:

V_1: Şâirin, sakiye artık içki istemediğini söylemesi.

V_2: Şaşkınlık/sarhoşlukla artık etrafı karanlık görmesi.

V_3: Sarhoşluğun sebebinin içkiye bağlanmaması gerektiğini söylemesi.

V_4: Sarhoşluğun sebebinin sevgili olduğunu söylemesi.

Bir başka rubâî formlu küçürek öykü örneği de şudur:

“Erbâb-ı dil oldu hep cüvâna meftûn

Hiç kalmadı bir zen ülfetinden memnûn

Ekser şuârâ-yı asr kullanmazlar

Bikr olduğiçün sühânde tâze mazmûn"[8]

dizelerinde şâir, dönemin şâirlerinin bir kadının güzelliğinden ve sevgisinden anlamaz ve yeni bir şeyler üretemez oluşundan şikayeti tahkiye etmektedir. İki vak'a hâlinde verilen anlatının olay örgüsü ise şöyledir:

V_1: Gençler (erkek)den hoşlanan erkeklerden dolayı kadın muhabbetinden anlayan kimsenin kalmaması

V_2: Dönemin şâirlerinin daha önce kullanılmamış taze mazmunları kullanmamaları.

Genellikle şûhâne tarzda dizeleriyle bilinen Nedîm, ***kıt'alarında*** felsefî ve tasavvufî bakışını okuyucuyla paylaşır. Bu felsefî yaklaşımda tasavvufun sorularına, evrenin ve mahlûkun yaratılışına cevaplar arar. Mutasavvıf şâirlere göre yüzeysel dahi olsa kendi bilinen kimliğinden şâir, düşünce yolculuğuna çıkar ve okuyucuyu da beraberinde bu yolculuğa çıkarır.

[8] AG:386, MM: 342. *" Gönül ehilleri hep gençlere hayran oldular, bir kadının sevgisinden memnûn olan kalmadı. Dönemin şairleri daha önce hiç kullanılmadığı için genellikle taze mazmun kullanmazlar."*

Kahraman bakış açısıyla yazılan şu dizelerşâirin iç dünyasındaki varoluşsal sorgusunun izlerini taşımaktadır:

"Zulmetti dîdeden tıfl-ı dile dâye-i felek

Ol bed-mihrden almadılar dâdımız bizim

Çıkmaz hayâli dideden ol mest-i işvenin

Mînâda neş'e buldu perî-zâdımız bizim"[9]

Bu dörtlükte aktarılan hikâye dört vak'a ile okuyucuya sunulmaktadır. Olay örgüsü ise şöyle kurulabilir:

V_1: Gök annenin gönlün çocuğuna zulmetmesi.

V_2: Şâirin, kötü güneşten öcünün alınmamasından yakınması.

V_3: Sevgilinin hayalinin şâirin gözünün önünden çıkmaması.

V_4: Şâirin, mutluluğu içki kadehlerinde bulması.

[9] AG:147, MM:191. AG metnin dörtlük şekliyle verirken MM beyit nazım birimiyle sunmayı tercih etmiştir.
"Yazık, gök annenin gönlün çocuğuna zulmetti. O kötü güneşten hakkımızı almadılar. O edalı sevgilinin hayali gözden çıkmaz. Bizim peri çocuğumuz içki şişesinde neşe buldu."

Tarih düşürmeler, hem dîvân şiirinde hem de tarih biliminde dikkate değer metinlerdir. Lale Devri'nin önemli şahsiyetlerinden olan Ahmed Nedîm'in de hem lütuf hem de mevki endişesiyle yazdığı tarih düşürme metinlerinde sunulan tahkiyenin küçürek öykü ile aralarındaki benzerlik gözden kaçmamaktadır.

"Şehriyârâ ben kulun Tiflîs imlâsın meğer
Hak bilir yâsız da câ'izdir sanırdım bî-gümân

Yapılan târîhlerde sonra gördüm kim anı
Cümle hep yâ ile yazmışlar gürûh-ı şâ'irân

Ben de yazup yâ ile nâ-çâr târîhin dedim
Dâd-ı Sultân Ahmedî Tîflîse dek oldu revân"[10]

Küçürek öykünün "beklenmeyen bir sonla bitirme" tekniğini en güzel yansıtan örneklerdendir. Kahraman bakış

[10] AG:163, MM:181-182. *"Ey şehriyâr (padişah), Allah bilir ben kulun (Nedîm) Tiflis'in imlasını meğer şüphesiz yâ'sız bilirdim. Sonra yapılan tarihlerde gördüm ki şairler topluluğu onu hep yâ ile yazmışlar. Ben de, çaresiz, yâ ile yazıp Sultan Ahmed'in adaleti Tiflis'e dek ulaştı, dedim."*

açısının kullanıldığı metinde olay örgüsü şu şekilde kurulmuştur:

V_1: Şâirin, Tiflis'in imlasını yanlış bilmesi.

V_2: Tiflis kelimesinin doğru kabul edilen yazımını öğrenmesi.

V_3: Şâirin, Sultan III. Ahmed'in Gürcistan fethine (1723) tarih düşürmesi.

Şüphesiz Nedîm'i şiir sahasında öne çıkaran şiirleri ***gazel*** ve ***şarkı*** formunda olanlardır. Söz incilerini itinayla nazım tesbihine dizen Ahmed Nedîm mahallî unsurları da şiirine dâhil ederek tahkiye metodunu kuvvetlendirmiş. Dîvân şiirinin soyut dünyasına somut ve gerçek mekânlar sunarak bir olay anlatısında olması gereken "mekân- zaman- kişi- olay" denklemini oluşturmuştur.

"Aşka düşdüm cân u dil müft-i cüvânân oldu hep
Sabr u tâkat masraf-ı çâk-ı girîbân oldu hep

Açmış oldum sînesin bir kerre ârâm u sükûn
Sîneden bilmem ne hâletdir girîzân oldu hep

Hâl kâfir zülf kâfir çeşm kâfir el-amân
Ser-be-ser iklîm-i hüsnün kâfiristân oldu hep

Olmadı tenhâca bir işret çemende yâr ile
Üstüme göz dikdi nergisler nigehbân oldu hep

Gerdeninden sînesinden bûseler etmişdi va‘d
Cümlesinden n'eyleyim kâfir peşîmân oldu hep

Bir nezâketle açup fes gûşesinden[11] perçemin
Şöyle göstermiş ki kim gördüyse hayrân oldu hep

Şîve-i güftârı hemşîren mi öğretdi sana
Her sözün şîrîn-zebânım cânıma cân oldu hep

Sen demişsin kim kimin derdiyle giryandır Nedîm
Hep mürüvvetsiz senin derdinle giryân oldu hep”[12]

[11] Gölpınarlı bu ifadeyi önce “fes gûşesinden” diye okumasına rağmen dipnotta buranın “zîr-i fesinden” (fesinin altından) olması gerektiğini not eder.

[12] AG: 268, MM:258. “*Aşka düştüğüm (için) can ve gönül genç güzellerin dilencisi oldu hep, sabır ve takat yaka yırtmacının masrafı oldu hep.*
Bir kere sinesini açmış oldum, rahat ve sakin; bilmem nasıl hâllerdir, sineden kaçanlar oldu hep.

dizeleri Dîvân şiirindeki "âşık" profilini yansıtan en güzel incilerden meydana gelmiştir. Şâirin bir çok berceste beytini ihtiva eden gazel, âşığın sevgiliyle olan münasebetini ve kendi hâllerini tasvîr edişini konu edinmiştir. Dîvân şiirinin müşterek konularından olan "âşık- sevgili" tasvîri bu şiirde tahkiye metoduyla verilmiş ve ortaya "sevgilinin âşığa zulmü"nü konu alan güzel bir küçürek öykü çıkmıştır. Zaman kiplerinden yola çıkarak anlam kayması yoluyla geniş zaman ve geçmiş zamanın tercîh edildiği metinde mekân belirtilmemiştir. Sevgili- âşık ve rakîbler ekseninde gelişen olayların örgüsü ise şöyle işlenmiştir:

V_1: Âşık olan şâirin, kendi hâlini anlatması.

Ben kâfir (siyah), zülüf kâfir (siyah), göz kâfir (siyah), aman baştan başa güzelliğin memleketi kâfiristan oldu.

Sevgili ile baş başa içki içmemiz olmadı, nergisler gözlerini üstüme dikti, gözcü oldular hep.

(Sevgili) boynundan, sinesinden, hepsinden öpücükler vadetmişti. Neyleyim, (o) kâfir pişman etti hep.

(Sevgili) bir nezaketle fesinin köşesinden kakülünü bir göstermiş, ki (onu) kim gördüyse hayran oldu hep.

Sözün işvesini hemşiren mi öğretti sana; tatlı dillim, her sözün canıma can oldu hep.

Sen demişsin ki 'Nedîm kimin derdiyle ağlamaklıdır?' , (ey) namert, senin derdinle ağlamaklıdır hep.

V_2: Şâirin, sevgilinin sinesini açtığında sineden bir şeylerin kaçması.

V_3: Güzellik ülkesinde her şeyin siyah olması.

V_4: Şâirin, sevgiliyle hiç yalnız kalamamalarından şikayet etmesi

V_5: Sevgilinin öpücük va‘d etmesine rağmen pişman olup bu sözünden pişman olması.

V_6: Sevgilinin fesinin altından sarkan perçemi görenlerin hayran olması.

V_7: Şâirin, sevgilinin tatlı ve işveli sözlerinden hoşlanması

V_8: Sevgilinin, Nedîm'in ağlamasının sebebinin kendisi olduğunu öğrenmesi.

Gazelin son beytinden yola çıkarak metindeki olayların aslında bir andan ibaret olduğu görülmektedir. Şâirin sevgiliyle olan münasebeti düşünce yoluyla geriye dönüş tekniğinden faydalanıldığını ve zamandan bir kesit içinde zamanın düşünceyle genişletildiğini tespit ediyoruz. Bu da küçürek öykünün hikâyedeki zamanı işleme tekniklerindendir. Son beyitte, daha önceki beyitlerin şâirin ağlama sebepleri olan

hâdiselerin neler olduğunu öğreniyoruz. Gizemin çözümü son beyte saklanmıştır.

"Bir söz dedi cânan ki kerâmet var içinde
Dün geceye dâ'ir bir işâret var içinde

Mey-hâne mukassî görünür taşradan ammâ
Bir başka ferah başka letâfet var içinde

Eyvâh o üç çifte kayık aldı karârım
Şarkı okuyup geçdi bir âfet var içinde

Olmakda derûnunda hevâ âteş-i sûzan
Nâyın diyebilmem ki ne hâlet var içinde

Ey şûh Nedîmâ ile bir seyrin işitdik
Tenhâca varup Göksu'ya işret var içinde"[13]

[13] AG: 337-338, MM: 326- 327.

" Sevgili içinde dün geceye dair işaretin olduğu kerametli bir söz söyledi.
Meyhane dışarıdan sıkıcı görünür ama (onun) için başka bir ferahlık ve güzellik vardır.
Eyvah! İçinde şarkı okuyan bir güzel kadının olduğu üç çifte kayık aklımı aldı.
Derininde havanın yakıcı ateş olduğu neyin içinde hangi hâllerin olduğunu söylemem ki.

dizelerinde de Nedîm'in içkili bir eğlenceyi tasvîr ve tahkiye edişine tanık oluyoruz. Bir küçürek öykü örneği olduğunu düşündüğümüz bu gazelde şâir, muhtemelen Boğaz'da gemide/kayıkta eğlence vaktindeyken yanlarında geçen bir kayıktaki şarkı söyleyen kadına âşık olma anını anlatmaktadır. Bun anlatım esnasında bazen kendini anlatıdan soyutlayan şâir, nükte yaratmak için yeri geldiğinde anlatıdaki yerini alabilmektedir. Durum hikâyelerinin en önemli eylemlerinden olan betimleme, burada mekân ve durum betimlemesi şeklinde tezahür eder. Metnin olay örgüsünü ise şöyle aktarabiliriz:

V1: Sevgilinin, önceki güne dair bir söz söylemesi.

V2: Meyhânenin betimlenmesi

V3: Şâirin, bir çifte kayıkta şarkı söyleyen kadına âşık olması

V4: Müziğin şâirin gönlünde peyda ettiği duyguların teşbîhle tasvîri

---

Ey edalı sevgili, Nedîm ile baş başa Göksu'ya varıp içki içtiğiniz bir gezi(nizin olduğunu) işittik."

V5: Sevgiliye, Nedim'le Göksu'ya baş başa yaptıkları gezinin hissettirilmesi.

Türk edebiyatında şarkı türünün en önemli şâirlerinden biri Nedîm'dir. Türün öncüsü kabul edilen şâir, bu formdaki şiirlerinde âşıkâne ve rindâne duyguları nakşeder. Genel itibariyle nidâlar, arzular ve sevgiliye dair iltifatlarla süslenen şarkı formundaki dizelerde şu metin küçürek öyküye örnek teşkîl edebilecek türdendir:

"Yine tenhâ elime girdi hele cânânım
Bûs edince lebini ağzıma geldi cânım
Gece yıldız sayar iken bu dil-i nâlânım
Doğdu nâ-gâh güneş gibi meh-i tâbânım

Dün dil-i zâr ile sohbet ederek gitmişsin
Va'de-i lütfu kasemler ile berkitmişsin
Deheninden bize bir bûse mi va'd etmişsin
Bizde bir böyle ağız müjdesi var sultânım

Sen de kendin gibi bir şûha nigehbân oldun
Gül iken böyle niçün bülbül-i nâlân oldun
Sen nice tâ bu kadar aşk ile hayrân oldun
Hele ben sana efendim katı pek hayrânım

Çık levendâne dolaş gûşelerin gülzârın
Meded ey serv-i revân bozma mededreftârın
Pây-mâl olmadır ümmîdi Nedîm-i zârın
Ayağın sakınarak basma aman sultânım"[14]

dizelerinde kıskançlığın işaretlerine rastlamaktayız. Şâirin, âşık olduğu sevgilinin bir başkasına meylinden duyduğu rahatsızlığı ve hâdiseyi nasıl tahkiye ettiğine şahit olmaktayız.

[14] AG:371, MM: 233-234.
"Yine sevgilim yalnız elime geldi. Dudağını öpünce canım ağzıma geldi. Bu inleyen gönlüm yıldız sayarken ansızın dolunayım güneş gibi doğdu.
(Ey sevgili) Dün inleyen gönül ile sohbet ederek gitmişsin. Lütûf süresini yeminler ile sağlamlaştırmışsın. Ağzından bize bir öpücük vadetmişsin (galiba). Bizde böyle bir dilde dolaşan müjde var.
Sen de kendin gibi cilveliye gözcü oldun. Gül iken neden böyle neşeli bülbül oldun? Ben sana çok âşıkken efendim, sen nasıl bu kadar aşk ile hayran oldun?
Çık, yakışıklı bahriyeliler gibi gül bahçesinin köşelerini dolaş. İmdat ey sevgili imdat, yürüyüşünü bozma! İnleyen Nedîm'in ümidi ayaklar altındadır; ayağını sakın, basma sultanım!

SONUÇ

Amerikan edebiyatında okurun hızlı akan hayatlarında kısa süreli imkânlarını değerlendirebilecekleri bir ürün ortaya koyma ihtiyacından doğan küçürek öykü, aslında Türk ve Doğu edebiyatında çok daha önce ortaya konmuş bir edebî türdür. Farklı ortam ve şartlarda aynı ses tonu ve çabayla ortaya konan bu ürünler kısa zamanda, az sözle çok şey anlatma kabiliyetinin dışavurumudur. Edebiyatın temelini şiir ve manzum eserlerin oluşturduğu Türk, İran ve Arap edebiyatında söz konusu bu durum zaten mezkur sahaların edebî ruhunu yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

BATİSLAM, Dilek. “Dîvân Şiiriyle Halk Şiirinde Ortak Bir Söyleyiş Biçimi (Müreca’a - Dedim Dedi). Folklor/ Edebiyat. Ankara. C. 16 S. 22 s. 201- 211.

BURAN, Ahmet (2012). “Bilim Alanlarında Terimlerin Önemi ve ‘Küçürek Öykü’ Terimi”. TurkishStudies. Ankara. C.7/4 s. 21-25.

CENGİZ, Halil Erdoğan (1983). Dîvân Şiiri Antolojisi. Bilgi Yayınları. İstanbul.

DEVECİ, Mutlu (2003). “Ferid Edgü’nün ‘Beklenmeyen Konuk’ Adlı Öküsü Üzerine Bir İnceleme”. Türkoloji Dergisi. Ankara. C 16 S. 2 s. 181-192.

DEVECİ, Mutlu; Ükü ELİUZ (2007). “Bir Küçürek Öykü Ustası Olarak Ferid Edgü’de Biçim ve Biçem”. Kavram ve İçerik Boyutuyla Küçürek Öykü Paneli, 38. ICANAS Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri (10-15 Eylül 2007), C. IV, Ankara 2008, s. 2041-2055.

DİLÇİN, Cem (2009). Örmeklerle Türk Şiir Bilgisi. TDK. Ankara.

GARİPER, C., "Küçürek Öyküde Şiirsel Söylem ve Türler Arası Geçişkenlik", Kavram ve İçerik Boyutuyla Küçürek Öykü Paneli, 38. ICANAS Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri (10-15 Eylül 2007), C. IV, Ankara 2008, s. 2029-2041.

GÖLPINARLI, Abdulbaki (1951). Nedîm Divânı. İnkılap Kitabevi. İstanbul.

GUİMARÂES, Jose Flâvia Nogueira (2009). "The Short Short Story: The Problem of Literary Genre". VSİGET.

İÇLİ, Ahmet (2007). "Klasik Edebiyatımızda Küçürek Öykünün Görüntüsü". Kavram ve İçerik Boyutuyla Küçürek Öykü Paneli, 38. ICANAS Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri (10-15 Eylül 2007), C. IV, Ankara 2008.

İSLAM, Ayşenur Külahlıoğlu. "Kısa Öykü ve Küçürek Öykü İlişkisi". Kavram ve İçerik Boyutuyla Küçürek Öykü

Paneli, 38. ICANAS Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri (10-15 Eylül 2007), C. IV, Ankara 2008, s. 2022-2028.

KORKMAZ, Ramazan; Mutlu DEVECİ (2011). Türk Edebiyatında Yeni Bir Tür Küçürek Öykü. Grafiker Yayınları. Ankara.

KORKMAZ, Ramazan (2007). "Kavram ve İçerik Boyutuyla Küçürek Öykü". Kavram ve İçerik Boyutuyla Küçürek Öykü Paneli, 38. ICANAS Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri (10-15 Eylül 2007), C. IV, Ankara 2008, s. 1993-2001.

KORTANTAMER, Tunca (1993). Eski Türk Edebiyatı Makaleler-1. Akçağ Yayınları. Ankara.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad (2006). Dîvân Edebiyatı Antolojisi. Akçağ Yayınları. Ankara.

KÜÇÜK, Sabahattin (e-kitap). Bâkî Divânı. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Ankara.

MACİT, Muhsin (2012). Nedîm Divânı. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Ankara.

OKCU, Naci (2011). Şeyh Gâlib Divânı. TDV Yayınları. Ankara.

OKUYUCU, Cihan (2010). Dîvân Edebiyatı Estetiği. Kapı Yayınları. İstanbul.

ONUR, Naci (2013). Harputlu Dîvân Şâirleri. Manas Yayınları. Elazığ.

ÖZ, Fahri (2008). "Yeni Bir Tür Olarak Küçürek Öykü". Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. S. 25 s.187- 204.

SADİ-İ ŞİRAZÎ (2012). Bostan ve Gülistan. Beyan Yayınları. İstanbul.

SAĞLIK, Şaban (2007). "Tek Hamlede Nakavt Küçürek Öyküler ve Fıkralar". Küçürek Kavramı ve İçerik Boyutuyla Küçürek Öykü Paneli, 38. ICANAS Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri (10-15 Eylül 2007), C. IV, Ankara 2008, s. 2001-2022.

SARAÇ, M. A. Yekta (2008). Osmanlı'nın Şiiri. 3F Yayınları. İstanbul.

TAN, Nail. Türkçenin Oyaları Divân ve Halk Edebiyatımızda Lâedrî ve Ölçülü Sözler.

TARLAN, Ali Nihad (1936). Dîvân Edebiyatında Muamma. Burhaneddin Matbaası. İstanbul.

YENİKALE, Ahmet (e-kitap,2012). Sünbülzâde Vehbî Divânı. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Ankara.

YUMUŞAK, Firdevs (2012). "Kısa Kısa Öykü [Küçürek Öykü] nün Tanımı ve Sorunları". The Journal of Academic Social Science Studies. S. 5 s. 287- 294.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

MESNEVÎ ŞERHLERİ SÖZLÜĞÜ 2[1]

Şeyma Nur ZARARSIZ*

* Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

seymanurzararsiz@hotmail.com

[1] Prof. Dr. Atabey Kılıç'ın, 09-10 Ekim 2010 tarihlerinde Manisa'da düzenlenen *Uluslararası Mevlânâ ve Tasavvuf Geleneği Sempozyumu* adlı programda Mesnevî şerhlerinin Metin İçi Anlamlar Sözlüğü'nü oluşturmak amacıyla sunduğu "*Mesnevî Şerhleri Sözlüğü*" başlıklı tebliğinden ilham alınarak, Mesnevî'de geçen bir başka hikâyenin sözlük denemesi ile konuya katkıda bulunmak istenilmiştir.

GİRİŞ

Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî'nin kıymeti asırları aşan *Mesnevî-yi Ma'nevî* isimli eseri üzerine Anadolu sahasında yapılan şerhlerden yola çıkılarak bir "*Mesnevî Şerhleri Sözlüğü*" oluşturmaya yönelik projenin[2] ilk adımı 2010 yılında Atabey Kılıç tarafından atılmıştı (Kılıç, 2010). Kılıç, Mesnevî'nin birinci cildinde geçen "*Tâcir ile Papağan*" hikâyesi üzerine Şem'î Şem'ullah Efendi (Dağlar, 2009) ve İsmâ'il Rusûhî-yi Ankaravî (Tanyıldız, 2010)'nin yaptığı iki ayrı şerhten hareketle bir sözlük çalışmasını içeren tebliğinde, projenin kıymetini ortaya koymuştur. Burada projeye katkı sağlamak amacıyla yine Mesnevî'nin birinci cildinde yer alan

[2] Proje kapsamında değerlendirilen çalışmalar için bkz: Abdülkadir Dağlar, (2009), "Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri; Turgut Koçoğlu, (2009), "Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri; Oğuzhan Şahin, (2012),"Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (III-IV. Ciltler) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri; Sait Yılter, (2016), "Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (VI. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri.

417 beyitlik "*Av Hayvanları ve Aslan*" hikâyesinden yola çıkarak, bir metin içi anlamlar sözlüğüoluşturulmaya çalışılacaktır.

İslam ve tasavvuf kültüründe yer alan, *asıl cihadın insanın nefsini yenmesi* olduğu hususunu işleyen,*Av Hayvanları ve Aslan* hikâyesi, bir vadide yaşayan heybetli bir aslan ve diğer hayvanlar arasında geçmektedir. Hikâyenin özeti şöyledir:

"Güzel bir deredeki av hayvanları, aslanın korkusundan perişan hâldeydiler. Çünkü daima pusuya yatıyor ve içlerinden birini avlıyordu. Bu yüzden, yaşadıkları otlak onlara dar geliyordu.

Bir çare düşündüler, aslanın yanına gelip:

-Ey aslan! Biz sana her gün yiyecek verelim. Sen de artık hiç av peşine düşme, böylece biz de rahat edelim sen de.

Aslan:

-Oyuna getirilmeyecek olsam, söylediğiniz doğru, ama ben ondan bundan çok hile gördüm. Halkın yaptıklarından,

ettikleri hilelerden perişan oldum. Yılanlar, akrepler tarafından çok ısırıldım. Ben, "Mü'min bir delikten iki kere ısırılmaz" sözünü cân u gönülden kabul ettim.

Buna karşılık hayvanlar dediler ki:

- Korkup çekinmeyi bırak, korkup çekinme kaderin hükümlerini geri çevirmez. En iyisi tevekkül etmektir. Allah'tan bir zarar gelmemesi için kulun Hakk'ın hükmüne ölü gibi teslim olması gerekir.

Aslan:

- Evet, dedi, tevekkül kılavuzdur, fakat sebebe teşebbüs de Hz. Peygamber(sav)'in sünnetidir. O, "Önce deveni bağla, sonra tevekkül et!" buyurmuştur. Çalışan, Allah'ın dostudur. Tevekkül, sebeplere tevessüle engel olmamalıdır.

Hayvanlar aslana şöyle cevap verdiler:

- Çalışıp kazanmak, halkın inancının zayıflığından doğar. Tevekkülden daha güzel bir kazanç yoktur.

Aslan:

- Öyle ama, dedi, Allâhu Teâlâ ayağımızın önüne bir merdiven, koydu. Dama basamak basamak çıkmak lâzımdır.

Ayağın var. Nasıl olur da topal gibi davranabilirsin; elin var, niçin pençeni saklarsın? Bir efendi kölesinin eline beli verdiğinde, söylemeden isteği belli olur. Bel gibi olan el de Allah'ın işaretlerindendir, işlerin sonunu düşünme özelliğimiz de öyledir. Tevekkül ediyorsan çalışma konusunda tevekkül et. Kazan, sonra Allah'a dayan!

Hayvanlar hep birden bağırarak dediler ki:

- Kazanmak bir addan başka bir şey değildir. Kulun çalışıp çabalamasından, ezelde verilen kısmetten başkası meydana gelmez.

Aslan şöyle cevap verdi:

- Doğru ama, peygamberlerin ve müminlerin çalıştıklarını da unutmayın. Dünya, Allah'tan gafil olmaktır, çalışıp kazanmak değil. Kumaş, elbise, para, ticaret yapmak ve kadın dünya değildir. Allah için sarf edilmek üzere kazanılan mala Hz. Peygamber (sav), "Ne güzel mal!" demiştir. Su geminin içinde olursa onu batırır, altında olunca da onun yürümesine yardım eder. Mal mülk sevgisini gönlünden

çıkardığı için Hz. Süleyman bütün saltanatına rağmen yoksul adını aldı. Çalışma da haktır, deva da, dert de.

Aslan bu şekilde pek çok delil getirdi. Tilki, geyik, tavşan ve çakal cebriye inancını terk edip konuşmayı bıraktılar ve aslanla ahitleştiler. Buna göre, her gün zahmetsizce aslanın kısmeti verilecek, buna karşılık da aslan avlanmayacaktı.

Böylece, kime kura çıkarsa o kendiliğinden aslana teslim olmaya başladı. Sonunda kuradan tavşan çıkınca o dayanamayıp haykırdı:

- Ne zamana kadar sürecek bu zulüm!

Hayvanlar nasihat ettiler:

- Bugüne kadar herkes ahdine vefa edip canını feda etti. Bizim adımızı kötüye çıkarma, yoksa aslan incinir. Yürü git!

Tavşan:

- Dostlar, dedi. Bana izin verin de hilemle hepinizi bu belâdan kurtarayım. Hem canımız kurtulsun, hem de bu hile çocuklarımıza miras kalsın.

- Ey eşek, diye cevap verdiler hayvanlar ona, dinle! Tavşan olduğunu unutma, haddini aşma! Senden daha iyiler bile böyle bir laf söylemediler.

- Dostlar, dedi tavşan, Allah bana ilham etti. Ben zayıfım ama, kuvvetli bir görüşe sahip oldum. Hakk'ın arıya öğrettiklerinden aslan ve ejderha habersizdir. Hiçbir fil, ipekböceğinin yaptığını yapamaz. Görünüşe aldanmayın! İnsan şekliyle insan olsaydı, Hz. Peygamber (sav) ile Ebu Cehil eşit olurdu. Bunun üzerine hayvanlar:

- Öyleyse düşündüğün şeyi söyle, dediler, danışmak insanın anlayışını keskinleştirir; akıl akıla yardım eder.

- Her sır söylenmez, diye karşılık verdi tavşan, şu üç şey hakkında konuşma: Gittiğin yol, paran ve mezhebin. Çünkü bu üçünün de pek çok düşmanı bulunur. Düşman bildi mi, sana hemen pusu kurar, iki kişiyi aşan, bir başkasına da söylenen her sır yayılır. Hz. Peygamber (sav) kinaye ve ima ile meşverette bulunurdu, düşman anlayamazdı. Düşüncesini kapalı misalle söyler, sorusundan düşman bir şey sezemezdi.

Tavşan, hayvanlarla bu şekilde konuştuktan sonra aslanın yanına gitmekte gecikti. Aslan, onun gecikmesinden dolayı öfkelendiği için pençesiyle toprağı kazıyor, kükreyip duruyor, hayvanlara atıp tutuyordu:

- Bu alçakların sözlerinde durmayacaklarını biliyordum. Ne zamana kadar böyle aldatılıp duracağım? Tedbirsiz yönetici âciz kalır. Ahmaklığından dolayı ne önünü ne de ardını görebilir. Düşman aldatıcı sözlerle gözümü kapattı, hileleri beni bağladı.

Tavşan bir hayli geciktikten sonra aslanın kaldığı yere doğru yola düştü. Bu arada aslanın öfkesi de alabildiğine artmıştı. Tavşanın uzaktan korkusuz, hiddetli, asık suratlı ve çalımlı bir tavırla geldiğini gördü. Tavşan, üzüntülü ve ürkek bir şekilde gelmesinin suçluluğunu göstereceğini, cesaretin ise bütün şüpheleri gidereceğini biliyordu. Aslanın yanına yaklaşınca o bağırdı:

- Ey aşağılık mahlûk! Ben ki filleri parçalamış, erkek aslanların kulağını burmuşum. Bir tavşan parçası kim oluyor da emrimi ayaklar altına alabiliyor?

Tavşan sükûnetle cevap verdi:

- Efendim, aman diliyorum, çünkü mazeretim var.

- Ey ahmak, diye kükredi aslan, bu ne biçim özür! Bir padişahın huzuruna bu vakit mi gelinir? Ahmağın özrü kabahatinden büyük olur. Ben tavşan mıyım ki özrüne kanayım?

Tavşan yaltaklanarak cevap verdi:

- Padişahım, zulme uğrayan bu tavşanın mazeretini dinle! Mevkiinin sadakası olarak ihsan ve keremde bulun!

Aslan aynı sertlikle konuşmaya devam etti:

- Benim ihsan ve keremim lâyık olan içindir. Herkese boyuna göre elbise biçerim.

- Önce dinle, lâyık değilsem eğer, ne yaparsan yap! Kuşluk vakti bir arkadaşımla yola düşmüştüm. Hayvanlar senin için bir başka tavşanı daha benim yanıma katmışlardı. Yolda bir erkek aslana rastladık, ikimize de sataştı. Ona, "Biz padişahlar padişahının kullarıyız" dedim. "Utan! Padişahlar padişahı dediğin de kim oluyor?" dedi, "Benim yanımda adamlıktan nasibi olmayanları anma! Eğer buradan iki adım

öteye gidersen seni de padişahını da parçalarım." Ona dedim ki: “Beni bırak da padişahımı görüp bunu haber vereyim.” Bana, "Yoldaşını burada rehin bırak, aksi takdirde gidemezsin" dedi. Ne kadar yalvardıysak da fayda etmedi. Arkadaşımı bırakmak zorunda kaldım. O semizlik, irilik ve güzellikçe benim üç mislimdi. Padişahım, bundan sonra sizin günlük yiyeceğinizin yolu kapanmıştır, düşman yolu tutmuştur. Ben doğru söylüyorum, doğru söz acı olur. Eğer tahsisatının gelmesini istiyorsan o yol kesiciyi ortadan kaldırmalısın!

Aslan, tavşana inanmıştı:

- Haydi gidelim, dedi, nerede o? Düş önüme de onun cezasını vereyim. Fakat yalan söylüyorsan seni cezalandırırım.

Düşman sözü dinleyenin, hasetçiye dost olanın akıbetinin nasıl olduğunu gör. Düşman her ne kadar dostça konuşsa, fayda ve kazançtan söz etse desen onu tuzak bil! Verdiği şekeri zehir, lütfunu kahır say.

Tavşan yol göstermek için öne düştü. Aslanı derin bir kuyunun başına götürmeye başladı. Kuyunun bulunduğu yere

yaklaştılar. Kuyunun yanına kadar giden aslan, tavşanın geride kaldığını gördü. Dedi ki:

- Niçin geride kaldın? İleriye gel!

- Nasıl geleyim, dedi tavşan, elim ayağım oynamaz oldu, yüreğim yerinden oynadı. Yüzümün renginin ne hâle geldiğini görmüyor musun?

- Bunları bırak, dedi aslan, geride kalmanın sebebini söyle!

- O aslan işte o kuyuda, diye cevap verdi tavşan. Aslan hiddetle konuştu:

- Yürü! Açacağım yara onu mahvedecek. Bir bak bakalım orada mı?

- Ben bu belâya bir kere çarpıldım, dedi tavşan, ikinci defa cesaret edemem. Fakat beni kucağına alırsan ancak o zaman kuyuya bakabilirim.

Bunun üzerine aslan onu kucağına aldı. Bu şekilde kuyunun başına vardılar. Aslanın ve kucağındaki tavşanın aksi su içinde parıldadı. Aslan, kuyuda bir erkek aslanla şişman bir tavşan olduğunu gördü. Kucağındaki tavşanı bırakıp

düşmanının üzerine atladı. Kuyuda boğulup can verdi. Böylece yaptığı zulüm kendi sonunu hazırladı.

Kim bir kuyu kazarsa kendisi düşer. Zulümle kuyu kazan, kendisi için tuzak hazırlamış olur. Aslan kendi aksini düşmanı sandı, böylece kendisine kılıç çekti. İnsanlardan gördüğün birçok düşmanlık aslında senin kendi huyundur. Kendi huyunu onlarda görüyorsun.

Hileyle aslanı öldüren tavşan kurtulduğuna sevinerek otlağa, av hayvanlarının yanına koştu. Sevinç içinde, oynayıp el çırparak gidiyordu. Yanlarına varınca müjde verdi:

- Sevinin, dedi, o cehennem köpeği geldiği yere gitti. Ölüm süpürgesi onu çerçöp gibi süpürdü.

Bunu duyan bütün hayvanlar sevinçle gülüp oynamaya, tavşanı öpmeye başladılar. Etrafında halka olup ona saygı sundular:

- Onu hile ile nasıl kandırdın, diye sordular, nasıl bir düzen kurdun? Bize anlat ki onun zulmünden canlarımızda açılan yaralara merhem olsun!

Tavşan onlara nasihat etti:

- Allah yardım etti, dedi, yoksa bir tavşanın neye gücü yeter? Üstünlükler, hâllerin değişmesi hep Hak'tandır. O bu kuvvet ve kudreti nöbetleşe vermektedir, ikbal nöbetine ulaşan fazla sevinmemelidir, çünkü elden çıkacaktır. Dışımızdaki düşmanı, aslanı öldürdük, şimdi sıra içimizdeki düşmanla savaşmakta. O, böyle tavşan maskarası olmaz. Küçük savaştan büyük savaşa döndük."[3]

Bu çalışmada şerhlerin hikâye ile ilgili kısımlarından -özellikle sözlük için gerekli malzemenin olduğu kısımlar- örnekler alınırken, öncelikle beytin çeviriliyazılı hâline, ardından metinde geçen tercümesine ve gerek duyulduğu kadar da şerhine yer verilmiştir. Çalışmada Abdülkadir Dağlar (Dağlar, 2009) ve Ahmet Tanyıldız (Tanyıldız, 2010)'ın doktora tezlerinden faydalanılmış, beyit numaraları ile metinlere yönlendirme yapılmıştır.

[3] http://mevlanadanhikayeler.blogspot.com.tr/2012/12/aslanve-kuyudaki-dusman-guzel-bir.html (05.05.2018)

[Ş Başlık]

Beyān-ı tevekkülve terk-i cehd guften-i naḫcīrān beşīr[4]

Naḫcīrler arslana tevekküli ve cehd ü saʿy terkini didüklerinüñ beyānındadur *naḫcīr* şikār maʿnāsınadur *naḫcīrān* şikārlar maʿnāsınadur bu Kitāb-ı Meşnevī çünki sülūk aḥvālini beyān eyler ibtidāda beyān eyledi ki sālike mürşid-i kāmil gerekdür ve beyān eyledi ki mürşid Cuhūd vezīr gibi mekkār gerekmez ve anı beyān eyler ki çün bir kimse sülūk ide vesāvis-i şeyṭāniyye anı menʿ eyler ve şimdi anı beyān eyler ki sālike ol vaḳt ne eylemek gerek ki ḫalāṣ müyesser ola

[A913]

Ṭāyife-y naḫcīr dervādī-yi ḫᵛaş

Būd şān ezşīr dāyim keşmekeş

Vādī-yi ḫoşda naḫcīr-i ṭāyife-yi ḥayvānātdan ṣayda münāsib olan bir ṭāyife bir laṭīf vādīde naḥcīrāna arslandan münāzaʿa vü ıżṭırāb var idi dāyim

naḫcīr:ṣayd u şikār maʿnāsınadur **[Ş 914]**

[4] "Hayvanların aslana güvenmesi ve çalışmayı terk etmek istemesi beyanındadır"

[Ş 915]

Bes ki an şīr ezkemin mīderrübūd

An çerā bercümle nāḫoş geşte būd

Ziyāde ki ol şīr puşudan naḫcīrleri ḳapardı [*mīderrübūd* fiʿl-i māżī müfred-i müẕekker-i ġāyibdür]ol otlaḳ cemīʿisinüñ üzerine nāḫoş olmışdı ***çerā*** otlaḳ maʿnāsınadur ***şīr***den murād nefs-i emmāredür ***çerā***dan murād ten-i insāndur ***naḫcīrān***dan murād ḫavāṣdur ki nefs-i emmāre anları mā-ḫuliḳa lehusına ṣarf olınmasına māniʿ olur [*geşte* bunda şude maʿnāsınadur].

çerā: otlak maʿnāsınadur murād ten-i insāndur **[Ş 915]**

şīr: nefs-i emmāredür **[Ş 915]**

naḫcīrān: ḫavāṣdur **[Ş 915]**

[A 915]

Ḥīle kerdend āmedend īşan beşīr

K'ezvaẓīfe mā turā dārīm sīr

Ol naḫcīrler şīre didiler ki vaẓīfeden biz seni ṭoḳ ṭutaruz yaʿnī yevmī vaẓīfe taʿayyün idelüm

[A 916]

Cuz vaẓīfe derpey-i ṣaydī miyā

Tā negerded telḫ bermā in giyā

[Sana murāduñ olduġı miḳdār] taʿyīn olınan vaẓīfeden ġayrı bir ṣayd ardınca gelme tā bu merʿā vü giyā bizüm üzerimüze telḫ ü nāḫoş olmaya**[A 916]**

Meyā: nehy-i ḥāżır müfred-i müẕekkerdür **[Ş]**

Giyā: aṣlında giyāh idi otlaḳ maʿnāsınadur **[Ş]**

[A 920]

Güş-ı men lāyuldaġu'l-mu'min şinīd

Ḳavl-i Peyġam-ber becān u dil guzīd

Naḫcīrāna didi ki ey vuḥūş benüm ḳulaġum *lāyuldaġu'l-mu'min* ḥadīṣini güş itdi ve Peyġam-berüñ ḳavlini cān u dille ḳabūl itdi nitekim Aḥmed ve Ebū Dāvūd ve Ebū Hureyreden ve İbn Māceden Bin ʿÖmerden bu ḥadīṣ-i şerīfi rivāyet iderler ḳāle ʿaleyhi's-selām *lāyuldaġu'l-mu'minu mincuḥrin vāḥidin merreteyni*[5] yaʿnī mü'min yeldaġ olmaz bir delükden yaʿnī mü'min ʿāḳıl bir maḥalden ki bir kerre żarar göre tekrār yine

[5] "Mümin bir delikten iki yara almaz."

kendüye żarar gelen yire uġramaz ve ol maḥalden bir daḫı miḥnet-zede ḳalmaz

ledġ: ʿaḳreb ü yılān vesāyir-i haşerāt ṣoḳmasına dirler **[A]**

cer: ʿaḳārib u ḥayvānuñ ve sāyir-i mūẕī leddāġlaruñ sürāḫlarıdur **[A]**

[Ş 924]

Bāḳażā pence mekun ey tünd ü tīz

Tā negīred hem-ḳażā dertū sitīz

ḳażā ile pence eyleme yaʿnī ḳażāya muḳābele eyleme ey bed-ḫūy u ġażablu [***tünd ü tīz*** ḳażāya maṣrūf olup maʿnā böyle olmaḳ rūşendür ey kimse ḳażāya penceñi tünd ü tīz eyleme bu vech üzre *ey kes* taḳdīrinde olur] tā ki ḳażā daḫı senüñile ʿinād u ḫuṣūmet ṭutmaya İblīs-i laʿīn gibi ki Ḥaḳḳ taʿālā ḥażretine muḳābele itdüginden ötüri cemīʿ-i ṭāʿat u ʿibādeti hebā olup kendüsi melʿūn-ı ebedī oldı ***tünd*** bed-ḫūy ve ***tīz*** ġażablu maʿnāsınadur beTürkī iti ***sitiz*** ceng ü ḫuṣūmet ve ʿinād maʿnāsınadur [*sitīz* bunda ṣūret-i emr-i ḥāżırda maṣdardur]

tünd ü tīz: ḳażāya maṣrūf olup maʿnā böyle olmaḳ rūşendür ey kimse ḳażāya penceñi tünd ü tīz eyleme **[Ş]**

tünd: bed-ḫūy **[Ş]**

tīz:ġażablu maʿnāsınadur **[Ş]**

sitiz: ceng ü ḫuṣūmet ve ʿinād maʿnāsınadur **[Ş]**

[Ş 925]

Mürde bāyed būd pīş-i ḥükm-i Ḥaḳ

Tā neyābed zaḫm ezRabbu'l-felaḳ

Bende Ḥaḳ Teʿālānuñ ḥükmi öñinde mürde olmaḳ gerek ke'l-meyyiti beyne yedeyi'l-ġassāli[6] tā mübdiʿ-i kāyināt ve maẓhar-ı maḥlūḳāt olan Rabbu'l-felaḳdan zaḫm gelmeye **[A 924]**

mürde meyyit maʿnāsınadur] tā Allāh ḥażretinden zaḫm bulmaya ***Rabbu'l-felaḳ*** Ḫudāvend-i ṣabāḥ maʿnāsınadur ki murād Ḫallāḳ-ı ʿālemdür ***zaḫm***dan murād dergāh-ı Ḫudādan laʿn u ṭardıla dūr u mehcūr olmaḳdur [***felaḳ*** bunda ṣabāḥ maʿnāsınadur ve ***felaḳ*** yarmaḳ maʿnāsına daḫı gelür] **[Ş 925]**

[6] "Gassâlin elindeki meyyit gibi."

mürde: meyyit maʿnāsınadur **[Ş]**

Rabbu'l-felaḳ: Ḫudāvend-i ṣabāḥ maʿnāsınadur ki murād Ḫallāḳ-ı ʿālemdür **[Ş]**

zaḫm: dergāh-ı Ḫudādan laʿn u ṭardıla dūr u mehcūr olmaḳdur **[Ş]**

felaḳ: ṣabāḥ maʿnāsınadur yarmaḳ maʿnāsına daḫı gelür **[Ş]**

[A 928]

Ḳavm guftendeş ki kesb ezżaʿf-ı ḫalḳ

Luḳma-yı tezvīr dan miḳdār-ı ḫalḳ

Bu beyānda ***ḳavm***den murād tevekküli cehd ü iktisāb üzre tercīḥ ḳılan ve ṭarīḳ-ı tevekküle ẕāhib olan ṭāyife ol ḳavm kesb ü ictihādı efḍal görüp eyitdiler ki kesbi ḫalḳuñ żaʿfından her birinüñ ḫalḳı miḳdārı tezvīr ü ḥīle loḳması bil yaʿnī kesb ü saʿy nefsüñ ḥīle vü tezvīrinden ḫālī degüldür gūyā bir loḳma-yı tezvīrdür ki ḥarīṣ olanlaruñ boġazı miḳdārı olur yaʿnī ḥırṣ ne miḳdār ise kesb ü kāra saʿyi daḫı ol ḳadar olur **[A 928]**

ḳavm: tevekküli cehd ü iktisāb üzre tercīḥ ḳılan ve ṭarīḳ-ı tevekküle ẕāhib olan ṭāyife **[A]**

ḥalḳ: boġaz maʿnāsınadur līkin bunda murād ḥırṣ u ṭamaʿdur **[Ş]**

[Ş 932]

Ḥīle kerd insān u ḥīleş dām būd

An ki can pindaşt ḫūn-āşām būd

İnsān-ı derdmend murād-ı nefsīnüñ ḫuṣūlı içün ḥīle eyledi ve kesb-i enbiyānuñ ḫaşlet ü sünnetidür diyü tevekküli ḳoyup esbāba temessük anuñ ḥīlesi kendüye dām u ḳayd oldı ol nesne cān ḳıyās itdi ḳan içici oldı **[A 931]**

[***ḥīle*** iş taḳdīrindedür ***dām*** ṭuzaḳ maʿnāsınadur]***ḫūn-āşām*** vaṣf-ı terkībīdür müfred-i müẕekker ḳan içici maʿnāsına **[Ş 932]**

ḥīle: iş taḳdīrindedür **[Ş]**

dām: ṭuzaḳ maʿnāsınadur **[Ş]**

ḫūn-āşām: ḳan içici maʿnāsına **[Ş]**

[A 934]

Dīde-yi mā çün besī ʿillet derust

Rev fenā kun dīde ḫod derdīd-i dust

Bizüm gözimüz çünkim anda çoḳluḳ ʿillet vardur ki görmede ve bir şey'üñ ḥaḳīḳatini bilmede ḫaṭā vü ḫalelden ḫālī degüldür

yüri sen kendü görmegi dostuñ görmesinde maḥv u fānī eyle tā kim senüñ naẓaruñ senden maḥv ola ve aña bedel dostuñ naẓarı sende ẓuhūra gele tā ġalaṭ u ḫaṭā görmeden beri olasın **[A 934]**

Dīd: dīden maʿnāsınadur **[Ş]**

Dust: Bārī taʿālā ḥażretidür **[Ş]**

[Ş 938]

Çün fażūlī geşt ü dest ü pā nemūd

Derʿanā üftād u derkūr u kebūd

Çünki ṭıfl bir fażūl ü ṣāḥib-ḳudret oldı ve dest ü pāy gösterdi ki ḥareket ü reftāra ḳādir oldı [***fażūl*** ḳumsı maʿnāsına meşhūrdur anda olan yā vaḥdet içündür] ʿanāya ve kūr u kebūda düşdi yaʿnī meşaḳḳat u belāya düşüp buʿd u ġafletde ḳaldı ***fażūl*** bunda fānuñ fetḥiyiledür kebīr maʿnāsınadur ***ʿanā*** meşaḳḳat u belā maʿnāsınadur ***kūr olmaḳ***dan murād buʿddur ***kebūdolmaḳ***dan murād ġaflet ü füsürdelikdür [***kebūd*** gök reng maʿnāsınadur]**[Ş938]**

fażūl: ḳumsı maʿnāsına meşhurdur, kebīr maʿnāsınadur **[Ş]**

ʿanā: meşaḳḳat u belā maʿnāsınadur **[Ş]**

kūr olmaḳ: buʿddur **[Ş]**

kebūd olmaḳ: ġaflet ü füsürdelikdür **[Ş]**

kebūd: gök reng maʿnāsınadur **[Ş]**

kūr u kebūd: arada ḳalmaġa dirler **[A]**

[Ş944]

Pāye pāye reft bāyed sūy-ı bām

Hest cebrī būden incā ṭamʿ-ı ḫām

Ṭam cānibine pāye pāye gitmek gerek bunda cebrī olmaḳ ḫām u ḥāṣıl olmaz ṭamaʿdur yaʿnī ʿamelsiz taḳarrüb ü derecāt-ı ʿāliye recā eylemek ḫām ṭamaʿ ve nāmaʿḳūl fikrdür ***bām*** bunda ṭam maʿnāsınadur ***reft*** bunda reften maʿnāsınadur***ṭamʿ***da mīm sākin oḳunmaḳ gerekdür vezn içün ***ḫām*** bunda ʿadem-i ḥuṣūlden kināyetdür [*ṭamaʿ-ıḫāmest* taḳdīrindedür ***ṭamaʿ*** ümīd maʿnāsınadur].

bām: ṭam maʿnāsınadur **[Ş]**

reft: reften maʿnāsınadur **[Ş]**

ḫām: ʿadem-i ḥuṣūlden kināyetdür **[Ş]**

ṭamaʿ: ümīd maʿnāsınadur **[Ş]**

[Ş 946]

Ḫᵛāce çün bīlī bedest-i bende dād

Bīzeban maʿlūm şud ūrā murād

Efendi çünki bendesinüñ eline bir bīl virdi [*bīlī*de yā vaḥdet içündür] zebān u beyānsız efendinüñ murādı maʿlūm u ẓāhir oldı ***ḫᵛāce*** bunda efendi maʿnā̱sınadur ***bīl***demür bildür ki ʿavām bilmeyüp aña ***bel***dir ***zebān*** bunda söz maʿnā̱sınadur**[Ş 946]**

ḫᵛāce: efendi maʿnā̱sınadur**[Ş]**

bīl: demür bildür ki ʿavām bilmeyüp aña ***bel***dir **[Ş]**

zebān: söz maʿnā̱sınadur **[Ş]**

[Ş 976]

Ters-i dervīşī miṣāl-i an hirās

Ḥırṣ u kūşişrā tu Hindustan şinās

Dervīşlik ḫavfı ola kimsenüñ ḫavfı miṣālidür ki ḳorḳduġından bedtere mübtelā oldı (11) ve mevtden necāt bulmadı sen ḥırṣ u cehdi Hindistān añla **[A 975]** [***ters*** ḫavf maʿnā̱sınadur ***miṣāl*** gibi maʿnā̱sınadur]yaʿni ol kimse Hindistāna gitmegile mevtden ḫalāṣ bulmadı belki mevte istiḳbāl eyledi ***hirās*** ḫavf

maʿnāsınadur ***şinās*** emr-i ḥāżır müfred-i müẕekkerdür [***kūşiş*** ism-i maṣdardur çalışış maʿnāsınadur] **[Ş 976]**

ters: ḫavf maʿnāsınadur **[Ş]**

miṯāl: gibi maʿnāsınadur **[Ş]**

hirās: ḫavf maʿnāsınadur **[Ş]**

şinās: emr-i ḥāżır müfred-i müẕekkerdür **[Ş]**

kūşiş: ism-i maṣdardur çalışış maʿnāsınadur **[Ş]**

[A 991]

Ser şikeste nist in serrā mebend

Yek du rūzī cehd kun bāḳī beḫand

Ey ḳaṣdla Cebrī olan kimse başuñ şınmış degüldür bu başuñı bağlama zīrā ***cebr***üñ maʿnāsı şınığı bağlama dirler mādām ki sen ṣaḥīḥ şınmayasun münkesir olup bī ḳudret ü bī ṭāḳat ḳalmayasun ne vechile ḳaṣden ve ʿamilen Cebrī olursun ve ben şikesteyem diyü kendüñe cebri isnād ḳılursun pes cebri ḳo bir iki gün ʿamel ü ʿibādete cehd eyle bāḳī gel yaʿnī bu bir iki gün olan ʿömrde saʿy u kesb-i uḫrevī ile ve āḫıretde bāḳī vü ebedī şād u ḫandān ol **[A 991]** ***mebend*** nehy-i ḥāżır müfred-i

müẕekkerdür ***şikeste*** şınmış maʿnāsınadur [***şikeste*** ism-i mefʿūldür]**[Ş 992]**

cebr: şınığı bağlama **[A]** şınmışı bağlamaḳ maʿnāsınadur **[Ş]**

mebend: nehy-i ḥāżır müfred-i müẕekkerdür **[Ş]**

şikeste: şınmış maʿnāsınadur ism-i mefʿūldür **[Ş]**

[Ş 995]

Mekr an bāşed ki zindan ḥufre kerd

An ki ḥufre best an mekrist serd

Mekr oldur ki zindānı delük eyledi ki andan çıḳup zindāndan ḫalāṣ bula yaʿnī dünyā ki zindān-ı müʾmindür ʿāḳıl oldur ki anı terk eyledi ***ḥufre*** çuḳur maʿnāsınadur līkin bunda delük maʿnāsınadur [***kerd***müfred-i müẕekker-i ġāyibdür] ol kimse ki ḥufreyi bağladı yaʿnī delügi yapdı o serd ü nāmaʿḳūl bir mekrdür zīrā zindāndan ḫalāṣ mümkin iken kendüsini muḳayyed ü maḥbūs eyledi ***ḥufre-best***den murād dünyāya meyl ü maḥabbeti ziyāde eylemekdür

ḥufre: çuḳur maʿnāsınadur līkin bunda delük maʿnāsınadur **[Ş]**

kerd: müfred-i müẕekker-i ġāyibdür **[Ş]**

ḥufre-best: dünyāya meyl ü maḥabbeti ziyāde eylemekdür **[Ş]**

[Ş 1006]

Z’in namaṭ bisyār burhan guft şīr

K’ezcevāb an Cebriyan geştend sīr

Arslan bu üslūbdan ki beyān olundı çoḳ burhān u delīl söyledi ki cevābdan ol **Cebrī**ler ṭoydılar ve ḳānıʿ oldı[lar] **[A 1005]** [***namaṭ*** üslūb maʿnāsınadur ***burhān*** delīl-i ʿaḳlīdür ***şīr***imāle ile arslan maʿnāsınadur] ***sīr*** ṭoḳ maʿnāsınadur ammā bunda ḳānıʿ maʿnāsınadur [***keştend*** bunda şudend maʿnāsınadur ***sīr***imāle ile ṭoḳ maʿnāsınadur] **[Ş 1006]**

namaṭ: üslūb maʿnāsınadur **[Ş]**

burhān: delīl-i ʿaḳlīdür **[Ş]**

şīr: imāle ile arslan maʿnāsınadur **[Ş]**

sīr: ṭoḳ maʿnāsınadur ammā bunda ḳānıʿ maʿnāsınadur **[Ş]**

keştend: bunda şudend maʿnāsınadur **[Ş]**

[A1010]

Çün beẖargūş āmed in sāġar bedevr

Bang zed ẖargūş k’āẖır çend cevr

Çünki devrile bu sāġar ẖargūşa geldi yaʿnī nevbet aña irişdi ẖargūş bāng urdı ve eytdi ki āẖır cevr ü ẓulm niceye dek yaʿnī

bu şīrüñ ḥayvānāt üzre ẓulm ü cevri nice ***ḫargūş***dan murād ʿaḳldur ve ***naḫcīrān***dan murād ḥavāsdur **[Ş 1011]** ***şīr***den murād nefs-i emmāre ve ***naḫcīrler***den murād ḳuvā-yı rūḥānī ve ḥavāss-ı ẓāhire vü bāṭına olur ve ḫargūşdan murād ʿaḳl-ı maʿād pes ʿaḳl-ı maʿād şīr-i nefse ṣayd u ġıdā olmaġa rıżā virmeyüp [ve kendüye tābiʿ olan ḳuvānuñ daḫı anuñ cānibine gitmesine ve kendüleri aña ġıdā itmesine rıżā virmeyüp] anuñ defʿ ü izālesi ḫuṣūṣında tedbīr eylemege şurūʿ eylemesi olur ve ḳuvāy-ı rūḥāniyye ʿaḳl-ı kāmilüñ ʿulūm u esrārına ve tedbīr ü tedārikine vāḳıf olmaduḳları cihetden anuñ nefsinüñ ḥükmine ve muḳteżāsına muḫālefet eylemesine inkār eylemeleri murād olur

ḫargūş:dan murād ʿaḳldur **[Ş]**

naḫcīrān: ḥavāsdur **[Ş]** ḳuvā-yı rūḥānī ve ḥavāss-ı ẓāhire vü bāṭına **[A]**

şīr: nefs-i emmāre **[A]**

[A 1027]

Zāhid-i şeş ṣad hezāran-sālerā

Pūz-bendī saḫt an gūsālerā

Altı yüz biñ yıllıḳ zāhidi ki murād şeyṭāndur ve altı yüz biñ yıl zāhid olmasından murād keşret-i zühd ü ʿibādetden ʿibāret olur pūz-bend düzdi ol gūsāle içün ol gūsāleyi pūz-bende mensūb düzdi dimek daḫı vechdür ***pūz-bend*** şol ağız bağına dirler ki buzaġunuñ aġzına bağlarlar anasını emmesün içün pes bersebīl-i istiʿāre-yi tecnīs ile şeyṭānı buzaġuya teşbīh eylemiş olurlar anuñ pūz-bendinden murād ḳıyāsāt-ı ʿaḳliyyesi olur

pūz-bend: şol ağız bağına dirler ki buzaġunuñ aġzına bağlarlar anasını emmesün içün **[A]** ağız bağıdur **[Ş]**

şeş ṣad: altı yüz maʿnāsınadur **[Ş]**

gūsāle: buzaġu maʿnāsınadur **[Ş]**

[Ş 1029]

Tā netāned şīr-i ʿilm-i din keşīd

Tā negerded gird-i an ḳaṣr-ı meşīd

Tā dīn ʿilminüñ sütini çekmege yaʿnī emmege ḳādir olmaya tā ol muḥkem ʿālī ḳaṣruñ eṭrāfına ṭolanmaya ***ḳaṣr-ı meşīd***den murād ʿilm-i dīn ve esrār-ı yaḳīn olur ki Ḥażret-i Ḥaḳ anı Ādeme taʿlīm ḳıldı ve şeyṭān istikbārı sebebiyile aña vuṣūlden maḥrūm ḳaldı **[A 1028]** ***netāned*** fiʿl-i nefy müfred-i müẕekker-i

ġāyibdür netuvāned maʿnāsına ***şīr-i ʿilm-i dīn***den murād esrār-ı İlāhiyyedür ***ḳaṣr-ı meşīd***den murād ḳaṣr-ı dīn ve cenāb-ı Ḳuds olmaḳ mümkindür **[Ş 1029]**

netāned:fiʿl-i nefy müfred-i müẕekker-i ġāyibdür netuvāned maʿnāsına **[Ş]**

şīr-i ʿilm-i dīn: esrār-ı İlāhiyyedür **[Ş]**

ḳaṣr-ı meşīd: ʿilm-i dīn ve esrār-ı yaḳīn olur ki Ḥażret-i Ḥaḳ anı Ādeme taʿlīm ḳıldı ve şeyṭān istikbārı sebebiyile aña vuṣūlden maḥrūm ḳaldı **[A]** ḳaṣr-ı dīn ve cenāb-ı Ḳuds olmaḳ mümkindür **[Ş]**

[A 1030]

Ḳaṭre-yi dilrā yekī gevher fütād

K'an bederyāhā vü gerdunhā nedād

Göñül ḳaṭresine bir gevher düşdi ***göñül ḳaṭresi***nden murād şol süveydā-yı dildür ki ṣanevberiyyu'ş-şekl olan ḳalbüñ içinde merdumek-i çeşm miḳdārı bir ḳatre-yi laṭīf-ḫūndur maḥall-i ḥayāt u rūḥdur yaʿnī süveydā-yı dile ʿilm ü idrākla mevṣūf bir rūḥ gevheri vāḳıʿ oldı ki Ḥaḳ Teʿālā Ḥażreti anı deryālara ve feleklere virmedi pes egerçi menbaʿ-ı [rūḥ olan süveydā-yı dil

ḥadd-i ẕātında bir ṣaġīr şeydür ve lākin minḥayṣi'l-maʿnā ziyāde ʿaẓīm ü kebīrdür ki ṣūretā] ʿaẓīm olanlar anuñ mālik olduġı ʿulūm u esrāra mālik olamazlar[A 1030]

göñül ḳaṭresi: şol süveydā-yı dildür ki ṣanevberiyyu'ş-şekl olan ḳalbüñ içinde merdumek-i çeşm miḳdārı bir ḳatre-yi laṭīf-ḫūndur maḥall-i ḥayāt u rūḥdur **[A]**

gerdūnhā: eflāk maʿnāsınadur **[Ş]**

[Ş 1042]

Güş-ı ḫar bü'frūş u dīger güş ḫar

K'in suḫanrā derneyābed güş-ı ḫar

Ḫar ḳulaġını ṣat ve ġayrı ḳulaḳ ṣatun al zīrā bu sözi eşek ḳulaġı fehm eylemez **[A1041]** ***ḫar*** emr-i ḥāżır müfred-i müẕekkerdür ṣatun al maʿnāsınadur ***neyābed*** fiʿl-i nefy müfred-i müẕekker-i ġāyibdür fehm eylemez maʿnāsına mıṣrāʿ-ı ṣānīde olan ***ḫar*** eşek maʿnāsınadur [***k'īn*** ki īn taḳdīrindedür] **[Ş 1042]**

ḫar: emr-i ḥāżır müfred-i müẕekkerdür ṣatun al maʿnāsınadur **[Ş]**

güş-ı ḫar: ẓāhir ḳulaġıdur **[A]**

neyābed: fiʿl-i nefy müfred-i müẕekker-i ġāyibdür fehm eylemez maʿnāsına **[Ş]**

ḫar: eşek maʿnāsınadur **[Ş]**

k'în: ki în taḳdîrindedür **[Ş]**

[Ş 1060]

Ezṣafā ger dem zenî bāāyine

Tîre gerded zūd bāmā āyine

Eger ṣafādan mir'ate dem urasın ʿale'l-fevr āyîne bize tîre vü mükedder olur **[A 1059]** ***cüft*** cîm-i ʿArabînüñ żammesiyile Türkîde *çift* didükleridür ***ṭāḳ*** bunda *tek* maʿnāsınadur [***zūd*** fevrî maʿnāsınadur]**[Ş 1060]**

cüft: Türkîde çift didükleridür. **[Ş]**

ṭāḳ: tek maʿnāsınadur **[Ş]**

zūd: fevrî maʿnāsınadur **[Ş]**

[A 1068]

Sāʿatî te'ḫîr kerd ender şuden

Baʿd ezan şud pîş-i şîr-i pençe-zen

Ḫargūş şîr cānibine gitmekde bir sāʿatde te'ḫîr eyledi andan ṣoñra pençe urıcı arslanuñ öñine gitdi **[A 1068]** ***şuden*** bunda

reften maʿnāsınadur ***şud*** reft maʿnāsınadur ***pence-zen*** vaṣf-ı terkībī müfred-i müẕekkerdür **[Ş 1069]**

şuden: reften maʿnāsınadur**[Ş]**

şud: reft maʿnāsınadur **[Ş]**

pence-zen: vaṣf-ı terkībī müfred-i müẕekkerdür**[Ş]**

[Ş 1078]

Āb-ı ʿaẕb-i din hemīcūşed ezū

Ṭālibanrā z'an ḥayātest ü nümü

Ol merd-i Ḫudādan dīnüñ leẕīẕ ü şīrīn ṣuyı ḳaynar ṭāliblere andan ḥayāt u nümū vardur ***nümū*** neşv ü nemā maʿnāsınadur ***ʿaẕb*** şīrīn maʿnāsınadur [***nümū*** artmaḳ maʿnāsınadur] **[Ş 1078]**

nümū: neşv ü nemā maʿnāsınadur artmaḳ maʿnāsınadur **[Ş]**

ʿaẕb: şīrīn maʿnāsınadur **[Ş]**

[Ş 1102]

Vaṣf-ı bāzanrā bidīde derbeyān

Guft men ʿanḳā-yı vaḳtem bīgümān

Beyān u tafṣīlde doġanlaruñ vaṣfını işitmiş yaʿnī bazen-ı ʿālem-i maʿnānuñ evṣāf u aḫlāḳını beyān olınan kitāblarda istimāʿ itmiş ve mücerred fāsidī kendüye ġalebe idüp ben gümānsız

vaḳtüñ ʿanḳāsıyam dimiş **[A 1101]** ***bāz*** ṭoġan maʿnā̱sınadur ki elif ve nūn cemʿ içündür **[Ş 1102]**

bāz: ṭoġan maʿnā̱sınadur **[Ş]**

[A 1104]

Īnek in deryā vü in keştī vü men

Merd-i keştībān ü ehl-i reʾy-zen

İşte bu deryā bevl-i ḫara işāretdür ve bu keştī berg-i kāha işāretdür ve ben merd-i keştībānem ve reʾy idici ehlem **[A 1104]** ***keşti*** gemi ***keştībān*** gemici ***reʾy-zen*** vaṣf-ı terkībīdür reʾy urıcı maʿnā̱sına līkin ṣāḥib-reʾy maʿnā̱sına istiʿmāl olınur **[Ş1105]**

keştī: gemi **[Ş]**

keştībān: gemici **[Ş]**

reʾy-zen: vaṣf-ı terkībīdür reʾy urıcı maʿnā̱sına līkin ṣāḥib-reʾy maʿnā̱sına istiʿmāl olınur **[Ş]**

[Ş 1111]

An meges neʾbved kʾeş in ʿibret buved

Rūḥ-ı ū nī derḫor-ı ṣūret buved

K'eş *kieş* taḳdīrinedür taḳdīr-i kelām ol mesken olmaz ki aña bu ʿibret ve bu ḥālet ola **[A 1110]**

derḫor: lāyıḳ maʿnāsınadur **[Ş]**

[Ş 1123]

Ḫoş buved peyġāmhā-yı Kirdgār

K'ū ziser tā pāy bāşed pāy-dār

Ḥaḳ Teʿālā peyġāmları ḫoş u laṭīf olur zīrā ki ol peyġāmlar başdan ayaġa degin yaʿnī evvelinden āḫırına degin pāydār u berḳarār olur **[A 1122]** [***peyġāmhā***dan murād tecelliyāt u inkişāf-ı esrār-ı İlāhiyyedür] ***pāy-dār*** vaṣf-ı terkībīdür ki bunda bāḳī maʿnāsınadur **[Ş 1123]**

peyġāmhā: tecelliyāt u inkişāf-ı esrār-ı İlāhiyyedür **[Ş]**

pāy-dār: bāḳī maʿnāsınadur **[Ş]**

[Ş 1130]

Tā çi ʿālemhast dersevdā-yı ʿaḳl

Tā çi pehnāhast derderyā-yı ʿaḳl

ʿAḳl sevdāsında ne ʿaceb ʿālemler vardur [***tā***bunda ʿaceb maʿnāsınadur ***sevdā*** bunda fikr maʿnāsınadur] ʿaḳl deryāsında

ne ʿaceb vüsʿatlar vardur yaʿnī deryā-yı ʿaḳl bir deryādur ki deryā-yı ʿUmmān aña nisbet bir ḳaṭre degüldür ***pehnā*** bunda vüsʿat maʿnāsınadur ki Luġat-ı Sāmīde mesṭūrdur ve ekṣer-i maḥalde vāsiʿ maʿnāsına istiʿmāl olınur

tā: ʿaceb maʿnāsınadur **[Ş]**

sevdā: fikr maʿnāsınadur **[Ş]**

pehnā: vüsʿat maʿnāsınadur ki Luġat-ı Sāmīde mesṭūrdur ve ekṣer-i maḥalde vāsiʿ maʿnāsına istiʿmāl olınur **[Ş]**

[Ş 1135]

Tā nebīned dil dehende-y rāzrā

Tā nebīned tīr-i dūr-endāzrā

Tā ṣūret mertebesinde olan göñül rāz viriciyi görmeye ki murād Ḫudāy taʿālādur [***dehende*** ism-i fāʿil müfred-i müẕekkerdür] tā ıraḳ atıcınuñ tīrini görmeye ***tīr***den murād esbābdur ki müsebbibe ḥicāb u perdedür ***dūr-endāz*** vaṣf-ı terkībīdür ki murād Müsebbibü'l-esbābdur**[Ş 1135]**

dehende: ism-i fāʿil müfred-i müẕekkerdür **[Ş]**

tīr: esbābdur ki müsebbibe ḥicāb u perdedür **[Ş]**

dūr-endāz: vaṣf-ı terkībīdür ki murād Müsebbibü'l-esbābdur **[Ş]**

SÖZLÜK

Ā / A / ʿA

ʿanā: meşaḳḳat u belā maʿnāsınadur **[Ş 938]**

ʿazb: şīrīn maʿnāsınadur **[Ş 1078]**

B

bām: ṭam maʿnāsınadur **[Ş 944]**

bāz: ṭoġan maʿnāsınadur **[Ş 1102]**

bīl: demür bildür ki ʿavām bilmeyüp aña *bel*dir **[Ş 946]**

burhan: delīl-i ʿaḳlīdür **[Ş 1006]**

C

cebr: ṣınıġı bağlama **[A 991]** ṣınmışı bağlamaḳ maʿnāsınadur **[Ş 992]**

cer: ʿaḳārib u ḥayvānuñ ve sāyir-i mūẕī leddāġlaruñ sūrāḫlarıdur **[A 920]**

cüft: Türkīde *çift* didükleridür **[Ş 1060]**

Ç

çerā: Otlak maʿnāsınadur murād ten-i insāndur **[Ş 915]**

D

dām: ṭuzaḳ maʿnāsınadur **[Ş 932]**

dehende: ism-i fāʿil müfred-i müẕekkerdür **[Ş 1135]**

derḫor: lāyıḳ maʿnāsınadur **[Ş 1111]**

dīd: dīden maʿnāsınadur **[Ş 935]**

dūr-endāz: vaṣf-ı terkībīdür ki murād Müsebbibü'l-esbābdur **[Ş 1135]**

dust: Bārī taʿālā ḥażretidür **[Ş 935]**

F

faẕūl: ḳumsı maʿnāsına meşhurdur, kebīr maʿnāsınadur **[Ş 938]**

felaḳ: ṣabāḥ maʿnāsınadur yarmaḳ maʿnāsına daḫı gelür **[Ş 925]**

G

gerdūnhā: eflāk maʿnāsınadur **[Ş 1031]**

giyā: aṣlında giyāh idi otlaḳ maʿnāsınadur **[Ş 917]**

göñül ḳaṭresi: şol süveydā-yı dildür ki ṣanevberiyyu'ş-şekl olan ḳalbüñ içinde merdumek-i çeşm miḳdārı bir ḳatre-yi laṭīf-ḫūndur maḥall-i ḥayāt u rūḥdur **[A 1030]**

güş-ı ḫar: ẓāhir ḳulaġıdur **[A 1041]**

H / Ḥ / Ḫ

ḫᵛāce: efendi maʿnāsınadur **[Ş 946]**

ḫalḳ: boġaz maʿnāsınadur lākin bunda murād ḥırṣ u ṭamaʿdur **[Ş 929]**

ḫām:ʿadem-i ḥuṣūlden kināyetdür **[Ş 944]**

ḫar: emr-i ḥāżır müfred-i müẕekkerdür ṣatun al maʿnāsınadur **[Ş 1042]**

ḫar: eşek maʿnāsınadur **[Ş 1042]**

ḫargūş: ʿaḳldur **[Ş 1011]**

ḫāle: iş taḳdīrindedür **[Ş 932]**

hirās: ḫavf maʿnāsınadur **[Ş 976]**

ḥufre: çuḳur maʿnāsınadur lākin bunda delük maʿnāsınadur **[Ş 995]**

ḥufre-best: dünyāya meyl ü maḥabbeti ziyāde eylemekdür **[Ş 995]**

ḫūn-āşām: ḳan içici maʿnāsına**[Ş 932]**

K / Ḳ

ḳaṣr-ı meşīd: ʿilm-i dīn ve esrār-ı yaḳīn olur ki Ḥażret-i Ḥaḳ anı Ādeme taʿlīm ḳıldı ve şeyṭān istikbārı sebebiyile aña vuṣūlden maḥrūm ḳaldı **[A 1028];**

ḳaṣr-ı dīn ve cenāb-ı Ḳuds olmaḳ mümkindür **[Ş 1029]**

ḳavm:tevekküli cehd ü iktisāb üzre tercīḥ ḳılan ve ṭarīḳ-ı tevekküle ẕāhib olan ṭāyife **[A 928]**

kebūd: gök reng maʿnāsınadur **[Ş 938]**

kebūd olmaḳ: ġaflet ü füsürdelikdür **[Ş 938]**

kerd: müfred-i müẕekker-i ġāyibdür **[Ş 995]**

keştend: bunda şudend maʿnāsınadur **[Ş 1006]**

keştī: gemi **[Ş 1105]**

keştībān: gemici **[Ş 1105]**

k'īn: ki īn taḳdīrindedür **[Ş 1042]**

kūr olmaḳ: buʿddur **[Ş 938]**

kūr u kebūd: arada ḳalmaġa dirler **[A 937]**

kūşiş: ism-i maṣdardur çalışış maʿnāsınadur **[Ş 976]**

L

ledġ: ʿaḳreb ü yılān vesāyir-i haşerāt ṣoḳmasına dirler **[A 920]**

M

mebend: nehy-i ḥāżır müfred-i müẕekkerdür **[Ş 992]**

meyā: nehy-i ḥāżır müfred-i müẕekkerdür **[Ş 917]**

miṡāl: gibi maʿnāsınadur **[Ş 976]**

mürde: meyyit maʿnāsınadur **[Ş 925]**

N

naḫcīr: Ṣayd u şikār maʿnāsınadur **[Ş 914]**; Bu ḳıṣṣa āfāḳa ḥaml olunduġı üzre naḫcīrlerden murād beṭālet ü ʿaṭālet iḫtiyār iden kimseler. Enfüse alındıġı üzre naḫcīrlerden murād ḳuvā-yı nefsānī ve ḫavāṭır-ı şeyṭānī olur; bu maḥalde ḳuvā-yı rūḥānī ve ḥavāss-ı ẓāhire vü bāṭına olur **[A 1010]**

naḫcīrān: ḫavāṣdur **[Ş 915, 1011]**; ḳuvā-yı rūḥānī ve ḥavāss-ı ẓāhire vü bāṭına **[A 1010]**

namaṭ: üslūb maʿnāsınadur **[Ş 1006]**

netāned:fiʿl-i nefy müfred-i müẕekker-i ġāyibdür netuvāned maʿnāsına **[Ş 1029]**

neyābed: fiʿl-i nefy müfred-i müẕekker-i ġāyibdür fehm eylemez maʿnāsına **[Ş 1042]**

nümū: neşv ü nemā maʿnāsınadur artmaḳ maʿnāsınadur **[Ş 1078]**

P

Pāy-dār: bāḳī maʿnāsınadur **[Ş 1123]**

pehnā: vüsʿat maʿnāsınadur ki Luġat-ı Sāmīde mesṭūrdur ve ekṣer-i maḥalde vāsiʿ maʿnāsına istiʿmāl olınur **[Ş 1130]**

pence-zen: vaṣf-ı terkībī müfred-i müẕekkerdür **[Ş 1069]**

peyġāmhā: tecelliyāt u inkişāf-ı esrār-ı İlāhiyyedür **[Ş 1123]**

pūz-bend: şol ağız bağına dirler ki buzaġunuñ ağzına bağlarlar anasını emmesün içün **[A 1027];** ağız bağıdur **[Ş 1028]**

R

Rabbu'l-felaḳ: Ḫudāvend-i ṣabāḥ maʿnāsınadur ki murād Ḫallāḳ-ı ʿālemdür **[Ş 925]**

reft: reften maʿnāsınadur **[Ş 944]**

reʾy-zen: vaṣf-ı terkībīdür reʾy urıcı maʿnāsına līkin ṣāḥib-reʾy maʿnāsına istiʿmāl olınur **[Ş 1105]**

S

sevdā: fikr maʿnāsınadur **[Ş 1130]**

sīr: ṭoḳ maʿnāsınadur ammā bunda ḳānıʿ maʿnāsınadur **[Ş 1006]**

sitiz: ceng ü ḫuṣūmet ve ʿināḍ maʿnāsınadur **[Ş 924]**

Ş

şeş ṣad: altı yüz maʿnāsınadur **[Ş 1028]**

şikeste: ṣınmış maʿnāsınadur ism-i mefʿūldür **[Ş 992]**

şinās: emr-i ḥāżır müfred-i müẕekkerdür **[Ş 976]**

şīr: Nefs-i emmāredür **[Ş 915]; [A 1010],** arslan maʿnāsınadur **[Ş 1006]**

şīr-i ʿilm-i dīn: esrār-ı İlāhiyyedür **[Ş 1029]**

şud: reft maʿnāsınadur **[Ş 1069]**

şuden: reften maʿnāsınadur **[Ş 1069]**

T / Ṭ

tā: ʿaceb maʿnāsınadur**[Ş 1130]**

ṭāḳ: tek maʿnāsınadur **[Ş 1060]**

ṭamaʿ: ümīd maʿnāsınadur **[Ş 944]**

ters: ḫavf maʿnāsınadur **[Ş 976]**

tīr: esbābdur ki müsebbibe ḥicāb u perdedür **[Ş 1135]**

tīz: ġażablu maʿnāsınadur **[Ş 924]**

tünd: bed-ḫūy **[Ş 924]**

tünd ü tīz: ḳażāya maṣrūf olup maʿnā böyle olmaḳ rūşendür ey kimse ḳażāya penceñi tünd ü tīz eyleme **[Ş 924]**

Z

zaḫm: dergāh-ı Ḫudādan laʿn u ṭardıla dūr u mehcūr olmaḳdur **[Ş 925]**

zebān: söz maʿnāsınadur **[Ş 946]**

zūd: fevrī maʿnāsınadur **[Ş 1060]**

SONUÇ

Mesnevî'ye Şem'î Şem'ullâh tarafından yapılan ilk Türkçe şerhin ve İsmâ'il Rusuhî-yi Ankaravî tarafından metnin tamamına yapılan ilk şerhin, bahsi geçen hikâye ile ilgili beyitleri taranarak bir sözlük çalışması ortaya konulmaya çalışılmıştır. Mesnevî şerhlerinin kavramlar sözlüğünü oluşturmak adına Atabey Kılıç'ın yaptığı, ilk adım mesabesindeki sözlük çalışmasını bir adım öteye taşıyarak ikinci bir örnek vermek amaçlanmıştır. Tebliğde beyitlerin çeviriyazıları ve numaraları verilerek, şarihlerin tercümelerine ve mevcut sözlük malzemesine yer verilmiştir. Sözlük malzemesi derlenirken gramer ve mana açıklamaları göz önünde bulundurulmuştur. Mesnevî'ye yapılan bilhassa Türkçe şerhlerin ilim âlemine kazandırılması ile birlikte gerekli sözlük çalışmalarının yapılması, titizlikle ve ciddî birikimlerin ardından oluşturulan şerhleri, saklı birer miras olarak kalmaktan kurtaracak ve bu şerhlerin günümüz okurları için anlaşılmasını kolay kılacaktır. Bu çerçevede ve bilhassa bu niyetle Atabey Kılıç tarafından başlatılan "Mesnevî Şerhleri

Projesi", söz konusu amaçların ilk aşaması olmuştur. Tâkiben gerçekleştirilmesi beklenen sözlük çalışmaları da "Mesnevî Şerhleri Kavramlar Sözlüğü" adı altında şerhlerin tetkik ve tasnif edilmesidir.

Mesnevî ihtilaflı son cildi ile birlikte 7 ciltten müteşekkil bir külliyattır. "Magz-ı Kur'ân" olarak şöhret bulmuştur. Maddî ve mânevî bir ağırlığa sahip olan eserin fevt fevt incelenmesi elbette kolay bir husus değildir. Fakat bahsedildiği şekilde yapılacak çalışmaların getireceği kazanımlar da şüphesiz çok kıymetlidir.

KAYNAKÇA

DAĞLAR, Abdülkadir (2009), «Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)», Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi,(Danışman: Prof. Dr. Atabey KILIÇ), Kayseri.

TANYILDIZ, Ahmet (2010), «İsmâ'il Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratü'l-Ma'ârif (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)», Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi,(Danışman: Prof. Dr. Atabey KILIÇ), Kayseri.

KILIÇ, Atabey (2014), "Mesnevî Şerhleri Sözlüğü", Sûfî Araştırmaları-Sufi Studies, S. 5, s. 1-19.

KOÇOĞLU, Turgut (2009), «Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)», Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi,(Danışman: Prof. Dr. Atabey KILIÇ), Kayseri.

ŞAHİN, Oğuzhan (2012), «Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)», Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi,(Danışman: Prof. Dr. Atabey KILIÇ), Kayseri.

YILTER, Sait (2016), "Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (VI. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)», Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey KILIÇ), Kayseri.

http://mevlanadanhikayeler.blogspot.com.tr/2012/12/aslanve-kuyudaki-dusman-guzel-bir.html (05.05.2018).

BEŞİNCİ BÖLÜM:

EDEBÎ TÜR OLARAK MÜNŞE'ÂT MECMÛ'ALARININ TÂRİHÎ ÖNEMİ VE 18. YÜZYILA AİT BİR MÜNŞE'ÂT MECMÛ'ASINDA YER ALAN BİR RESMÎ MEKTUBUN TÂRİHÎ YÖNDEN İNCELENMESİ

Dilek ÜNLÜ*

* Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

dilekunlu66@gmail.com

GİRİŞ

Eski Türk Edebiyatı kaynaklarından olan yazma eserler içerisinde münşe'ât mecmû'aları da bulunmaktadır. *"Münşe'ât, inşâ ilmi ekseninde meydana getirilen süslü yazıları ifâde eden bir terimdir."* (Şahin, 2005: 20) İnşâ ise; "*Arap ve Fars edebiyatlarında bir dil bilimi terimi ve resmî yazışmaları konu edinen bir disiplin olarak kazandığı anlamı yanında bir tür kompozisyon tekniği ve güzel yazı yazma sanatı olarak da anlaşılmıştır."* (Uzun, 2006: 338) "*İnşâ metinlerinin bir araya getirilmesiyle münşeat mecmuaları ortaya çıkmıştır."* (Şahin, 2005: 20)

Münşe'ât mecmû'aları sadece edebiyat araştırmaları için değil târih araştırmaları için de yararlanılacak kaynaklar arasındadır. "*Tarih araştırmalarında, bir tarihî olayın dönemi ile alakalı her türlü protokol, resmî yazışma vesikaları, fermân, berat, mektup, kitâbe ve diğer resmî ve özel yazılar, defterler ve benzerleri tarihî belge olarak kaynaklık ederler. Münşeât*

mecmuaları da, bu kabil kaynak eserler olarak değerlendirilmektedir." (Daş, 2004: 206)

Münşe'ât mecmû'aları kaleme alındığı dönem yâhut kaleme alınmadan önceki dönemlerde gerçekleşen târihî olaylarla ilgili bilgileri ihtivâ edebilecek durumdadırlar. Böylelikle bahsi geçen bu eserlerde geçmişteki kültür ve medeniyet, sosyal durum, eğitim ve öğretim, sanat ve diplomasi gibi muhtelif husûslara dâir geniş bilgilere rastlamak mümkündür.

Münşe'ât mecmû'alarında yer alan inşâ metinlerinin hem muhtevâları hem de biçim özellikleri dikkate alındığında târih araştırmacıları için önemli bilgiler ortaya çıkabilmektedir. Günümüzde münşe'ât mecmû'aları üzerine yapılmış çalışmalar[1] göz önüne alınacak olursa bu eserlerde yer alan

[1] HAKSEVER, H. İ. (1996). Eski Türk Edebiyatında Münşeatlar ve Nergisî'nin Münşeatı, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hasan KAVRUK), Malatya,; KAŞKA, M. (2000). Dîvân Edebiyatı'nda Münşe'ât Geleneği ve Hoca Neş'et'in Mektupları, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. İlhan GENÇ), İzmir,; KONUK, H. (2001). Vânî Mehmet Efendi'nin Münşe'ât'ı

(Transkripsiyon Tahlil ve Değerlendirme), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN), Kayseri,; KARAMAN, H. (2001). Lamiî Çelebi'nin Münşeâtı, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim HAKSEVER) Afyon,; DAŞ, A. (2003). Osmanlılarda Münşeât Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Münşeâtı, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Nesimi YAZICI), Ankara,; ŞAHİN, O. (2005). Mecmu'a-i Münşeat TDK KTP. A. 363/1 (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Atabey KILIÇ), Kayseri,; KARAKOÇ, Ü. (2006). Münşeât Mecmuası Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi 7068 (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Atabey KILIÇ), Kayseri,; GÖKÇE, R. (2007). Eski Türk Edebiyatında Mektup ve Bir Mecmû'a-i Münşeât (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ziya AVŞAR), Kayseri,; İNCE, Ö. (2007). İnşâ-i Merğub ve İlm-i İnşâ'da Müsta'mel Lügatler (İnceleme-Metin), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İlhan GENÇ), İzmir,; ŞAHİN, Ö. (2008). Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâid Türk Dil Kurumu Kütüphanesi A/418 (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey KILIÇ), Kayseri,; ALKAN, M. (2008). Mecmû'a Milli Kütüphane 2727 [Sübha-i Sıbyân, Tuhfe-i Şâhidî, Tuhfe-i Vehbî, Aruz Risalesi vs.] (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey KILIÇ), Kayseri,; ÖZTÜRK, M. (2015). Münşe'ât-ı Nâbî (İnceleme-Tenkitli Metin) ve Münşe'ât-ı Nâbî'de XVII. Yüzyıl Yansımaları, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey KILIÇ), Kayseri;, YILMAZ ÇAL, G. (2016). Osmanzâde Tâib Ahmed'in Münşeâtı "Gevher-i Yektâ" (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme ve Türkçe Kelime Grupları), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. A. Nevhibe COŞAR), Trabzon,; KIRİŞ, A. (2017). Hicrî 1096 (1684-1685) Yılına Dair Bir Münşeat Mecmuası ve Değerlendirilmesi, Fatih Sultan Mehmet

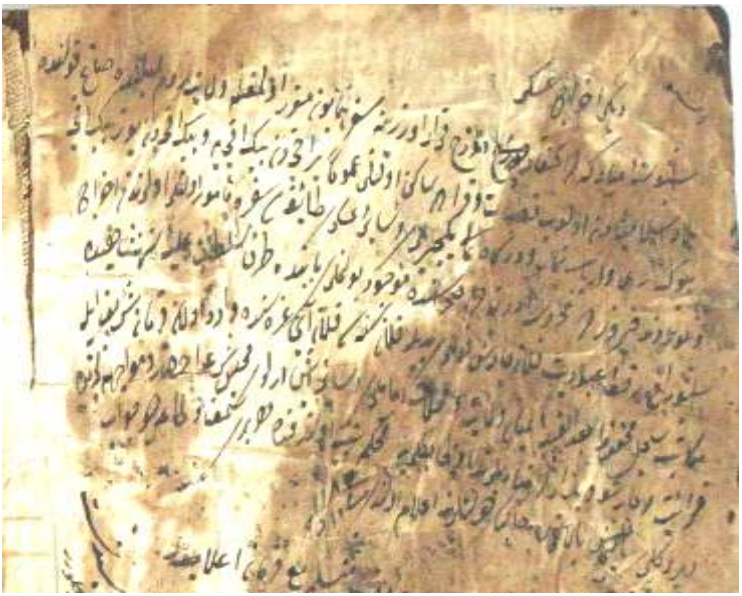
özel yâhut resmî mektuplardan hareketle târihimizle ilgili bilgilere de rastlayabilir ve geçmişteki bürokrasinin nasıl işlediğine ve nasıl bir edebî üslûp ile kaleme alındığına dâir bilgi sâhibi olabiliriz. Bu bilgiler çalışmalar için doğrudan bir kaynak olarak kabul görülmese bile fikir mâhiyetinde olabilmektedir.

Münşe'ât mecmuâları üzerine yapılan çalışmalar her geçen gün artmakla birlikte hâlâ kütüphânelerimizde çalışılmayı bekleyen eser sayısının da çok fazla olduğunu söylemeliyiz. Bu çalışmada İBB Atatürk Kitaplığı'nda T 816 T 816 1 arşiv numarası ile kayıtlı 18. yüzyıla ait Münşe'ât

---

Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN), İstanbul,; YALÇINKAYA, M. A. (2017), Kınalızâde Ali Efendi Münşeat, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK), Ankara,; ÜNLÜ, D. (2017). Münşe'ât Mecmû'ası (İBB Atatürk Kitaplığı-T 816 T 816 1) (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey KILIÇ), Kayseri,; CEYHAN, N. (2018). Münşeât Mecmûası: Mekâtîb ve Tahrîrât Numûneleri (İBB Atatürk Kitaplığı-T816 MÜN T816 MÜN 1) (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey KILIÇ), Kayseri.

Mecmû'ası isimli bir yazma eserde bulunan asker ihrâcı ile alakalı bir resmî mektubun muhtevâsını ve biçimini târihi yönden incelemeye çalışacağız. Söz konusu eser 18. yüzyıl Osmanlı Devleti'ndeki Vidin vilâyetinde geçen resmî mektupları ihtivâ etmektedir. İncelediğimiz eserde yer alan bu mektuplar asıl değil sûret niteliğindedir. Burada inceleyeceğimiz mektup örneği de bir sûret olup "dîger ihrâc-ı asker" başlıklığı ile adlandırılmıştır. Mektubun söz konusu yazma eserden alıntılanan Arap harfli görünümü ve günümüz harflerine aktarılmış şekli aşağıdaki gibidir.

“Diğer İḫrāc-ı ʿAsker

İşbu sene-yi mübārekede küffār ~~tevzīʿ~~ tevzīʿ-i ḳarār üzerine sefer-i hümāyūn muḳarrer olmaġıla vilāyet-i Rūmilinde ve ṣaġ ḳolunda bilād-ı İslāmiyyeden olup ḳaṣabāt u ḳurāda sākin olanlar ʿumūmen bir aḳçadan biñ aḳçaya ve biñ aḳçadan yüz biñ aḳça büyük reyʿ ve arpa-yı tīmār ve dergāh-ı ʿālī yeñiçerileri ve sāʾir ʿaskerī ṭāʾifesi sefere meʾmūr olanlar

üzerinden iḫrāc ve nev-rūz-ı fîrūzda maḥrūse-yi Edirne(de) ṣaḥrāsında mevcūd bulunmaları bābında ṭaraf-ı salṭanat-ı ʿaliyye-yi şehen-şāhîde işbu rāfiʿ-i ruḳʿa-yı ʿubūdiyyet fülān çavuş ḳulları yediyle filān senesi filān ay ġurresinde vārid olan fermān-ı şerîf ile mekātîb sicill-i maḥfūẓa baʿde'l-ḳayd aʿyān-ı vilāyet imāmları ve sā'ir iş erleri meclis-i şerʿe iḥżār ve muvācehelerinde ḳırā'et ve çārşū vü bāzārda münādîlerinden ol cenāblarına maḥkeme tenbîh olundıḳda her biri semʿan ve ṭāʿaten diyü cevāb virdükleri ~~bi'l-iltimās~~ bi'l-iltimās ḫāk-i pāy-i devletlerine iʿlām olundı 1183 fî 10 ẕā [ẕi'l-ḳaʿde]"[2]

Sadeleştirilmiş mektup metni:

Bir Başka (Mektup) Asker İhracı

Bu kutlu senede kâfirlerin dağıtılması kararı üzerine sefer-i hümâyûn kararlaştırılmış olup, Anadolu illerinde ve sağ cenahda İslâm şehirlerinden olup kasaba ve köylerde ikâmet

[2] ÜNLÜ D. (2017). Münşe'ât Mecmû'ası (İBB Atatürk Kitaplığı-T 816 T 816 1) (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey KILIÇ), Kayseri, s. 43.

edenler, cümleten bir akçadan bin akçaya ve bin akçadan yüz bin akça ile büyük gelir ve tımar sahipleri ve saray askerleri ve benzeri asker tâifesi savaşa katılmak ile görevli olanlardan ihraç ve uğurlu nevruzda Edirne sahrasında hazır bulunmaları konusunda yüce pâdişah tarafından gelen bu yüce mektup fülân çavuş kulunun eliyle filân senesi filân ayın birinci gününde ulaşan şerefli fermân ile mektuplar, deftere kaydedildikten sonra şehrin ileri gelen imamları ve benzeri iş ehilleri mahkeme ve huzurlarında okunup çarşı ve pazarda çağıranlar, îlân edenler o cenâplarına mahkeme duyurulunca her biri işittik ve itâat ettik diye cevap verdikleri devlet huzuruna bildirilir. 7 Mart 1770.

Eser incelendiğinde, eserin tertibi de göz önüne alınacak olursa, başka mektuplarla birlikte bu mektubun da eserin zahriye kısmına sonradan eklendiği bilgisine ulaşıyoruz.[3]

[3] Ayrıntılı bilgi için bkz.: ÜNLÜ, D. (2017). Münşe'ât Mecmû'ası (İBB Atatürk Kitaplığı-T 816 T 816 1) (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey KILIÇ) Kayseri.

Mektubun muhtevâsı; pâdişahın, askerin sefer için Edirne sahrasında hazır bulunması isteği ve bunun üzerine gelen fermânın okunduğuna dâir cevaptan oluşmaktadır. Mektup içerisinde yer alan târihe (H.1183/M.1769-70) bakıldığında söz konusu seferin III. Mustafa döneminde olduğu anlaşılmaktadır. III. Mustafa döneminde Osmanlı-Rus harbinin yaşandığını kaynaklardan öğreniyoruz.[4] Osmanlı Ruslarla ilk savaşını 1677'de yapmıştır. Bu târihten îtibâren hemen hemen yirmi beş yılda bir Osmanlı Ruslarla savaşmıştır. Bu savaşlardan bir diğeri de 1768 ve 1774 yılları arasında gerçekleşmiştir. Dönemin pâdişahı III. Mustafa ise söz konusu mektupta yapılan bu savaş için askeri sefere çağırmış ve Edirne taraflarında bir yer belirterek askerin orada bulunmasını istemiştir. Bu isteğin pâdişah tarafından fermân ile geldiği yine mektubun içeriğinden anlaşılmaktadır.

[4] Bkz.: BEYDİLLİ, K. (2006). *Mustafa III*, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 31, s.282,; UZUNÇARŞILI, İ.H. (1988). *Osmanlı Târihi*, TTK Yayınları, Ankara.

Burada yer alan bu bilgilerin III. Mustafa dönemi ile ilgili yapılacak çalışmalarda faydalı olacağı âşikârdır. O dönem içinde kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Osmanlı-Rus savaşlarında devletin asker ihtiyacı oldukça artmıştır. Coğrafî şartlar yâhut savaşın durumu îtibâriyle orduda asker kaybının artmış olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı Anadolu'dan asker ihrâcının yapılmış olabileceği söylenilebilir. Bu mektupların bu duruma bir vesika niteliğinde olduğunu da söylemek mümkündür.

İnşâ üslûbu ile kaleme alınan ve devletin kurumları arasındaki yazışmaları içeren resmî mektuplarda belirli rükünler bulunmaktadır. Özel bir üslûp ile kaleme alınan bu mektuplar devlet bürokrasisinde kullanılan yazışma üslûbu ile ilgili çalışmalarda günümüz araştırmacılarına faydalı olabilmektedir.

Çalışmamız çerçevesinde ele aldığımız mektup biçim îtibâriyle incelendiğinde mektubun özel bir üslûpla kaleme alındığı görülmektedir. Kelime anlamı îtibâriyle 'bildirme,

anlatma' demek olan i'lâm, Osmanlı diplomatiğinde herhangi bir konuda, olay ya da durum bildirmek için üst makama yazılan resmî yazı anlamında da kullanılır. Bu bağlamda söz konusu mektubun sonunda yer alan *"i'lām olundı"* ifadesi ilk bakışta bize mektubun i'lâm türünde yazılmış resmî bir mektup olduğunu göstermektedir.

Osmanlı diplomatiğinde mektupların belli rükünleri bulunmaktadır.[5] Bu rükünler;

"İbtidâ olunur sözünün kullanılması

Senâ Duâ Gönderilenin isminin yazılması

Kâtibin adı Selâm ve hayır duada bulunma

Selâm ulaştırılması İştiyak

Görüşme isteğinde bulunma

Tarih Halini bildirme İltimas talebi

[5] Ayrıntılı bilgi için bkz.: KÜTÜKOĞLU, M. S. (1998). *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

Hatimenin başlangıcı

Uygun bir dua ile bitirme

Bunlar hitâbî mektuplarda bulunan rükünler olmakla birlikte, cevabî mektuplarda fazladan üç rükün daha bulunmaktadır:

Mektubun sıfatı

Mektubun vardığı kişi

Mektubun cevabı" (Şahin, 2005: 39-40)

Bu çalışma çerçevesinde ele aldığımız mektupta ise bu rükünlerden bazılarının eksik olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi olarak eser içerisinde daha önce yazılmış benzer bir mektupta verilen rükünlerin burada tekrar edilmesinden kaçınılmış olduğu düşünülebilir.

Mektuba pâdişahın göndermiş olduğu fermânın içeriği ile bilgi verilerek başlanmıştır. Fermânın içeriği belirtildikten

sonra fermânın ilgililere ulaştığı ve okunduğu bilgisi cevap olarak ilgili merciye i'lâm edilmiştir.

Yukarıda mektup ile ilgili rükünlerden cevabî mektuplar arasında sayabileceğimiz bu mektubu sadece bu üç rükün çerçevesinde değerlendirecek olursak öncelikle mektubun sıfatı verilmiştir. Şöyle ki;

"İşbu sene-yi mübārekede küffār ~~tevzī'~~ tevzī'-i ḳarār üzerine sefer-i hümāyūn muḳarrer olmaġıla vilāyet-i Rūmilinde ve ṣaġ ḳolunda bilād-ı İslāmiyyeden olup ḳaṣabāt u ḳurāda sākin olanlar 'umūmen bir akçadan biñ akçaya ve biñ akçadan yüz biñ akça büyük rey' ve arpa-yı tīmār ve dergāh-ı 'ālī yeñiçerileri ve sā'ir 'askerī ṭā'ifesi sefere me'mūr olanlar üzerinden iḫrāc ve nev-rūz-ı fīrūzda maḥrūse-yi Edirne(de) ṣaḥrāsında mevcūd bulunmaları bābında…"

Verilen bu ifâdeler pâdişah tarafından gelen fermânın bir sûretidir. Mektuptaki ifâdelerden sefere karar verildiği, Anadolu ve civârında İslâmî şehirlerden olan kasaba ve

köylerdeki askerlikle görevli kişilerin ihraç olacağı ve Edirne sahrasında hazır bulunmaları gerektiği anlaşılmaktadır.

Daha sonra mektubun vardığı kişi belirtilmiştir. Şöyle ki;

"…ṭaraf-ı salṭanat-ı ʿaliyye-yi şehen-şāhīde işbu rāfiʿ-ı ruḳʿa-yı ʿubūdiyyet fülān çavuş ḳulları yediyle filān senesi filān ay ġurresinde vārid olan fermān-ı şerīf…"

Burada yer alan ifadelerden mektubun ulaştığı kişinin belirtildiği anlaşılmaktadır.

Son olarak da mektubun cevabı ilgili merciye bildirilmiştir. Şöyle ki;

"mekātīb sicill-i maḥfūẓa baʿde'l-ḳayd aʿyān-ı vilāyet imāmları ve sā'ir iş erleri meclis-i şerʿe iḥżār ve muvācehelerinde ḳırā'et ve çārşū vü bāzārda münādīlerinden ol cenāblarına maḥkeme tenbīh olundıḳda her biri semʿan ve ṭāʿaten diyü cevāb virdükleri ~~bi'l-iltimās~~ bi'l-iltimās ḫāk-i pāy-i devletlerine iʿlām olundı 1183 fī 10 ẕā [ẕi'l-ḳaʿde]"

Burada mektubun okunduğu ve emre itâat edildiği bilgisi verilmiş olup bu ifadelerden de mektubun cevap niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Yine burada mektubun yazıldığı târihe de yer verildiğini görmekteyiz.

Kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla devlet bürokrasisinin işleyişinde belli bir usûl bulunmaktadır.[6] Bu çalışma çerçevesinde incelediğimiz mektubun da belirli bir usûl ve özel ifâdelerle kaleme alındığını görmekteyiz. Münşe'ât mecmû'alarının incelenmesi ile bu eserlerin ihtivâ ettiği inşâ metinlerinin kaleme alındığı dönemde ne tür ifâdeler kullanıldığı, devlet bürokrasisinde geçerli olan yazışma üslûbunun ne şekilde olduğu, kurumlar arası iletişimin nasıl sağlandığı ve yazışmalarda nelere riâyet edildiği vs. bilgilerine ulaşılabilmektedir.

[6] Bkz.: KÜTÜKOĞLU, M. S. (1998). *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

SONUÇ

Münşe'ât mecmû'aları hem muhtevâ hem de biçim îtibâriyle araştırılması elzem kaynaklar arasındadırlar. Bu eserler edebiyat araştırmalarının yanı sıra diğer bilim alanları içinde faydalı olabilecek mâhiyettedirler. Özellikle de târih araştırmalarında başvurulması gereken kaynaklar arasında yer aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu eserler, büyük bir medeniyetin sahibi olan Osmanlı Devleti dönemi ve hatta daha da öncesine gidilecek olursa Selçuklu Devleti dönemi ile ilgili günümüz çalışmalarına faydalı olabilmektedirler. Özel yâhut resmî yazıların yer alabileceği bu kaynaklar titizlikle ele alınıp incelenmelidir.

Biz bu çalışmada 18. yüzyıla ait bir Münşe'ât Mecmû'ası'nda bulunan resmî bir mektubun hem muhtevâsını hem de biçimini târihî yönden incelemeye çalıştık. Bu incelemede asker ihrâcını konu edinen bir resmî mektubun muhtevâsını göstermiş olduk. Bu mektup içerisinde yer alan târihten (H.1183/M.1769-70) hareketle mektubun III. Mustafa

döneminde kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde çalışmamızın içerisinde de belirtildiği üzere Osmanlı-Rus savaşı yapılmaktadır. Bu savaş için ise Anadolu'dan asker ihracı yapıldığı bilgisi mektubun muhtevâsından öğrendiğimiz bilgiler arasındadır. Yine mektupta askerin, Edirne ovasında hazır bulunması gerektiği bilgisini öğreniyoruz. Edebî metinler içerisinde sadece edebiyat bilimi değil diğer bilim alanları için de çeşitli bilgilerin olabileceği görülmektedir. Burada verilen bu bilgilerin ise târih bilimi araştırmaları için faydalı olacağı âşikârdır. Ayrıca çalışmamızda, mektubun biçimini de inceleyerek devlet kurumlarının yazışma usûlüne dâir fikir mâhiyetindeki bilgileri göstermeye çalıştık. Çalışmamız içerisinde belirtildiği üzere mektuplarda belirli rükünler bulunmaktadır. Bu rükünler cevabî mektuplarda "*mektubun sıfatı, mektubun vardığı kişi, mektubun cevabı" şeklindedir.* Çalışmamız çerçevesinde incelenen söz konusu mektubun, edebî bir üslûp ile kaleme alındığı ve cevâbî bir mektup olduğu anlaşılmıştır. Mektupta cevabî mektupların rükünlerini de

gösterdik. Bütün bu bilgilerin yapılacak olan yeni çalışmalara faydalı olacağını düşünüyoruz.

KAYNAKÇA:

DAĞLAR, A. (2006). *Osmanlı Resmî İdeolojisini Ebussuûd Efendi'nin Türkçe Mektuplarından Okumak*, Hece: Mektup Özel Sayısı:114-116.

DAĞLAR, A. (2001). Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Türkçe Mektupları, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, (Danışman: Prof. Dr. Tunca KORTANTAMER), İzmir.

DAŞ, A. (2004). *Türkiye Selçukluları ve Osmanlı Dönemi Hakkında Tarihî Kaynak Olarak Münşeât Mecmualarının Değerlendirilmesi*, AÜİFD XLV, II. Sayı: 205-218.

DERDİYOK, İ. Ç. (1997). *Eski Edebiyatımızdan Günümüze Mektuplarda Biçim*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sayı: 415: 635-71.

DERDİYOK, İ. Ç. (1999). *Osmanlı Devrinde Mektup Yazma Geleneği*, Osmanlı Kültür ve Sanat, 9. C. 731-740, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

ÜNLÜ, D. (2017). Münşe'ât Mecmû'ası (İBB Atatürk Kitaplığı-T 816 T 816 1) (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, (Danışman: Prof. Dr. Atabey KILIÇ), Kayseri.

DURMUŞ, İ. KANAR, M. KURTULUŞ, R. UZUN, M. GÖRGÜN, T. (2000). *İnşâ,* TDV İslam Ansiklopedisi, C. 22: 334-341.

HAKSEVER, H. İ. (2009) *Münşeâtlarda Yer Alan Tarihi Bilgiler,* Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.2/1: 24-31.

KARAKOÇ, Ü. (2006). Münşeât Mecmuası Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi 7068 (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Atabey KILIÇ), Kayseri.

KILIÇ, A. (2012). *Mecmûa Tasnifine Dâir,* Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları, VII: Mecmûa: Osmanlı

Edebiyatının Kırkambarı. (Hazırlayan Hatice Aynur ve vd.): Turkuaz Yayınları. 75-96. İstanbul.

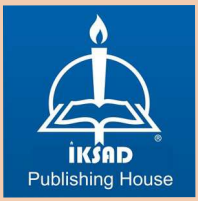
KILIÇ, A. (2012) *Nâbî'nin Münşe'âtı Üzerine*, Şâir Nâbî, Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 175-200. Ankara.

KÜTÜKOĞLU, M. S. (1998). *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

ŞAHİN, O. (2005). Mecmu'a-i Münşeat TDK KTP. A. 363/1 (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Atabey KILIÇ), Kayseri.

UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara.

İKSAD
Publishing House

